

III AASTAKÄIK 2009

NUMBER 1 (5)

AKADEEMIAKE

ÕPILASTE TEADUSAJAKIRI

KOLLEGIUM:

Liina Kanger *stud dr iur*
Lennart Kitt *stud mag math*
Aitel Käpp *stud dr theol*
Triin Käpp *stud dr theol*
Õie-Liisi Lipmaa *stud mag politol*
Miina Norvik *stud mag phil*
Peeter Piksarv *stud mag rer nat*
Pille Säälük *stud dr rer nat*

Ajakirja annab välja SA Akadeemiake

(reg. kood 90008057)

Juhatus/Toimetus:

Liina Kanger 5667 1810, Liina@metsaylikool.ee
Triin Käpp 5690 9272, Triin@metsaylikool.ee
Õie-Liisi Lipmaa 507 8341, oieliisi@hotmail.com

Nõukogu:

Aitel Käpp
Pille Säälük
Indrek Ude

Address: Vaksali 21-30, Tartu 50409, Eesti

Kodulehekülg: www.akadeemiake.ee

Keeletoimetaja: Miina Norvik

Logo: Lea Malin

Küljendus: Atko Rimmel

Akadeemiakese ilmumist toetab Haridus- ja Teadusministeerium.

SA Akadeemiake:

Liina Kanger, Triin Käpp, Õie-Liisi Lipmaa.
<http://www.akadeemiake.ee>
Tel 5667 1810

SISUKORD

Gleb Široki ja Ivan Jakovlev

Miks anorgaanilises keemias toimub just nii? 6

Sigrid Mõisavald

Meedia noore inimese seksuaalse arengu toetajana 26

Liina Kanter

Abordid aastatel 1990–2007 ja nende vähenemise mõjutegurid . . . 55

Laur Heinla

Meie perekonna metsamehed 71

Anneli Rääbis

Telefonivestluste sõnavara ja struktuur. 96

Kees Vanamõlder

Märjamaa aleviku raudteetranspordi keerdkäigud
aastatel 1931–1968 138

Andres Parts

Väikeriikide noortele 166

Illustratsioonid:

Tartu Hiie Kooli õpilased, juhendaja Tiina Põllu.

Kerlin Suurmäe, 5.b klass, “Jänes lumehelmbekesega”, viltimine ja pärlitöö

**AKADEEMIAKESE KOLLEGIUMI
SAATESÕNA ARTIKLILE
"MIKS ANORGAANILISES KEEMIAS
TOIMUB JUST NII?"**

Selles Akadeemiakeses on meil au avaldada artikkel, mille koostajad on Tallinna Õismäe Vene Lütseumi õpilased Gleb Široki ja Ivan Jakovlev. Töö saavutas käesoleval aastal Eesti õpilaste teadustööde riiklikul konkursil II preemia ning noormehed osalesid sama uurimistööga sel sügisel ka Euroopa Liidu noorte teadlaste võistlusel Kopenhaagenis. Uurimistöö käsitleb anorgaanilist keemiat, vastates küsimusele, miks mingite tunnuste poolest esmapilgul sarnased elemendid teatud tingimustes siiski erinevalt käituvad. Akadeemiakese kolleegiumi arvates on see töö esiletõstmist vääriv, kuna autorid on püüdnud seletada nähtusi, millel kooliõpikud ei peatu, kuid mis pisut põhjalikuma selgitamise järel võiks õpilaste peades tüütu pähetuupimise asemel kergemini põhjus-tagajärg seoseid luua. See on temaatika, millega tavaliselt tegelevad kõnealuse valdkonna eksperdid haridusministeeriumis, õpikuid koostavates komisjonides – äkki leiavad nemadki sellest tööst midagi koolikursusesse sissekirjutamist väärivat?

Võib ka juhtuda, et selle artikli lugemine on paljudele keskkooliõpilastele paras pähkel – küsitagu siis julgesti nõu oma keemiaõpetajailt! Akadeemiakese kolleegiumgi tunnistab kimbatust artikli retsenseerimisel. Seepärast avaldame tänu TÜ füüsikalise ja elektrokeemia dotsendile Karmen Lustile ja tema juhendatavale, keemia doktorant Vladislav Ivaništševile (kõnealuse töö autorite juhendaja), kes meil läbi aatomite ja elektronide vastasmõju seigelda aitasid.

Akadeemiakese kolleegium rõõmustab selle üle, et noored julgevad endale isegi väljaspoolt kooli juhendajat otsida - nii tagatakse Eesti teaduse järjepidevus, kui juba varakult asutakse koostööle oma ala spetsialistidega.

GLEB ŠIROKI JA IVAN JAKOVLEV
TALLINNA ÕISMÄE VENE LÜTSEUM

MIKS ANORGAANILISES KEEMIAS TOIMUB JUST NII?

JUHENDAJA: VLADISLAV IVANIŠTŠEV

1. SISSEJUHATUS

Sageli on õpikutes antud mõnele nähtusele lihtsustatud selgitus (Tamm 2005a), aga tihti selline selgitus üldse puudub (Tamm 2005a). Esimesel juhul võib tagajärg olla isegi halvem kui teisel, kuna õpetatakse faktilisi andmeid ja lõppude lõppuks jääb vastamata küsimus: „Miks see nii on?“. See küsimus oli valitud töö pealkirjaks selle täpsustusega, et kirjutame reaktsioonide toimumisest ja nende kulgemise suunast.

Esialgne huvi tekkis pärast tutvumist rahvusvahelise olümpiaadi harjutusülesannetega (RKO 40 2008), milles vaadeldakse leelismetallide põlemisreaktsioone õhus¹. Imetlusväärne on idee, et ka selliseid keerukaid nähtusi võib seletada lähtudes ainult ühest lihtsast mudelist, mis väljendub Kapusinski võrrandina. Seda ideed kasutame ka teiste protsesside seletamiseks.

---

1 Ülesannete lahendused ilmuvad juunis, praegu on kättesaadavad ainult ülesanded.

Uurimiseks valisime kolm reaktsioonitüüpi: ühe kergema, teise keskmise raskusega ja kolmanda keerulise, mille kohta oli teada, et

- ainult Li ja Mg reageerivad õhus lämmastikuga nende nitriidide tekkimisega (**reaktsioon 1A**) (Mingos 2005: 207)
- reageerimisel õhuhapnikuga tekib leelisemetallidest ainult liitiumist oksiid (**reaktsioon 2A**), naatriumist aga tekib peroksiid (**reaktsioon 2B**), kaaliumist, rubiidiumist ja tseesiumist – hüperoksiidid (**reaktsioon 2C**). Leelismuldmetallidest tekivad õhus oksiidid ainult Be, Mg, Ca ja Sr puhul, baariumist aga tekib peroksiid (RKO 40 2008, Tamm 2005b: 62);
- enamik nitraadi kuumutamise toimub järgmiste seaduspärasustega (Tamm 2005b: 120, Жуков 2002);
  - aktiivsemate metallide nitraadid (aktiivsuse reas kuni Mg) lagunevad hapnikuks ja nitrititeks (**reaktsioon 3A**);
  - vähemaktiivsete metallide nitraadid (aktiivsuse reas kuni Cu) lagunevad oksiidideks, hapnikuks ja lämmastikdioksiidiks (**reaktsioon 3B**);
  - mitteaktiivsete metallide nitraadid lagunevad metallideks, hapnikuks ja lämmastikdioksiidiks (**reaktsioon 3C**).

Selliste nähtuste vaatlemine on väga huvitav protsess ning aitab paremini aru saada nii õppematerjalist kui ka keemiast üldiselt, mõista vastastikust seost ainete struktuuri, moodustumise põhimõtte ja elementide omaduste vahel.

Probleem on aga selles, et nende protsesside detailset selgitust ei leidu õpikutes (enamik on välismaal ilmunud). Seega kui õpilastele isegi on kättesaadav parim kirjandus, ei tähenda see, et seal sisalduks kogu vajalik informatsioon nendest nähtustest arusaamiseks.

Meie eesmärgiks on leida niisugune lihtne selgitus, mille abil on võimalik teha üldistusi ja ennustada anorgaaniliste ühendite omadusi nende kirjeldamise asemel. Selleks otsime esiteks põhjuse, siis teeme järeldused ning vastame küsimusele: „Miks nimetatud reaktsioonid toimuvad just nii?“

Avaldame suurt tänu meie juhendajale Vladislav Ivaništševile, kes oli meie vaimustajaks ja kellela selle töö kirjutamine oleks olnud võimatu. Avaldame tänu Eliko Töldsepale ja Pelageja Ozerovale, kes aitasid meid selle töö kirjutamisel ja tõlkimisel. Tänu ka meie vanematele, kelle toetuseta me poleks saanud hakkama.

2. KIRJANDUSE ÜLEVAADE

Enamike kättesaadavate õpikute ja teatmeteoste peatükkides ei anta metallide hapnikuühendite tekkemise ja nitraatide lagunemise põhjustele täielik-

ku ja piisavat selgitust (vt Nekrassov „Üldine keemia“ 1973; Glinka „Üldine keemia“ 2005; Кузменко et al. „Хими“ 2000; Рэми „Курс неорганической химии“ 1963; Chambers, Holliday „Modern inorganic chemistry“ 1975; Holleman-Wiberg „Lehrbuch der Anorganischen Chemie“; Cotton & Wilkinson „Advanced inorganic chemistry“ 1988). Seda selgitust ei tooda ka termodünaamikat ja tahke keha struktuure käsitlevates peatükkides. Parimate nüüdisaegsete õpikute sissejuhatavates osades on andmeid, mis põhinevad üksnes oletustel ja üldistustel (Shiver et al. 1994: 146–180; Housecraft et al. 2005; Mingos 2005: 68–70). Ainult ühest raamatust anorgaanilise keemia seaduspärasuste kohta leidsime ilmeka selgituse koos mõne arvutusega (Mingos 2005: 68–70). Seetõttu võib järeldada, et suuremas osas õpikutest on anorgaaniline keemia veel ainult kirjeldav teadus.

Tuleb rõhutada, et otsitav selgitus peab olema põhjendatud ja lihtne. Sellele kriteeriumile ei vasta selgitused metallide aktiivsusrea põhjal (Tamm 2005b: 120; Жуков 2002; Nekrassov 1973: 418) ega ka andmed ühendite püsivusest mõnel temperatuuril (Chambers 1975: 243), sest esimene tähendab ainult ionisatsioonienergia kasutamist (Barrett 2003; Laing 2003: 1057–1061), mis on ülelihtsus ja põhjustab erandeid (Жуков 2002), teine aga ei lase teha ennustusi.

Ajakirjas *Journal of Chemical Education* leidis artikkel (Stern 1969: 645–649), mis kirjeldab oksoanioonide soolade lagunemist. Näidatud lähenemisviis tundub keeruline. Võib-olla seetõttu ei ole see leidnud kasutust õpikutes. Meie oleme arendanud lihtsamat lähenemisviisi, kuid tuleb tunnista, et mainitud artikli järeldused peaksid kehtima ka meie töö puhul. Mõned teised artiklid olid kasulikud idee arendamise ja teooriast arusaamise seisukohalt (Donald et al. 2003: 1482–1487; Holbrook et al. 1990: 304–307). Lisaks viitame erinevate olümpiaadide ülesannetele (RKO 33 2001), kuna ühest küljest on need alati loominguks ja huvitavad, teisest küljest aga on koostatud selliselt, et õpetada uusi teadmisi isegi siis, kui mõned punktid jäävad lahendamata, nagu nt RKO 40 2008.

3. METOODIKA

Siinses töös võrdleme nii faktilisi kui ka eksperimentaalseid andmeid teoreetilistega. Andmed nähtuste kohta on samad kõikides õpikutes (Tamm 2005a; Жуков 2002; Nekrassov 1973; Glinka 2005; Ahmetov 1981; Кузменко 2000; Рэми 1963; Chambers 1975; Holleman-Wiberg 1985; Cotton & Wilkinson

1988; Shiver et al. 1994; Housecraft et al. 2002; Дроздов et al. 2004). Eksperimentaalsed andmed on saadud kolmest allikast:

- raadiused on saadud *CRC Handbook of Chemistry and Physics* 85. väljaandest. (CRC press 2005, <http://www.hbcnpnetbase.com/>);
- ionisatsioonienergiad veebilehelt <http://www.webelements.com>;
- termodünaamilised andmed on võetud kahest andmebaasist: NIST Chemistry WebBook (<http://webbook.nist.gov/chemistry/>) ja База данных Термические Константы Веществ (<http://www.chem.msu.su/cgi-bin/tkv.pl?show=welcom.html/welcom.html>), millest esimene on uuem, teine aga sisaldab rohkem väärtusi.

Termodünaamika teise seaduse põhjal võime eeldada, et reaktsioon toimub, kui tema Gibbsi energia (vabaenergia) muutus (ΔG) on minimaalne konkureerivate reaktsioonide hulgast, kus ΔG sõltub temperatuurist järgnevalt:

$$\Delta G = \Delta H - T\Delta S$$

kus ΔH – entalpiamuut, T – temperatuur, ΔS – entroopiamuut; liiget $T\Delta S$ nimetakse entroopia liikmeks.

Kuna kooliprogrammis ei käsitleta entroopiat, võtame teiseks lihtsustuseks

$$\Delta G \approx \Delta H$$

Termodünaamika esimese seaduse põhjal võime arvutada ΔH (ΔH_f) väärtusi tsüklist, mida nimetakse Borni–Fajansi–Haberit tsüklikuks:

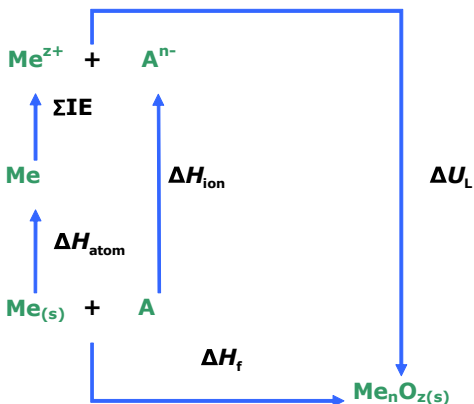
Selleks teeme veel ühe lihtsustuse. Oletame, et

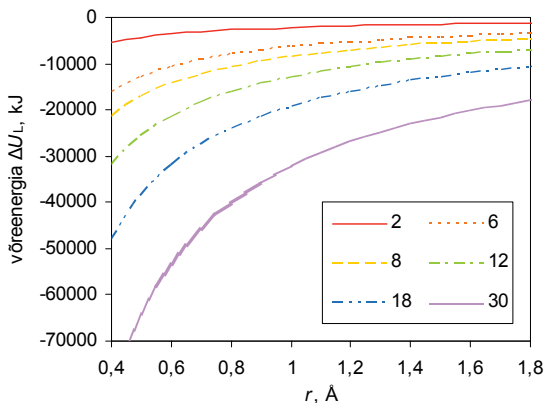
$$\Delta U_L \approx \Delta H_L$$

ning ΔU_L võreenergia leidmiseks kasutame Coulombi seadusel põhinevat Kapustinski võrrandit lihtsustatud kujul:

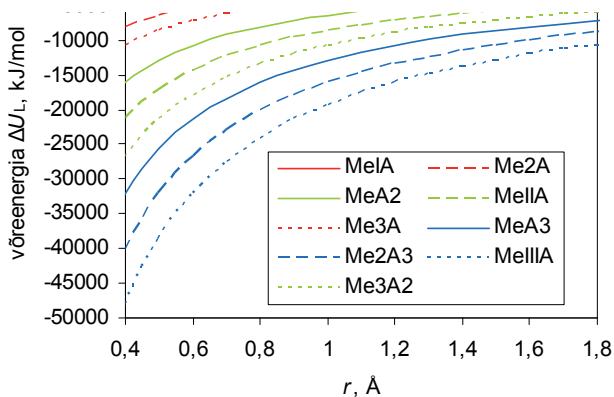
$$\Delta U_L = \frac{1070z_+z_-v}{r_+ + r_-}$$

kus ΔU_L dimensioonid on kJ/mol, kui raadiused $r_{+/-}$ on antud ühikutest Å; $z_{+/-}$ on katiooni ja aniooni laeng ja v on ionide arv brutovalemis.

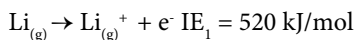
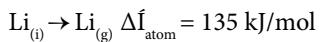

Joonis 1. Võreenergia sõltuvus z_+ , z_- v korrutisest ja raadiusest

Joonis 2. Võreenergia sõltuvus raadiusest erinevate ainete jaoks

3.1 NÄIDE Li_2O TEKKEENTALPIA ARVUTAMISEST

Miks anorgaanilises keemias toimub just nii?

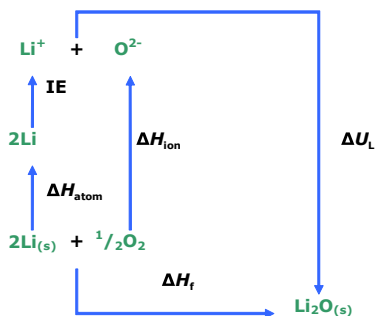
$$\Delta U_L = \frac{1070 \cdot 1 \cdot (-2) \cdot 3}{0,76 + 1,4}$$

$$= -2972 \text{ kJ/mol}$$

$$\Delta U_L \approx \Delta H_L \approx -2972 \text{ kJ/mol}$$

$$\Delta H_f = \Delta U_L + \Delta H_{\text{ion}} + 2IE_1 + 2$$

$$\frac{\Delta H_{\text{atom}}}{\Delta H_f} \approx -758 \text{ kJ/mol}$$

Kuna hapniku ja liitiumi standardsed tekkeentalpiad on kokkuleppeliselt 0, on liitiumoksiidi moodustamise reaktsioonientalpia ΔH_f võrdne -758 kJ/mol -iga, mis on teoreetiline väärtus, kuna $\Delta G \approx \Delta H$, siis $\Delta G_f \approx -758 \text{ kJ/mol}$. Erinevate ühendite võrdlemiseks arvutame entalpiamuudu ühe metalli aatomi või metalli laengu kohta. Antud juhul

$$\Delta H_f' = \Delta H_f / 2 = -379 \text{ kJ/mol}.$$

4. TULEMUSED, ANALÜÜS JA JÄRELDUSED

4.1. LIITIUM- JA MAGNEESIUMNITRIIDI TEKKIMINE

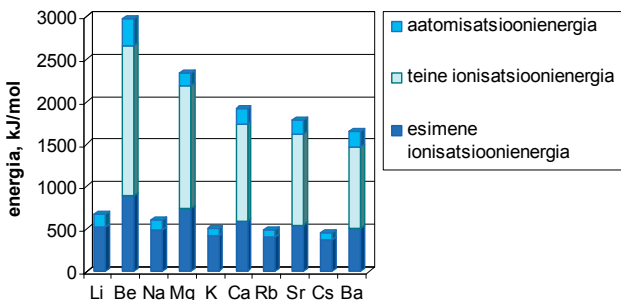
Võrdleme kõikide leelis- ja leelismuldmetallide võimalikke reaktsioone lämmastikuga. Kapustinski võrrandist on võimalik näha, et mida suuremad on katioonide ja anioonide laengud ja mida väiksemad on nende raadiused, seda suurem on võreenergia.

$$\Delta U_L \propto \frac{z_+ + z_-}{r_+ + r_-}$$

Lämmastiku aniooni N^{3-} tekkeentalpia ja raadius on kõikides nitriidide tekkimise reaktsioonides ühesugune, järelikult mängivad kõige suuremat rolli metalli atomisatsiooni- ja ionisatsioonienergiad ning kristallvõre tekkimise energia, mis muutub koos metalli raadiuse ja laenguga (N^{3-} raadius on ligikaudu ühesugune kõikides nitriidides).

Esimeste põhigruppide metallide esimene (ja teine) ionisatsioonienergia tavaliselt väheneb rühma ülaosast alumise osa suunas. Peakvantarvu suurenemisega nihkub valentse elektroni nurgajaotusfunktsiooni maksimum tuumast eemale. Kindla tuuma efektiivlaengu jaoks on kergem elekt-

ron eemaldada orbitaalilt, mille keskmine kaugus tuumast on kõige suurem. Rühmas alla liikumisel suurenevad välisorbitaali keskmine raadius ja tuuma efektiivlaeng. Üldiselt on raadius domineeriv faktor ja sellepärast on kergem ioniseerida suuremate elementide aatomeid, mille valentsielektroni keskmine kaugus tuumast on suurem. Eriti hästi võib seda seaduspärasust näha leelis- ja leelismuldmetallide aatomite puhul (Mingos 2005: 68–70).

Joonis 3. Leelis- ja leelismuldmetallide ionisatsiooni- ja aatomisatsioonenergiaid

4.1.1. ARVUTUSTE TULEMUSED

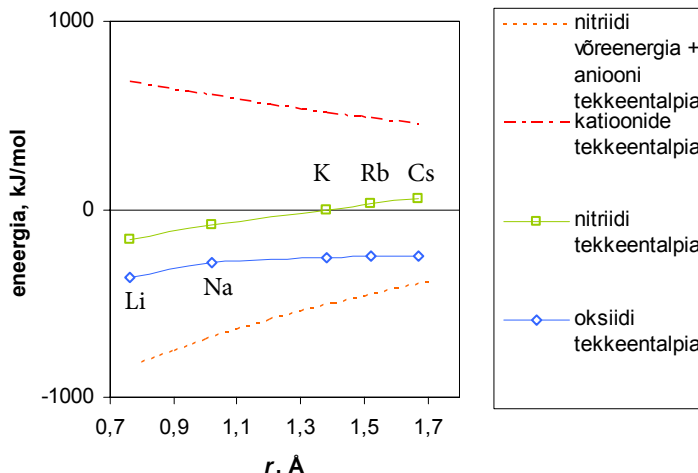
Joonisel 4 on näidatud, kuidas sõltub nitriidide ja oksiidide arvutatud (teoreetiline) tekkeentalpia muut – mis on põhimõtteliselt katiooni ja aniooni² tekkeenergia ning nitriidi võreenergia summa – katiooni raadiusest.

4.1.2. ANALÜÜS

Katiooni ja aniooni tekkeenergia ning nitriidi võreenergia summa suureneb rühmas ülevalt alla. Liitiumil on reaktsioonientalpia muut kõige väiksem ning isegi kui lisaks arvestada entroopia liiget ΔG arvutamiseks, on ΔG negatiivne, mis vastavalt teisele termodünaamika seadusele viitab sellele, et reaktsioon on spontaanne.

Kui vaadelda erinevate metallide katioonide raadiuste väärtusi, on võimalik märgata, et need on väga sarnased liitiumil ja magneesiumil – vastavalt 0,76 ja 0,72 Å (diagonaalne sarnasus). Lisaks sellele on neil ligikaudu

2 N^{3-} iooni tekkeentalpia on arvutatud kasutades $\Delta H_f(Li_3N)$ väärtust.

Joonis 4. Leelismetallide nitriidide ja oksiidide tekkeentalpia muutude sõltuvus katiooni raadiusest

ühesugused atomisatsiooniennergiaid ning ka Li ja Mg aatomite ionisatsiooniennergiaid ühe lämmastikuiooni mooli kohta on küllaltki lähedaste väärtustega. Seega Mg reageerib õhu komponentidega sarnaselt Li-ga.

4.1.3. JÄRELDUS

Normaalsetel tingimustel on ainult Mg_3N_2 ja Li_3N tekkeentalpia muutudel ja ka Gibbsi energia muutudel küllaltki negatiivsed väärtused selliste ainete piisavas koguses tekkimise jaoks (õhus põlemise ajal). Teiste leelis- ja leelismuldmetallide tekkeentalpia muudud on suuremad, kuna nende võreenergia väheneb katiooni raadiuse kasvamisel (sellel juhul on võreenergia parameeter, mis mõjutab keemilisi omadusi ehk reaktsioonivõimelisust, ja katiooni raadius on selle põhjus³).

3 Nüüd võime väita, et aktiivsus ei saa olla ei siin ega ka edaspidi selle põhjuseks, kuna ionisatsiooniennergia, millel see põhineb, ei ole siinsel juhul domineeriv parameeter.

4.2. BINAARSETE METALLI- JA HAPNIKUÜHENDITE TEKKIMINE

Enamik elemente moodustab hapnikuga okside, milles hapniku oksüdatsiooniaste on -2 . Esiteks paistab sellest vastukäivusena see fakt, et mõned leelismetallid – tugevad redutseerijad – põlevad õhus peroksiidi ja superoksiidi tekkimisega, mis on küllaltki tugevad oksüdeerijad (RKO 40 2008).

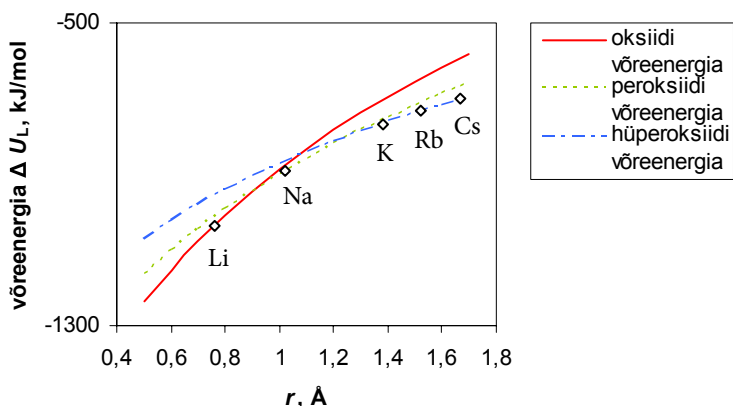
Vabade ionide tekkeentalpia kasvab järsult reas superoksiid $\rightarrow$ peroksiid $\rightarrow$ oksiid. Kahe esimese puhul on kasulik uurida O_2 MO diagrammi, mille põhjal on võimalik järeldada, et π -mõju destabiliseerimine juhul, kui toimub ühe elektroni lisamine, viib σ -mõju stabiliseerimisele, kuid kahe elektroni lisamine viib kokkuvõttes destabiliseerumisele. O^{2-} tekkimiseks (sarnane on ka N^{3-} tekkeprotsess) on element–element-sideme lõhkumiseks vaja väga suurt energiat, mida on võimalik kompenseerida kristallvõre energiaga.

4.2.1. ARVUTUSTE TULEMUSED JA ANALÜÜS

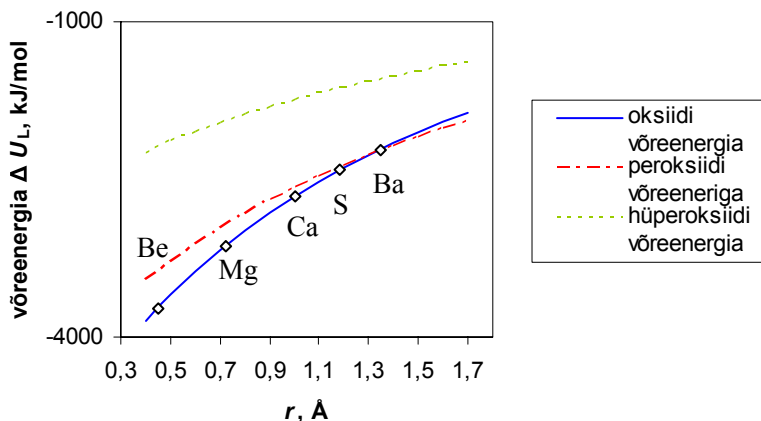
Joonisel 5 on näidatud, kuidas sõltub hapnikühendite arvutatud (teoreetiline) võreenergia katiooni raadiusest. 1) Rombid näitavad, millise märgatud elemendi katiooni sisaldava ühendi võreenergia on väiksem 2) Rombid näitavad, millise ühendi võreenergia on väiksem.

Hõbe ja kuld, mis annavad ühelaengulisi katioone, võivad moodustada erinevaid ühendeid ka hapnikuga (peale oksidi), kuid nad ei reageeri hapnikuga nii aktiivselt kui leelismetallid. Teistes tingimustes moodustab hõbe näiteks peroksiidi $Ag^I Ag^{III}(O_2)_2$ ($1,15 \text{ \AA}$) (Greenwood et al. 1997: 1181), tallium ja vask hapnikuga passiveerivad oksiidikihi tekkimisega Tl_2O ja Cu_2O (vastavalt $0,77$ ja $1,5 \text{ \AA}$). Vastavalt joonisele 5 moodustab tallium ka ühendi TlO_2 (Wikipedia: „Thallium_oxide”).

Joonise 6 põhjal 1) kus rombid näitavad, millise märgatud elemendi katiooni sisaldava ühendi võreenergia on väiksem 2) kus rombid näitavad, millise ühendi võreenergia on väiksem, on võimalik järeldada, et ainult metallid, mille raadius on suurem kui $\sim 1,25 \text{ \AA}$, võivad õhus põlemisel moodustada peroksiide. Seda järeldust on võimalik üldistada kõikidele kahe-laenguliste kationidega elementidele. Kolmelaenguliste kationide jaoks on oksiidide tekkimine veel kasulikum võrreldes peroksiididega, nendel on veel väiksemad raadiused.

Joonis 5. Leelismetallide võreenergia sõltuvus katiooni raadiusest

Joonis 6. Leelismuldmetallide võreenergia sõltuvus katiooni raadiusest

4.2.2. JÄRELDUSED

Eelmist järeldust kasutades ja ainult võreenergiat vaadates võib analüüsida metallide reaktsioonivõimelisust. Joonised 5 ja 6 kirjeldavad nähtusi eksperimentaalselt: õhus põlemisel moodustavad Li, Be, Mg, Ca, Sr oksidi, Na ning Ba peroksiidi, K, Rb ja Cs aga hüperoksiidi.

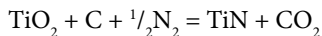
Hea kooskõla eksperimendiga kinnitab tehtud lihtsustuste õigsust ning ka elmist järeldust, et võreenergia on oluline parameeter ionsete ühendite tekkimise energetikas.

4.3. TÄIENDUS

Ainult mõned metallid reageerivad õhus aktiivselt hapniku ja lämmastiku-ga. Enamik oksiide tekib teistes reaktsioonides, nagu näiteks

ja

Nii nagu hapnik võib ka lämmastik moodustada asiide (N^{3-}) (**reaktsioon 1B**). Kuid see ei toimu vahetult reaktsioonis lämmastiku ja metalli vahel.

Joonisest 7 järeldub, et suurema raadiusega katioonide jaoks on eelistatud asiidide moodustamine võrreldes nitriidide moodustamisega.

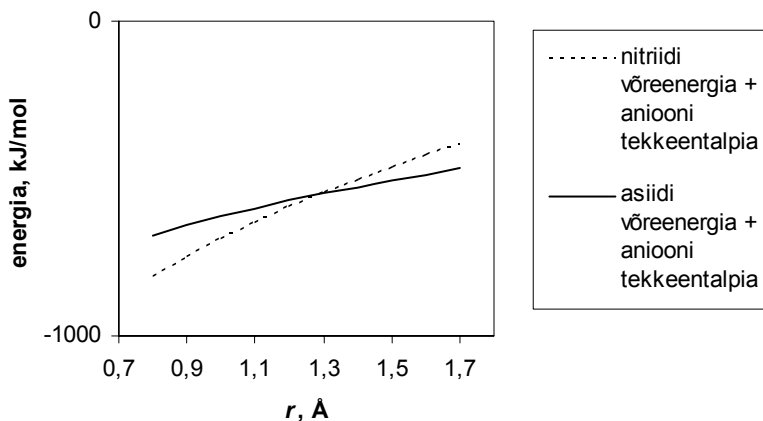
4.4. NITRAATIDE LAGUNDAMINE

4.4.1. ARVUTUSED

Borni–Fajansi–Haberi tsüklist järeldub, et

$$\Delta H_L = -\Delta H_{\text{ion}} + \Delta H_f$$

Sellest võrrandist on võimalik saada ΔH_f avaldis:

Joonis 7. Nitriidi ja asiidi tekkimise energia parameetrite sõltuvus katiooni raadiusest

$$\Delta H_f = \Delta H_{\text{ion}} + \Delta H_L$$

ΔH_r arvutamiseks on vaja arvesse võtta z tähendust (vaata Kapustinski võrrandit). ΔH_r on võrdeline lähtekristallnitraadi ja saaduse ΔH_f erinevusega. Metallide tekkimise korral on ΔH_r lähedane metallnitraadi ΔH_f väärtusele. Reaktsioonide jaoks on õige lihtsustamine järgmine:

$$\Delta H_r \approx \Delta H_{\text{ion}}^p + \Delta H_L^p - (\Delta H_{\text{ion}}^r + \Delta H_L^r)$$

p - ja r -indeksid tähendavad saadusainet ja reagenti.

Edasi lahutame ionisatsiooni- ja atomisatsioonienergia ning saame, et

$$\Delta H_r \approx \Delta H_{\text{ion}}^{p/r} + \Delta H_L^p - \Delta H_L^r$$

kus $\Delta H_{\text{ion}}^{p/r}$ on anioonide tekkimise energiatega erinevus, mis esimese reaktsiooni puhul on võrdne 189z kJ/mol-iga ja teise reaktsiooni puhul 762z kJ/mol-iga, kolmanda reaktsiooni puhul aga 310z kJ/mol-iga.

$$\Delta H_L^p - \Delta H_L^r \approx \text{const} \cdot \left(\frac{z_+ z_-^p v^p}{r_+ + r_-^p} - \frac{z_+ z_-^r v^r}{r_+ + r_-^r} \right)$$

Nüüd jagame väljenduse ΔH_L^p -ks:

$$\frac{\Delta H_L^p - \Delta H_L^r}{\Delta H_L^r} = \left(\frac{\Delta H_L^p}{\Delta H_L^r} - 1 \right) \approx \frac{z_-^p v^p}{z_-^r v^r} \left(\frac{r_+ + r_-^r}{r_+ + r_-^p} \right) - 1$$

Märgime vahe $\Delta H_L^p - \Delta H_L^r$ kui $f(z, v, r) \cdot \Delta H_L^r$, kus f on võrdne -1 -ga **3C reaktsiooni** puhul, aga **3A** ja **3B reaktsiooni** korral

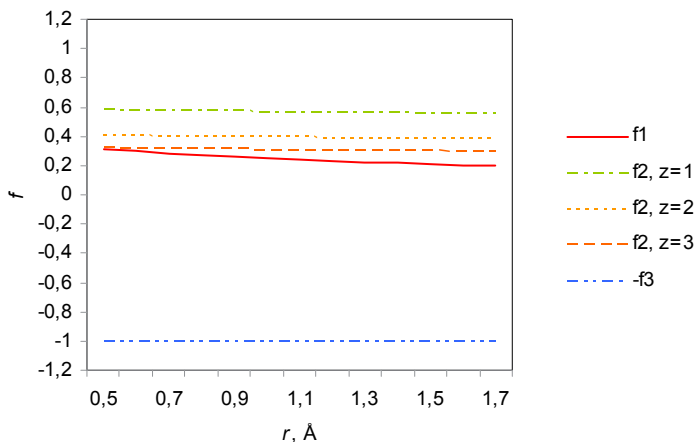
$$f(z, v, r) = \frac{z_-^p v^p}{z_-^r v^r} \left(\frac{r_+ + r_-^r}{r_+ + r_-^p} \right) - 1$$

Nüüd vaatleme neid kolme reaktsiooni. Üldiselt

$$\Delta H_r \approx \Delta H_{\text{ion}}^p - \Delta H_L^r \approx \Delta H_{\text{ion}}^{p/r} - f(z, v, r) \cdot \Delta H_L^r$$

$$\Delta H_r \approx \Delta H_{\text{ion}}^{p/r} - f(z, v, r) \cdot \Delta H_L^r$$

Esimeses lähenduses kolmest reaktsioonist ühe toimumise kriteeriumina oli valitud kõige väiksem ΔH_r väärtus. Näeme, et selle väärtus sõltub $\Delta H_{\text{ion}}^{p/r}$ ja $f(z, v, r)$.

Joonis 8. Faktori f sõltuvus katiooni raadiusest

3A reaktsiooni puhul:

$$\Delta H_{\text{ion}}^{p/r} = \Delta H_{\text{anion}}^{p/r} = 189z_+ \text{ ja } f(r) = \left(\frac{r_+ + r_-^r}{r_+ + r_-^p} \right) - 1$$

3B reaktsiooni puhul $\Delta H_{\text{ion}}^{p/r} = \Delta H_{\text{anion}}^{p/r} = 762z_+$ ja

$$f(z, v, r) = \frac{2v^p}{z_+ + 1} \left(\frac{r_+ + r_-^r}{r_+ + r_-^p} \right) - 1$$

(kui $z_+ = 1, 2, 3$, siis liige $v^p/(z_+ + 1)$ on võrdne $3/2, 2/3$ ja $5/4$ -ga)

3C reaktsiooni puhul: $\Delta H_{\text{ion}}^{p/r} = 310z_+ - \Delta H_{\text{atom}}^r - \sum \text{IE}$ ja $f = -1$.

Joonisel 8 on toodud faktori $f(z, v, r)$ sõltuvus katiooni raadiusest.

4.4.2. ARVUTUSTE TULEMUSED JA ANALÜÜS

4.4.2.1. KATIOONID LAENGUGA +1

Kristallvõreenergia tähendus ühelaenguliste katioonide jaoks on väike, keskmiselt on see -675 kJ/mol, samas ionisatsioonienegiad erinevad tugevasti IA ja IB rühma elementide (samuti talliumi) puhul, olles keskmiselt 400 ja 800 kJ/mol. See on põhjus, miks Cu, Ag, Au, Tl lagunevad tavaliselt metallideks O_2 ja NO_2 (**reaktsioon 3C**).

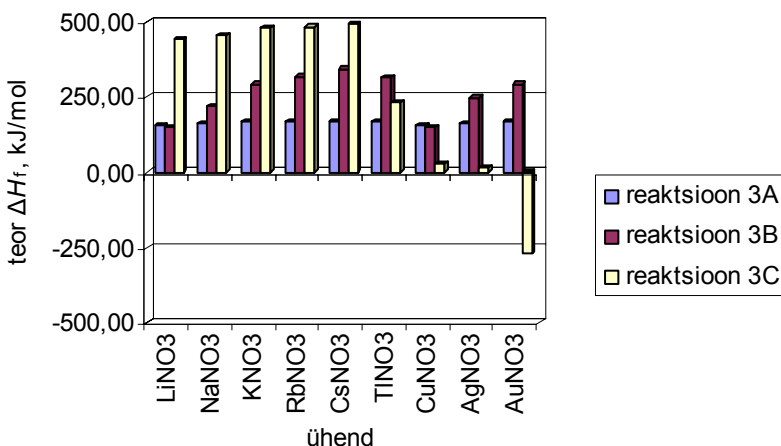
Reaktsiooni 3C korral f võrdub -1 ja ionisatsioonienergia peab kompenseerima võreenergia. Võrdlemisel leiame, et $-800 < -675 < -400$, mis tähendab, et metalli tekkimisega võivad kõrgel temperatuuril laguneda Cu-, Ag-, Au- ja Tl-nitraadid.

Reaktsiooni 3A korral f võrdub $+0,2$ ja võreenergia peab kompenseerima $\Delta H_{\text{ion}}^{\text{p/r}}$. Võrdlemisel leiame, et $675 \cdot 0,2 < 189$, mis tähendab, et lagunemine toimub kõrgemal temperatuuril kui $300\text{ }^\circ\text{C}$.

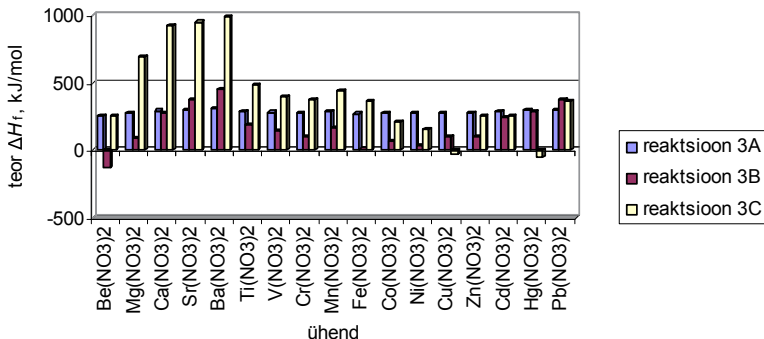
Ühelaenguliste katioonide nitraatide lagunemine **3B reaktsioonil** ei toimu, sest nende suurema osa jaoks on võreenergia ebapiisav, et kompenseerida $\Delta H_{\text{ion}}^{\text{p/r}}$, mis on võrdne keskmiselt 762 kJ/mol -iga. Sellele lähedane võreenergia on ainult liitiumil, olles -769 kJ/mol .

4.4.2.2. KATIOONID LAENGUGA +2

Kahelaengulise katiooni jaoks on võreenergia väärtus keskmiselt -2250 kJ/mol . Seda energiat on piisavalt, et kompenseerida teise reaktsiooni $\Delta H_{\text{ion}}^{\text{p/r}}$. Seepärast laguneb enamik kahelaenguliste neljanda perioodi d -elementide katioonidest oksiidide tekkimisega. Erandiks on ainult mõned II A rühma metallide katioonid (Ca, Sr, Ba), sest nendel on küllaltki suured raadiused, nende kristallvõre keskmise energia väärtus on aga väiksem ja järelikult lagunevad $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$, $\text{Sr}(\text{NO}_3)_2$ ja $\text{Ba}(\text{NO}_3)_2$ peamiselt nitrititeks ja hapnikuks (**reaktsioon 3A**). Teiseks erandiks on küllaltki suure ionisatsioonienergiaga

Joonis 9. Erinevate ühendite teoreetiline tekkeentalpia muut

Joonis 10. Erinevate ühendite teoreetiline tekkeentalpia muut

metallid, näiteks Cd, Hg ja Pb, ka Cu kõrgemal temperatuuril⁴, mille nitraadid lagunevad metallideks (**reaktsioon 3C**).

4.4.2.3. KATIOONID LAENGUGA +3

Kolmelaengulistel katioonidel on väike raadius ja küllaltki suur laeng ning sellepärast on kristallvõre energia nende jaoks umbes -4681 kJ/mol. See on tunduvalt rohkem kui energia, mis on vajalik $\Delta H_{\text{ion}}^{\text{p/r}}$ teise reaktsiooni kompenseerimiseks, mistõttu selliste metallide nitraadid lagunevad tavaliselt oksiidideks (**reaktsioon 3B**). **3C reaktsiooniga** lagunevad ainult mõned nendest, need sisaldavad kõrge ionisatsioonienergiaga metalle (Ti, Au, ka Bi kõrgemal temperatuuril).

4.4.2.1. ENTROOPIA LIIKME ARVESTAMINE

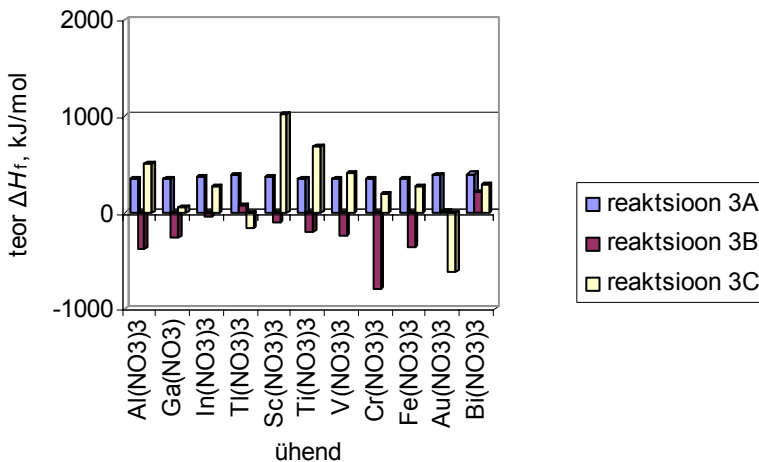
Temperatuuril ~ 500 K reaktsioon 3C on eelistatud. Tl^I-nitraadile vastav temperatuur, millel hakkab moodustuma metall, on 1000 K.

Korreksete järelduste tegemiseks on mõnede tulemuste puhul vaja arvestada entroopia liiget. Näiteks lagunevad plii ja vismuti nitraadid kõrgematel temperatuuridel kindlasti metallideks, kui arvestada entroopia liiget.

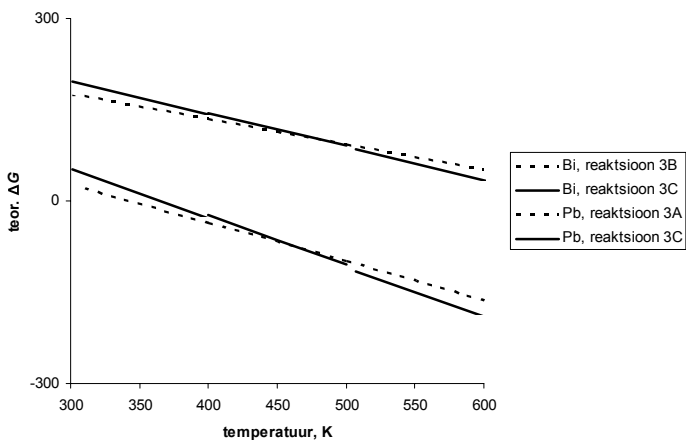
4.4.3. JÄRELDUS

Erinevalt eelmistest reaktsioonidest mängib nitraadi lagunemisel lisaks kristallvõreenergiale ka ionisatsioonienergia tähtsat rolli. Mõnikord tuleb

4 Ainuke erand, mida saab seletada teise Cu-oksiidi moodustumisega, on Cu₂O. Siinkohal võib arvesse võtta ka arvutuse viga, mille piir on ~ 100 kJ/mol.

Joonis 11. Erinevate ühendite teoreetiline tekkeentalpia muut

Joonis 12. Entroopia liikme mõju reaktsiooni ΔG väärtusele.

arvesse võtta ka entroopia liiget, mis ei tee olukorda palju keerulisemaks, kuna kõiki lisatud parameetrite väärtusi ja nende mõju võib hinnata ja ennustada. Samas on selge, et ainult kolme olulise parameetri mõju arvestamine võib olla kooskõlas eksperimendiga, mida võib lühidalt kirjeldada järgmiste tuletatud reeglitega:

- Metallide nitraadid, mille katioonidel on väikesed raadiused, lagunevad oksiidide tekkimiseni. Sellised katioonid on kahe- ja kolmelaengulised.
- Metallide nitraadid, mille katioonidel on suured raadiused, lagunevad nitrititeks. Enamik nendest on ühelaengulised katioonid ja leelismuldmetallide viimaste perioodide katioonid (Ca, Sr, Ba).
- Kui metallil on suur ionisatsioonenergia, laguneb tema nitraat metalliks, sest elektronide lisandumisel tekib energia, mis võib kompenseerida nitraadi kristallvõre energiat ja teiste produktide tekkimise energiat.

5. KOKKUVÕTE

Hapniku- ja lämmastikuühendite tekkimise ja metallide nitraatide lagunemise näidetega demonstreerisime, et selliste seaduspärasuste peamiseks põhjuseks võivad olla metallide katioonide raadiused, sest nendest sõltub tekkiva kristallvõre energia ning ka ionisatsioonenergia. Silmanähtav on see, et selliste faktide eiramine viib paratamatult vigase tulemuseni ning katsel ennustada nitraatide lagunemise seaduspärasusi ainult metallide aktiivsusrea (ionisatsioonenergia) kasutamisega puuduvad väljavaated. Järeldus on see, et kui mõistlikult hinnata olulisemaid põhjuseid (raadiused ja ionisatsioonivõime) ja nendest tingitud parameetreid (võreenergia ja ionide tekkimise energia), võib ennustada, millises suunas ja missugune reaktsioon toimub. Suure tõenäosusega vastab tehtud ennustus eksperimentaalsetele andmetele. Seetõttu võime arvata, et on võimalik leida vastus töö pealkirjas püstitatud küsimusele.

Samuti demonstreerisime, et isegi silmatorkamatuid andmeid on võimalik analüüsida ning ka koolikeemia tasemel seletada, kuid vähese täiendusega füüsikakursusest (Coulombi seadus). See on väga põnev ja õpetlik. Järeldusi ja leitud põhjusi on võimalik kasutada suure anorgaaniliste ühendite klassi omaduse seletamises, eriti sulfiidide, arseniidide (ülesanne hapnikuühenditest), sulfaatide, karbonaatide seletamises jne (nitraatide lagunemise analoogias).

Need teadmised ja informatsioon ainete aktiivsuse kohta on väga olulised nende praktilise kasutamise jaoks. Näiteks nitriidid on viimasel aastakümnel kõitnud paljude spetsialistide tähelepanu, sest mõnedel metallide nitriididest tehtud materjalidel on unikaalsed pooljuhtide omadused, kõrge sulamistemperatuur, omapärased füüsikalised ja mehaanilised omadused (suur kõvadus, abrasiivne võime, rasksulavus, plastsus kõrgel temperatuuril jne). Nitraate kasutatakse kõrgetehnoloogiliste materjalide sünteesiks (mida

kasutatakse näiteks kütuseelementides), peale selle saadakse nitraatidest väga puhtaid (> 99,99%) nitriite, metallide oksiide, hapnikku ja lämmastikdioksiidi. Praktiline kasu sellistest teadmistest on ilmne: nendest nähtustest arusaamisel ja võimel nende omadusi ja käitumist ennustada on väga suur pedagoogiline kasu. Arvame, et hea haridus peitub asjade tuumast arusaamise ja võimes ennustada nende omadusi ja käitumist.

KIRJANDUS

- A h m e t o v 1974. Anorgaaniline keemia. Valgus
- B a r r e t t , J. 2003. Inorganic Chemistry in Aqueous Solution. The Royal Society of Chemistry
- C h a m b e r s , C., H o l l i d a y A. K. 1975. Modern inorganic chemistry. Butterworth
- C o t t o n & W i l k i n s o n 1988. Advanced inorganic chemistry. 5th ed. John Wiley and Sons
- D o n a l d , H., J e n k i n s , B., T u d e l a , D. New Methods To Estimate Lattice Energies – *Journal of Chemical Education*, Vol. 80 No. 12, December 2003, p. 1482–1487
- Д р о з д о в , А. А., З л о м а н о в , В. П., М а з о , Г. Н., С п и р и д о н о в , Ф. М. Неорганическая химия. Академия 2004, том 1
- G r e e n w o o d , N. N., E a r n s h a w , A.. 1997. Chemistry of the Elements, 2nd Edition, Oxford: Butterworth-Heinemann
- G l i n k a , N. 1959. Üldine keemia. Eesti Riiklik Kirjastus
- Х а у с к р о ф т , К., К о н с т э б л , Э. 2002 Современный курс общей химии, Мир,
- H o u s e c r o f t , Catherine E., C o n s t a b l e , Edwin C. 2005. Chemistry. Pearson Prentice Hall
- H o l b r o o k , Jack B., S a b r y – G r a n t , Ralph, S m i t h , Barry C., and T a n d e l , Thakor V., Lattice. Enthalpies of Ionic Halides, Hydrides, Oxides, and Sulfides – *Journal of Chemical Education*, Vol. 67 No. 4, April 1990, p. 304–307
- H o u s e c r o f t , C.; S h a r p e , G. 2007. Inorganic Chemistry 3e. 3rd Edition. Pearson

- H o l l e m a n – W i b e r g . 1985. Lehrbuch der Anorganischen Chemie. Gruyter
- RKO 33. Preparatory problems 2001, problem 1, 3, 4 ja RKO 29, Theoretical examination, 1997, problems 4, 7 jt
- RKO 40. Preparatory problems 2008, problem 23
- К у з м е н к о , Н. Е., Е р е м и н , В. Е., П о п о в , В. А. 2000. Начала ХИМИИ. Экзамен
- L a i n g , Michael. 2003. A Graphical Presentation of the Born–Haber Cycle for Estimating the Electrode Potentials of Metals – *Journal of Chemical Education*, Vol. 80 No. 9, September, p. 1057–1061
- M i n g o s , D. M. P. 2005 Essential Trends in inorganic chemistry. Oxford University Press
- N e k r a s s o v , В. 1947 Üldine keemia. Õpik kõrgkoolidele Teaduslik Kirjandus
- Р э м и , Г. 1963. Курс неорганической химии. Издат. Ин. Лит., том 1
- S h i v e r , D. F., A t k i n s , P.W., L a n g f o r d C. H. 1994. Inorganic Chemistry. Oxford University Press
- S t e r n , Kurt H. 1969. The Effect of Cations on the Thermal Decomposition of Salts with Oxyanions – *Journal of Chemical Education*, Vol. 46 No. 10, October, p. 645–649
- Ж у к о в , С. Т. Химия 10–11 класс. Москва 2002, 18 глава
- T a m m , Lembi 2005a. Üldine ja anorgaaniline keemia. Avita
- T a m m , Lembi 2005b. Üldine ja anorgaaniline keemia. 2. osa. Avita
- Wikipedia Vaba Entsüklopeedia: „Thallium_oxide”. http://en.wikipedia.org/wiki/Thallium_oxide (1.01.2008)

Stella Ein, 3.b klass, "Talvine maastik kirikuga", kleepetöö

SIGRID MÕISAVALD
JÕGEVA ÜHISGÜMNAASIUM
11. KLASS

MEEDIA NOORE INIMESE SEKSUAALSE ARENGU TOETAJANA¹

JUHENDAJA: HELGE MARIPUU

SISSEJUHATUS

Tänapäeva ühiskonda vaadeldes võime märgata, kuidas meedia on peaaegu kõik meie ümber endaga sidunud. Tekib küsimus, millist mõju see tohutu süsteem meile avaldab. Kas päevast päeva Internetis istuvad noorukid saavad seal targemaks või takistab see hoopis nende arengut?

Meediat oleks vale nimetada üdini negatiivseks või positiivseks. Arenev noor inimene oskab õppida ka ohtudest ja kasutada plusse, mis tal käeulatuses/silmapiiril on. Ehk õpibki nii, eriti kui see puudutab seksuaalset arengut.

Käesoleva töö autor püüabki siinse tööga välja selgitada, kui palju noored Interneti pakutavaid võimalusi kasutavad ja millist mõju need avaldavad. Antakse ülevaate uuritud ajalehtedest 2007. aasta veebruari kuus (Pos-

---

1 Artikli aluseks on Eesti Seksuaaltervise Liidu uurimistöõde konkursi „Meedia ja seksuaalsus“ raames valminud uurimus, mis pälvis konkursil I koha. Uurimus on kirjutatud Jõgeval 2008. aastal.

timees, SL Õhtuleht ja Eesti Päevaleht), telekanalitest (ETV, TV3 ja Kanal2) 2008. aasta jaanuari kuus ja kolmest interneti leheküljest (Rate.ee, Delfi.ee ja Amor.ee). Autor püüab ka välja selgitada, milliseid arenguvõimalusi üks või teine meediavahend noortele seksuaalsuse seisukohalt pakub.

Paljud lapsevanemad tunnevad muret selle pärast, et nende lapsed võivad meedia mõjul mõne kombetu ja vägivaldse inimese ohvriks sattuda. Autor käsitleb sellest vaatepunktist lähtuvalt ka ühte suurimat vanemate hirmufaktorit – *Rate.ee*-d ning püüab anda ülevaate, kui suur oht on langeda *Rate.ee*-s ahistaja või mõne muu taolise inimese ohvriks. Veel analüüsib autor ajalehtedes leiduvat reklaami ja püüab leida vastuse hüüdlause „Seks müüb!” paikapidavusele.

Korraldatud küsitluse eesmärgiks oli välja selgitada, kui palju meedia pakutavatest võimalustest noored kasutavad, et saada informatsiooni seksuaalsuse kohta, kuidas mõjutab meedia inimese seksuaalset arengut, kuidas lastakse meedial end mõjutada ja millised on peamised infoallikad.

Töö hüpoteesid on järgmised:

- meedia pakub noorele inimesele hulgaliselt võimalusi seksuaalteadmiste omandamiseks, ometi sõltuvad mõju tugevus ja tulemused individist endast;
- meedia mõjutab noort inimest rohkem, kui arvata oskame, ometi on mõju individuaalne.

Töö eesmärgiks on:

- saada ülevaade, kuidas mõjutab meedia inimese seksuaalset arengut;
- tutvustada meedia pakutavaid võimalusi;
- juhtida tähelepanu valikutele, mida selles vallas tehakse.

1. INTERNET

Mõeldes Interneti kohale tänapäeva elus, võib märgata, et ei ole jäänud peaaegu ühtegi eluvaldkonda, millega Internet ei oleks seotud. Arvutiküllus on meie elu suurel määral lihtsamaks ja mugavamaks muutnud. Mõeldes aga kontoriruumidele, mis on arvutitest pungil, ning noortele, kes tunde arvuti taga veedavad, võib tekkida tunne, et ehk ei kaalugi see mugavus miinuseid üles. Kas inimene on tõesti muutunud Internetist sõltuvaks või isegi selle orjaks?

Nagu kõigel muul, on ka Internetil oma head ja vead. Ühelt poolt kujutab see ohtu noorte seksuaalsete arusaamade kujundamisele, kuna noor inimene ei oska ehk aimatagi, missugune on tõene informatsioon. Teisalt on Internet seksuaalsete arusaamade kujundamisel suureks abiks ja toetajaks.

1.1. AMOR.EE

Tark inimene oskab õppida ka ohtudest ja kasutada plusse, mis tal käeulatuses on. Interneti vajalikkust on tõestanud lehekülg *Amor.ee*. Tihti on lihtsam väljendada end kirja teel kui minna nõustamiskeskusesse ja suu vägisi lahti teha. Seda eriti siis, kui tegemist on keerulise ja piinliku probleemiga. Tõsiseid küsimusi oleks muidugi turvalisem näost näkku rääkida, kuid võimalus nõu küsida on antud ka häbelikumatele. Selleks on mõeldud *Amor.ee*. Koduleheküljelt võib lugeda, et Amor Internetinõustamine on Eesti Seksuaaltervise Liidu (ESTL) seksuaal- ja reproduktiivtervisealane infolehekülg, mida toetab Eesti Haigekassa, Avatud Eesti Fond ja Rahvusvaheline Pereplaneerimise Föderatsioon. Anonüümne Interneti teel nõu küsimise võimalus on mõeldud eelkõige kuni 24-aastastele noortele.

Selgub, et „koolituskeskuse AMOR eesmärgiks on täiendkoolitusena anda süvateadmisi ja praktilisi oskusi seksuaal- ja reproduktiivtervise teemadel erinevatele sihtgruppidele vastavalt koolituskeskuse õppekavadele, mis on registreeritud Eesti Vabariigi Haridus- ja Teadusministeeriumis.”²

Tihti ei ole täiskasvanutel endilgi nii palju teadmisi, kui oleks vaja oma laste või õpilaste arendamiseks. Selle probleemi lahendamiseks pakub *Amor.ee* võimalust seksuaalkoolitusteks, mida viivad läbi spetsialistid. Koolitused toimuvad väga erinevatele vanusegruppidele ja koolitajatele endile. Lehekülg annab edasi ka reklaami teiste seksuaalkoolituste kohta, mille korraldajaks ei ole Amor. Väga mugaval ja lihtsal viisil on õpetajal, huvijuhil, noortekeskuse töötajal või ka õpilasel endal võimalik koolitusvõimalused üles leida ühelt leheküljelt.

Koolituste alt võib lugeda järgmist: „Kooliõpilastele pakutakse seksuaalhariduslikke loenguid ja grupivestlusi ka läbi noorte nõustamiskeskuste. Lektoriteks on kohalikes noorte nõustamiskeskustes töötavad arstid, ämmaemandad, psühholoogid, sotsiaaltöötaja ja soovi korral „noored noor-

---

2 Koolituskeskus. <http://www.amor.ee/17235> (2.01.2008).

tele” grupiliikmed. Informatsiooni noortekeskuste kohta ning loenguid tellida saate kohalikest noortekeskustest. Koolidel on võimalus kutsuda oma kooli Eesti Seksuaaltervise Liidu lektoreid läbi viima loenguid seksuaalkasvatusalastel teemadel. Loengu hind 750.- (45 minutit).³

Koolituskeskus pakub noortele võimalust end ka ise harida uurimistööd või loovtöid kirjutades, mis laiendavad silmaringi ja annavad tegijale endale rohkesti informatsiooni käsitletava teema kohta, sest ise midagi valmis tehes saadakse hindamatu kogemus – silmaring laieneb ja enesekindlus kasvab. Võimalik on saata ka seksuaalteemalisi luuletusi ja pilte.

Lisaks kirja saatmisele on võimalus nõu küsida ka foorumist. Foorumiga on liitunud Amori-nimeline administraator ja nõuandja, kes vajadusel arvamust avaldab ja kaasa räägib. Foorumi kasutamisel on kindlad reeglid, mida iga kasutaja järgima peab. Ropendamist, labast sõnavara ja mõnitamist siinkirjutaja *Amor.ee* foorumites ei kohanud ning seetõttu julgustaks ka õrnahingelisi noorukeid autoriteetset nõu küsima.

Amor.ee on suurepärase näide selle kohta, et Internetist on võimalik saada väga arukat informatsiooni ja vajalikke ning abistavaid vastuseid spetsialistidelt. Vastused on põhjalikud ja lihtsalt lahti seletatud, ei ole kasutatud väga palju meditsiinilisi termineid, mis võiks tekitada probleeme madalama haridustasemega inimestele. Keerulisemad mõisted on enamjaolt sulgudes lahti seletatud. Usaldatava vastuse saavad ka kõige algelisematenä tunduvad küsimused, mida vanemad peavad loomulikuks, kuid noorematele võivad need olla tõsiselt muret tekitavateks. Leheküljel on palju uut ja huvitavat ka täiskasvanutele.

1.2. RATE.EE

Rate.ee põhisuunaks on suhtlemise võimaldamine. Leheküljel on võimalik inimesi hinnata, nendega tutvuda, kirjutada privaatsesse postkasti, kommenteerida fotosid, mida saab saidile endast lisada. Lisaks kõigele sellele on võimalik määrata endale virtuaalne väljavalitu ning teha palju muudki, mis noortele põnevust pakub.

„Peamisteks kasutajateks on 15–25-aastased noored, kellest ülekaalus on naised (naisi on 53%, mehi 47%).“⁴

Ka 30- ja 40-aastased pole saidil haruldased, vaid tavalised kasutajad.

3 Koolitused. <http://www.amor.ee/52311> (2.01.2008).

4 Uusen, K. <http://www.postimees.ee/060406/esileht/majandus/197203.php> (15.12.2007).

Seepärast võib öelda, et Rate.ee pelgalt teismeliste pärusmaa. Meelt lahutavad portaalis väga erinevas vanuses inimesed.⁵

Selgitamaks, millised on *Rate.ee* võimalused seksuaalse arengu toetamisel või hoopis selle takistamisel, küsitles antud uurimistöo autor portaaali asutajat Andrei Korobeinikut. Küsitlusest selgus, et pornograafilised ja erootilised fotod on *Rate.ee*-s keelatud, kuigi erootika enamasti muret ei teegi. Moderaatorid vaatavad pildid üle, nemad määravad ka pildi avalikustamise võimalikkuse ja vajadusel keelavad selle.

2003. aasta 20. novembri SL Õhtulehest võib lugeda: „Eesti on nii väike, et inimesed tavaliselt paljaid pilte üles ei pane, selgitab Andrei Korobeinik. Kuna kontrollijaid on palju, siis sõltub erootika määratlus palju ka moderaatori isiklikest eelistustest ja arusaamadest. Enamasti on ikka aru saada, mis on erootika.”⁶

Vaatamata sellele, et A. Korobeinik väitis küsitluses, et ka albumitesse on eelpool nimetatud piltide lisamine keelatud, on konto omanikul võimalik albumitesse pilte lisada ilma moderaatori kontrollita. Autor tutvus ka kasutajate albumitega, milles leidis siiski mitmeid erootilisi fotosid: paljastatud oli istmikke ning ka rindasid. Suguelundeid paljastavate fotodega autor kokku ei puutunud. (Vt lisa 2)

Ei saa ka öelda, et *Rate.ee* oleks süüdi selles, kui konto omanik endast paljastavaid pilte soovib lisada. Portaaali kasutamise korras on kirjas: „Rate.ee omanikud ei vastuta saadi kasutamisest tekkivate võimalike tagajärgede eest. Neil, kes pole nõus Rate.ee reeglitega, palume mitte kasutada Rate.ee lehekülge.”⁷

Sellele vaatamata hinnatakse lehekülge erinevalt ja poleemikat on tekitanud *Rate.ee* nii lastevanemate, ajakirjanduse kui ka lastekaitsjate seas. Autor üritaski välja selgitada, kui suur oht on langeda *Rate.ee*-s ahistaja või kombetu inimese ohvriks. Noored ise ja ka paljud täiskasvanud peavad portaaali väga oluliseks suhtluskohaks ja uute tutvuste leidmise paigaks. Sellegipoolest on paljud *Rate.ee*-st väga negatiivsel arvamusel ja peavad seda lasteahistajate paradiisiks.

Võttes aluseks küsitluse *Rate.ee* asutajaga, võib öelda, et vaatamata ohtudele, mida tegelikult kogu Internet endast kujutab, on *Rate.ee* hoolitsenud selle eest, et kasutajad end võimalikult turvaliselt tunneksid. Rakendatud

5 Rebane, M. <http://www.epl.ee/?artikkel=256127> (15.12.2007).

6 Rebane, S. <http://www.sloleht.ee/index.aspx?r=2&d=20.11.03&id=149199> (15.12.2007).

7 Rate.ee kasutamise kord. <http://www.rate.ee/rules.php> (15.12.2007).

on „naabrivalvet”: paljud kasutajad teatavad ise korrarikumistest modeeraatoritele ja rikkuja konto suletakse. Ilma piltideta „kahtlased” kasutajad ei ole *Rate.ee*-s populaarsed ja enamasti astutakse kirjavahetusse inimesega, kelle fotot on võimalik näha. Tavaliselt noored ka suhtlevad Interneti teel tutvutud isikuga enne kokkusaamist pikemalt.

Rate.ee asutajaga vesteldes uuris autor ka abielude kohta pärast *Rate.ee*-s tutvumist. A. Korobeiniku sõnul on selliseid juhtumeid olnud küll, aga statistikat nad selle kohta ei pea. Paare on tänu saidile tekkinud aga palju. Lehel on teineteist leidnud enam kui 12 000 paari.⁸

„Teatud vanuses on väga vajalik saada teistelt tagasisidet, ennast teostaval inimesel pole seda vaja. Sõltub inimese küpsusastmest, kas teiste hinnangut on vaja või mitte,” selgitab *Rate.ee* hingeelu Aleksander Pulver. Psühholoogi sõnul on inimloomusele omane ise hinnata ning hinnatud saada, *Rate.ee* just sellelesamale töigale apelleeribki. Petlik anonüümsus veebilehtedel leitud sõpruskonnas pole iseenesest midagi halba, kuniks sellesse suhtutakse pisukese skepsisega.⁹

Küsitlusest selgus ka, et *Rate.ee* foorumites on erootilised teemad samuti keelatud. Töö autorit huvitas ka kirjavahetus, mille kohta on levinud kuuldusi, et täisealiste kirju alaealistele kontrollitakse. Andrei Korobeinik selgitas aga, et nii see päris ei ole. *Rate.ee* kasutajate kirjavahetus on privaatne. Täiskasvanute kirju alaealistele salvestatakse ja kriminaalmenetluse korral saab nendega tutvuda politsei. (Vt Lisa 2)

„Vist ei saa keelata ära *rate.ee*-d. Ning vist ei saa seda teha kättesaadavaks ainult täiskasvanutele. Kuigi lahendus peaks kuskil leiduma, otsigem seda senikaua, kui noored ei õpi emakeele sügavusi ja algelist grammatikat Interneti peldikuseintelt ja senikaua, kui vinnilised hilisteismelised noormehed ei kutsu minu 11-aastast onutütart „enda juurde jooma”, eks. Seniks, „olgem lahedad icc näems järgmin näd ziiz” (tsitaat tundmatult netiloomalt).¹⁰

Andrei Korobeinik võttis küsitluses enda portaali kokku nõnda: „Kuna *Rate.ee*-s on ca 90% Eesti koolilastest, osaleme aktiivselt sotsiaalsetes projektides (teeme koostööd Seksuaaltervise Liiduga, Terviseametiga jne). Probleemid on *Rate.ee*-s täpselt samad, mis ühiskonnas, samad on ilmselt ka lahendused.” (Vt Lisa 2)

8 *Rate.ee* kasutamise kord. <http://www.rate.ee/rules.php> (15.12.2007).

9 Rebane, M. Õpilasmalevast jäänud tühja koha täidab *rate.ee* (15.12.2007).

10 *Rate.ee*-st noorsoo ajaveetmisviiside kontekstis [http://noortekas.delfi.ee/#\(article_item_page,\(group_id:1,article_id:23763,selected_id:23763\)\)](http://noortekas.delfi.ee/#(article_item_page,(group_id:1,article_id:23763,selected_id:23763))) (15.12.2007).

Arvestada tuleks samade probleemidega, millega reaaleluski. Kui kasutaja lisab endast poolpalja foto ja hiljem on tal probleem perverssete vastassoo esindajatega, siis tuleb kahjutundega tunnistada, et paljastavat fotot lisades provotseeris ta ise kahtlaste isikute tähelepanu. Noorematele, 11–15 aastastele, tuleks kindlasti selgitada Interneti ohtusid ja neile selgeks teha mõlematute tegude tulemused. Kui foto omanik on riputanud foto Internetti kõigile avalikult vaatamiseks, peab ta arvestama ka riskiga, et see on kõigile avalikult kasutatav. Samuti kahtlastele kirjadele vastamata jätmine oleks arukas tegu.

Arvestades ohtusid ja teadvustades endale oma tegevuse tagajärgi, võib öelda, et ka Interneti riskipunktid võivad tugevalt kaasa aidata noore inimese seksuaalsuse kujunemisele. Kindlasti on ka vanematel kindlam tunne, kui nende nooruk võõra korteri asemel pigem pool ööd arvuti taga oma flirtimisostkust arendab. Kõik peab siiski olema tasakaalus.

1.3. DELFI.EE

Internetiportaali *Delfi.ee* on samuti üks olulisemaid eestikeelseid lehekülgi Internetis seksuaalsuse seisukohalt vaadatuna. Leheküljelt on võimalik lugeda uudiseid, jutukehi, teha teste, tutvuda teiste probleemidega ning küsida nõu ka foorumist. Harivaid ja huvipakkuvaid fakte tuuakse välja noorteleheküljel ja naisteleheküljel. Tihti on teemaks armastus, seks ja suhted.

Siinkirjutaja üllatuseks on foorumite külastus sage. Päevas lisandub vähemalt viis uut küsimust ja vastused nendele on kiired tulema. Kurvas-tuseks ei ole aga kõik vastused nii asjatundlikud, sõbralikud ja meeldivad kui portaalis *Amor.ee*, kus vastajateks on oma ala spetsialistid. *Delfi.ee*-s on vastajaskonnaks kasutajad ise, noored ja vanad, ning ka kombekad ja labasemadki indiviidid.

Portaali uurides võib igal sammul kohata roppusi, mõnitamist ja labast sõnavara, kuid see pole ainus, mis leheküljel silma jääb. Foorumitest on siiski võimalik saada ka arukat informatsiooni. Taolisi ebaviisakaid näiteid on *Delfi.ee*-s aga rohkemgi ja leidub mitmeid kordi labasemaid versioone. Ilmselt on seda sorti foorumit parem kasutada opingukoha või juuksurisalongi leidmiseks kui tõsisele seksuaalküsimusele vastuse saamiseks. Sellise küsimusega oleks igati kasulikum pöörduda leheküljele *Amor.ee*.

Anni Oja on ajalehes *Sirp* öelnud: „Internet on ja jääb vabaks meediaks. Keelamine ei paranda midagi ega kedagi. Harida tuleks hoopis Interneti kasutajaid, et nad oskaksid teavet kriitiliselt analüüsida, tunneksid võrgus leiduvaid ohtusid, suudaksid end selgelt väljendada ja oleksid võimelised ka teisi arva-

musi aktsepteerima. (Need punktid käivad muide kõigi, mitte ainult noorte kohta.) Internetis võiks patupesa asemel näha hoopis ühiskonna peeglit. Seal saab kuuldavaks kõigi hää, isegi kui mõne hääle puhul tahaks kõrvaldada täis toppida.”¹¹ Internet on olulisel kohal noore inimese seksuaalse arengu toetajana. Internetis kostab tänapäeva ühiskonna hää ja probleemid. Internet koos oma kasutajaskonnaga ongi tänapäeva ühiskonna peegelpilt.

Paraku tõesti ei ole Internetis kõik vaid hea, arendav ning positiivne, aga ei ole see ju ka tihti reaalses elus nii. Ka negatiivne kogemus on vajalik, et selle kaudu areneda ja teha õigeid valikuid. Mis parata, kui inimese loomus on niisugune, et õpib vaid enese kogemustest ja vigadest.

Hea, et Internetis on olemas *Amor.ee*-portaal, mille üle eelkõige lapsevanemad peaksid rõõmustama, sest tänapäeva kiires maailmas ei ole vanematel tihti aega oma lapsi sellistel teemadel harida. Nii otsivadki noored aseainet Internetist. Kas on siis Internet noortele seksuaalsuse seisukohalt rohkem hariv kui nende oma vanemad?

Ka üks õpetajatest teadis jutustada lapsevanemast, kelle pere suhtleb hoopis rohkem telefoni ja Interneti teel vanemate lastega, kellest üks on Ameerikas ja teine Inglismaal. Seda aga, mida teismeline tütar teises toas teeb, nad suurt ei teagi. Ta on arvutis.

Internet ongi suures osas tänapäeva inimese elustiil ja tuleb loota, et silmaringi avardades ja isiksuseks arenedes kasvab ka Interneti-kasutuse oskus ning valikuprintsiibid: hea jääb ja kahtlane lihtsalt lükatakse kõrvale.

2. AJALEHED

Ajalehed on inimeste jaoks juba kaugetest aegadest peale olnud esimesteks valgustajateks ja sõnumiandjateks raamatute kõrval. Kommunismi ajal olid ajalehed tähtsad ka seksuaalsuse seiskohalt, kuna siis peeti avalikku seksuaalsusest kõnelemist kombetuks. Inimesed teadsid seksuaalsusest vähe ega julgenud enda lastelegi sellest kõneleda. Nii hakati ajalehtede ja raamatutega vanemaid julgustama.

Tänapäeval räägivad ajalehed seksuaalsusest vabalt, ilma midagi häbenemata. Autor on kolme ajalehte uurides siiski täheldanud, et erinevad ajalehed kajastavad seksuaalsust puudutavat informatsiooni erinevalt. Autor uuris ka ajalehtedes olevat reklaami ja püüdis leida vastust hüüdlause „Seks müüb!” paikapidavusele.

---

11 Oja, A., lk 24.

2.1. SL ÕHTULEHT

Seksuaalsuse kaudu reklaamitavat leidis SL Õhtulehes palju. 2007. aasta veebruarikuu SL Õhtulehtedest leidis autor keskmiselt 12 erinevat paljastavat reklaamplakati. Nagu arvata võib, ei reklaamitud neil ainult seksuaalsust puudutavaid tooteid, vaid näiteks ka autosid, baare, reisibüroosid, aknaid, telereid, spaahotelle, raamatuid, rahvaste tavasid, isegi kinnisvara ning SL Õhtulehte ennast.

Lisaks tavapärasele erootilistele ja lihtsalt väljakutsuvatele fotodele leidis autor SL Õhtulehe kuulutuste alt rubriigi „Mees ja naine”. Selles rubriigis leidis hulganisti erootikaliinide reklaami ning telefoninumbreid ja tutvumiskuulutusi nii meestelt kui ka naistelt. Samuti pakuti erootilist massaaži.

Siinkohal tahaks noortele edasi anda sõnumi, et taoliste kuulutustega peaks väga ettevaatlik olema, sest iial ei või teada, kes kuulutuse autor tegelikult on. Võimalik, et tegu on pedofiili või vägistajaga. Samuti ei tasuks usaldada kuulutusi sisuga „Otsin kaaslast reisile” jms.

Sageli võis ajalehes kohata ka ilusaima tüdruku valimise võitjaid, kes kõik poseerisid bikiinides. Käesoleva uurimistöö autor jäi aga mõtlema selle üle, kas tõesti on ilus tüdruk ilus vaid paljastatud kehaga või on siin tegu tähelepanu tõmbamise nipiga. Pani mõtisklema, et ega taolised fotod kaunitare ohtu ei sea ja igasuguste kahtlaste elukommetega meesterahvaid ligi ei meelita.

Artikleid seksuaalsusest leidis veebruarikuu SL Õhtulehtedes vaid umbes 7, mida on teiste ajalehtedega võrreldes väga vähe. Teaduslikke artikleid ei olnud sellel teemal aga ühtegi. Seksuaalsust puudutavaid uudiseid oli SL Õhtulehes suhteliselt palju. Põhiliselt käsitlesid need kuulsuste armuelu ja nende eraelus toimuvat, kuid leidis ka muud huvitavat, mis osutus seksuaalsuse seisukohalt õpetlikuks. Kokku leidis autor keskmiselt 12 seksuaalsust puudutavat uudist (v.a kuulsuste elu puudutav). Ka taolistest uudistest on palju õppida. Ütleb ju vanasõnagi: „Tark õpib teiste vigadest, loll aga enda omadest.”

Kindlasti annab ajalehtede lugemine meile märgatavalt rohkem, kui loeme neid pilguga, mida need meile õpetada võiks. Taoliste uudiste puhul võib mõnikord palju lugeda ridade vahelt, nii et ka sellist informatsiooni ei tohiks kahe silma vahele jätta. Kuulsuste armuelust ei ole siiski vist suurt midagi õppida. Ometi on noorel inimesel mõndagi mõelda, kas või teada saada, et ka nii elatakse. Mõtlema paneb, et sellel väljaandel on nõnda palju

lugejaid, nagu tõestas ka küsitlus. Kahju, et tänapäeva ühiskonna tase on suures osas vaid meelelahutuse otsing, ja seda SL Õhtuleht pakub.

Üldiselt jätab SL Õhtuleht lehitsedes üsnagi seksuaalsust kajastava lehe mulje, sest kuulsused, ilusaima tüdruku valimiste võitjad, muud intrigeerivad fotod jne on enamasti üsna paljastavad. Väga vähe on harivaid ja teaduslikel faktidel põhinevaid artikleid – 2007. aasta veebruarikuu jooksul, nagu eelnevalt juba mainitud, ei leidunud ühtegi. Kindlasti ei ole SL Õhtuleht kõige parem variant enese harimiseks, kuid teiste vigadest õppimine oleks samuti tark tegu ja selleks leht sobib. SL Õhtulehe võiks võtta stardipakuks arengus edasiminekul.

2.2. EESTI PÄEVALEHT

Ajalehes Eesti Päevaleht on esimene märgatav erinevus SL Õhtulehest see, et Eesti Päevalehes puuduvad tutvumiskuulutused ja erootikaliinide telefoninumbrid ning nende reklaam. Kuulutuste leheküljelt ei leidnud autor ühtegi seksuaalsust käsitlevat kuulutust, ka selleteemalisi uudiseid ilmus veebruarikuu jooksul suhteliselt vähe.

Enamasti kasutatakse seksuaalsuseid teemasid filmide reklaamimiseks. Paljudes reklaamides on kujutatud embavaid või suudlevaid mehi ja naisi. Põhiliselt on tegu romantikafilmidega. Samuti on reklaamitud turismibüroosid, rasestumisvastaseid vahendeid, etendusi teatrites, autosid ja kinnisvara. Üldiselt on seksuaalsuse teel reklaamitavat Eesti Päevalehes sama palju kui SL Õhtulehes, kuid siin ei ole tuntav, et hüüdlause „Seks müüb!“ oleks kehtiv. Ei jää ka muljet, et seksuaalsuse abil püütakse tähelepanu tõmmata.

Kokku esines 2007. aasta veebruarikuu jooksul umbkaudu 15 erinevat seksuaalsust sisaldavat reklaami. Seda on suhteliselt palju, kuid ajalehe üldpilt ei ole siiski intrigeeriv. Ilmselt on asi siin selles, et artiklite kõrval on vähem paljastavaid fotosid kui SL Õhtulehes, samuti puuduvad fotod nappides riietes kuulsustest.

Eesti Päevaleht suutis käesoleva töö autorit aga tõeliselt üllatada seksuaalsust puudutavate artiklite rohkusega. Harivat informatsiooni sisaldasid lausa 21 veebruarikuu Eesti Päevalehe artiklit. Võrreldes SL Õhtulehega on seda palju rohkem. Enamasti oli tegemist suhteliselt harivate artiklitega.

Kokkuvõttes jätab Eesti Päevaleht hariva lehe mulje, seda vähemalt seksuaalsuse seisukohalt. Väga palju on esitatud teaduslike uuringute tu-

lemusi ja informatsiooni. Kuulsuste armuelu ei kajastata peaaegu üldse ja põhirõhk tundubki olevat pandud inimeste harimisele, mitte klat i levitamisele.

2.3. POSTIMEES

Ajalehes Postimees leidis kolmest uuritud ajalehest kõige vähem seksuaalsel teel reklaamitavat. Lehte üldiselt vaadates tundus alguses, nagu ei oleks seal ühtegi seksuaalsust puudutavat reklaami, kuid kuu aja peale sinse töö autor mõned reklaamid siiski leidis. Reklaamitud oli järgnevat: filme, klubisid, autosid, teatrit ning reisibüroosid. Tundub, et ajaleht Postimees suudab edukas olla ka ilma hüüdlausega „Seks müüb!“. Selle eest avaldaks Postimehele kiitust.

2007. aasta veebruarikuu jooksul avaldati ajalehes keskmiselt 18 erinevat seksuaalteemalist uudist, mida on suhteliselt palju. Uudised olid küllaltki harivad ning paljud nendest põhinesid uuringutel vms-l. Artikleid oli suhteliselt palju – keskmiselt 22. Seda on peaaegu sama palju kui Eesti Päevalehes. Samas võib siiski öelda, et Eesti Päevalehe artiklid on põhjalikumad ja sisukamad kui Postimehe omad.

Postimehes leidub küll rohkesti seksuaalsust puudutavaid kirjutisi, aga enamik neist on lühikesed uudistevormis artiklikesed, mitte uuringutulemused või pikad ja põhjalikud analüüsid. Harivat infot seksuaalsuse kohta on ajalehest Postimees siiski saada küll. On nii kuulsuste kohta käivat kui ka üldharivat infot. Postimeest võiks nimetada SL Öhtulehe ja Eesti Päevalehe vahepeal olevaks (seguks).

3. TELEVISIOON

3.1. ETV

2008. aasta jaanuarikuu jooksul võis ETV eetris näha viit seksuaalsusega seonduvat dokumentaalfilmi, mida on teiste kanalitega võrreldes üllatavalt palju. Seda on muidugi ülimalt rõõmustav tõdeda, sest dokumentaalfilmid ongi enamasti kõige õpetlikumad ja harivamad saated.

Eriti põhjalikult on seksuaalsust kajastatud telesaate „AegRuumi“ „Elu odüsseias“, mis annab hariva pildi loote arengust ja kasvust. Ennekõike nais- tel on kindlasti tohutult huvitav teada, mis nende kehas toimuma hakkab, kui nad rasestuvad. Ka nooremate jaoks on hariv näha seda, mida nad siia

maailma sündides on läbi teinud. ETV on tõeliselt rõhku pannud dokumentaalfilmidele, mis on ainult rõõmustav. Kahjuks on vähene meelelahutusosa suure hulga noori ETV vaatajaskonnast kõrvale tõrjunud, nagu selgus ka käesoleva uurimuse küsimustikku analüüsides.

Seksuaalsust puudutavaid sarju võis ETV-s 2007. aasta jaanuaris näha 9, mida on suhteliselt palju, neid aga ei näidata nii tihti kui TV3-s ja Kanal2-s. Huvitav tähelepanek oli veel see, et ETV-s puuduvad Ladina-Ameerika armastusseriaalid, mida Kanal2-s ja TV3-s sagedasti näidatakse. Seksuaalsusel on ETV näidatavates sarjades suhteliselt kõrvaline osa, ometi on see olulisel kohal üldinimlike probleemide käsitlemise kontekstis.

Filme on ETV-s Kanal2 ja TV3-ga võrreldes kõige vähem – 12. Enamasti on tegu draamade ja väga sügavasisuliste filmidega. Samuti ei ole 2008. aasta jaanuarikuu jooksul näidatud romantilisi komöödiaid.

Telesaateid, mis seksuaalsust käsitlevad, on ETV-s suhteliselt palju – 7. Eriti palju käsitletakse seda teemat „Pereelus“ ja saates „Meie“. Ka „Terevisioonist“ on võimalik rohkelt seksuaalsust puudutavat informatsiooni saada. Võib öelda, et telesaated on ETV-s seksuaalsuse seisukohalt informatsioonirikkad.

Telesaates „Terevisioon“ käis hiljuti homoseksuaalsusest rääkimas gei nimega Ivar. Tema sõnul on ühiskonna suhtumine geidesse järjest positiivsemaks muutunud. Kõige enam on levinud suhtumine: „Tore, et olete olemas ja me ei häiri üksteist“. Kui saatejuht küsis, miks Ivar gei on, vastas mees nõnda: „Ma ei tea, miks ma olen. Ei usu, et on võimalik inimest keelata. On asju, mida ei saa muuta. Ühte külge lihtsalt naiste puhul ei leia.“

ETV lastesaadetes võib samuti kohata seksuaalsust, mida on igati rõõmustav nentida: hea, kui lastele juba maast madalast näidatakse, et taolised tunded ei ole pelgalt võltsid, vaid igapäevaelus nende arenguks vajalikud. ETV-s on selle küsimusega seoses ka omajagu multfilme ja lastesaateid. Näiteks Tomi ja Anni saates on arutletud teema üle „Kust lapsed tulevad?“ ja ka multifilmitegelane Buratino on armunud olnud.

ETV-d saab nimetada kõige rohkem otsest seksuaalinformatsiooni andvaks telekanaliks. Vaatamata sellele, et ETV-l noorte seas väga suurt populaarsust ei ole, on pakutavad saated kõige harivamad. Võib-olla peaks olema ETV-s rohkem meelelahutust, et noored kanalit rohkem vaataksid, kuid võimalik, et siis kaotaks ETV enda omapära, identiteedigi. Kõige tähtsam on, et vajalikku teadmist ei suruks keegi peale, vaid see tuleks ise noore juurde. Suureks plussiks on asjaolu, et ETV-s puudub reklaam, mis teeb kanali vaatamise lihtsamaks. Kuigi seksuaalsust puudutav jääb samuti

reklaamita, ei ole see arvatavasti suur kaotus, kuna Kanal2-s ja TV3-s leidub taolist reklaami rohkem kui küll.

3.2. KANAL2

Kokku linastub 2008. aasta jaanuaris Kanal2-s 13 seksuaalsust puudutavat sarja. Nendest kõige rohkem seksuaalsust ja seksi võib näha telesarjas „Rooma”. Kaks Ladina-Ameerika armastusseriaali on muidugi seksuaalsusest tulvil, kuid erootikat ei ole õnneks väga märgata. Tuleb aga tõdeda, et Kanal2-s on seriaalidel vaatajaskonda, sest telekanal on suhteliselt populaarne ja sedasorti sarjad võtavadki suure osa kanali eetriaajast. Autor märkas ka, et Kanal2-s on argipäeviti hommikune ajavahemik 9.00–11.25 ja õhtul 16.05–18.30 seksuaalsust puudutavate seriaalide päralt.

Mängufilme linastus Kanal2-s 2008. aasta jaanuaris umbkaudu 25. Millegipärast on nendes läbivaks jooneks vägivald. Siinkohal peaks küll mõtlema noorte peale, kes iga päev telekat vaatavad. Paljud neiu ja isegi noormehed sooviksid, et nende armastuslugu oleks nagu filmis. Sidudes armastust ja seksuaalsust vägivallaga, jääb üle vaid loota, et taoliste filmide süžeed ei kujunda noorte arusaama seksuaalsusest nii, et vägivaldal hakatakse pidama normaalseks. Sellega peaksid arvestama eelkõige lapsevanemad ning selgitama noorukitele, et taoline käitumisviis ei ole reaalses elus kombekas ega isegi mitte normaalne. Näiteks võiks siin tuua need USA lapsevanemad, kes on keelanud oma lastel märulifilmide vaatamise. Autori arvates peaks ka eestlased lõpuks sellele tasemele jõudma ning mõistma, et taolistest filmidest jäänud pildid kinnistuvad lapse alateadvusesse ning võivad hiljem hakata negatiivset mõju avaldama. Ka enamik kurjategijaid saab ideid just filmidest, püütakse olla n-ö sama kõvad mehed.

Kuigi Kanal2-s oli jaanuarikuu jooksul näha vaid ühte dokumentaalfilmi, on rõõmustav, et Kanal2 ka dokumentaalfilme eetrisse laseb. Ehk õpitakse nii tänapäeval meid ümbritsevat maailma mõistma, et ise mitte komistada, toimuvast oma seisukoht kujundada, midagi arvata.

Kui armastusseriaalidest õpetliku info saamine on küsitav, siis telesaadete puhul on konkreetse ja tõese informatsiooni ammutamine reaalsem. Põhilisteks infoallikateks võiks nimetada saateid „Reporter” ja „Ole terve!”. Ka meelelahutussaatetest „Tere õhtust!” võib kuulda mõningaid huvitavaid fakte, mida siiski tuleks võtta huumoriga, sest need ei ole 100% tõesed.

Samuti multifilmid sisaldavad seksuaalsust ja toetavad vaataja seksuaalset arengut. Selliseks multifilmiks oli näiteks „Chip ja Dale tõttavad appi”.

See on kõige ehedam näide sellest, et lapse seksuaalne areng algab varakult. On tore, et armsate mesilasmultikate kaudu, samas märkamatult lastesse seksuaalsusest vajalikke teadmisi istutatakse.

Seksuaalsust puudutavat reklaami oli Kanal2-s rohkesti. Selle abil reklaamiti näiteks alkoholi, Viasati, pesemisvahendeid, kondoomi jne. Hilisõhtul võis näha ka erinevate erootikaliinide reklaame.

Üldiselt võib öelda, et Kanal2-s leidub suhteliselt palju seksuaalteemasid. Väga vähe on telesaateid, mis seksuaalsust üldse ei käsitle. Kahjuks on aga vähe tõsielulisi telesaateid, mis informatsiooni annaksid. Kõige rohkem seksuaalsust puudutavat infot andsid vaid telesaated „Ole terve!“, „Reporter“ ja dokumentaalfilmid. Sellest järeldub, et noored peavad nimeetatud kanalit jälgides hulganisti informatsiooni omal käel leidma.

Kuigi enamik seriaale ja mängufilme puudutavad seksuaalsust, ei saa neid pidada harivateks, sest aset leidvad situatsioonid on mõnikord üsna vastandlikud reaalses elus lubatu/toimuvaga. Tekib küsimus, kuidas mõjutavad vaadatud filmid noorte maailmavaadet. Kui unistatakse armusuhtest nagu filmis, kas siis filmid on noortele ka suhte-eeskujudeks. Loodetavasti ei arva noored, et kõik peabki olema nagu filmis ja seal tehtav on ainuõige. Seda eriti juhtudel, kui seksuaalsus on seotud vägivalga ja kriminaalsusega.

3.3. TV3

Samuti TV3-s on seksuaalsust käsitlevad seriaalid populaarsed, neid oli 2008. aasta jaanuaris umbkaudu 10. Põhirõhk on pandud armastusseriaalidele ja nn tõsielulistele sarjadele. Eetriaajast võtab seksuaalsus suure osa enda kanda, sest paljusid armastusseriaale korratakse. TV3-s on kindlad ajad, mil seksuaalsusega seonduvaid seriaale järjest eetrisse lastakse. Hommikul on ajavahemik 08.05–11.25 ja õhtul 16.30–17.55 täielikult pühendatud armastusele ja suhetele. Selle põhjal tundub, et seksuaalsusega seonduv inimesi huvitab, sest vaatajaskonda jätkub.

Kindlasti on üheks informatsiooniallikaks veel ka uudistesaadete „Seitsmesed uudised“. Uuemad teadusavastused ja uuringutulemused jõuavad rahvani enamasti just sealt.

Mängufilme on ligikaudu sama palju kui Kanal2-s – 26. Filmid on aga hoopis erinevad. 2008. aasta jaanuarikuu jooksul lasti eetrisse väga palju romantilisi filme ja komöödiaid. Siin ei jää aga häirima, et seksuaalsus oleks seotud vägivalgaga: TV3 on pigem valinud filmid, mis on omajagu õpetlikud.

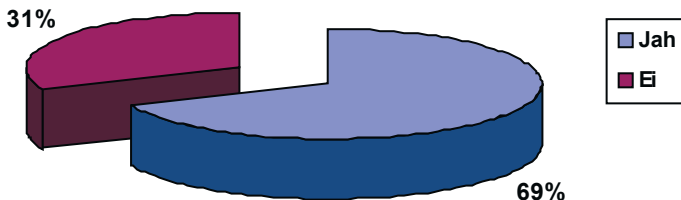
Ka TV3 puhul on kajastavad seksuaalsust põhiliselt seriaalid ja mängufilmid. Dokumentaalfilme näidati võrreldes Kanal2-ga jaanuarikuu jooksul rohkem, meelelahutust aga vähem.

Kurvastav on TV3 puhul tõdeda aga seda, et tervist puudutavaid saateid jaanuarikuu jooksul ei olnudki ja otsest seksuaalinformatsiooni andvaid telesaateid samuti mitte. Ainsaks reaalse informatsioon edasiandjaks olid „Seitsmesed uudised”. Tundub, et TV3 paneb samuti rõhku meelelahutusele ja on sealjuures unustanud elu tõsisema poole kajastamise. On siiski tore, et dokumentaalfilmid ja „Seitsmesed uudised” on kanalil säilinud. Seksuaalsust puudutavat reklaami leidub TV3-s samuti.

4. KÜSITLUSTULEMUSTE ANALÜÜS

Ankeetküsitlus on läbi viidud Jõgeva Ühisgümnaasiumi 10.–12. klasside õpilaste seas (kokku viis gümnaasiumiklassi) ajavahemikul 21.–31. jaanuar 2008. Ankeedi täitis 128 õpilast. Küsitlus oli anonüümne. Tütarlapsi vastas küsitlusele 69 (10. klassist 22, 11. klassist 18 ja 12. klassist 29. Noormehi oli vastajate seas 59 (10. klassist 21, 11. klassist 11 ja 12. klassist 27).

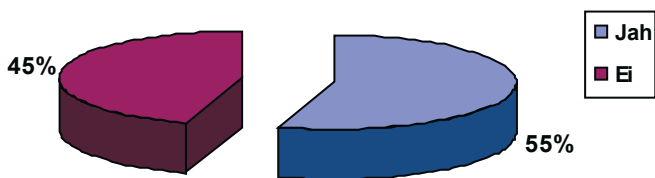
Küsitluse eesmärgiks oli saada ülevaade, kuivõrd kasutavad noored meedia pakutavaid võimalusi seksuaalsuse kohta informatsiooni saamiseks, kuidas mõjutab meedia inimese seksuaalset arengut, kuidas lastakse meedial end mõjutada ja millised on peamised infoallikad. Töö autor leiab, et meedia mõju on tuntav, kuid õnneks mitte liialt tugev. Põhiliseks teguriks on siiski inimese individuaalsus ja tema mõjutatavuse tugevus. On hea, et märgatakse seksuaalsust puudutavat informatsiooni Internetis, ajalehtedes ja ajakirjades. Kahju võiks olla sellest, et üldiselt pööratakse rohkem tähelepanu siiski meelelahutusele kui harivate teadmiste omandamisele. (Vt Lisa 1)

Joonis 1. Jõgeva Ühisgümnaasiumi gümnaasiumiõpilaste vastus küsitlusele, kas meedia on loonud meeste ja naiste kehade ideaalid

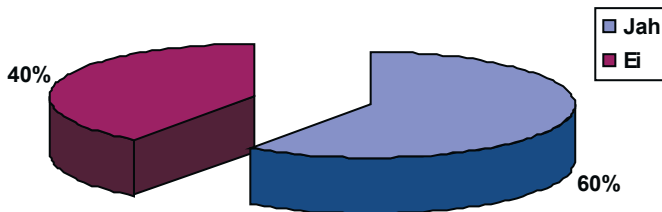

Rõõmustav on asjaolu, et minu kodulinnas on ära tuntud meedia mõju. Loodan selle kõige juures aga seda, et nendest ideaalidest ei peeta rangelt kinni ning jäädakse eelkõige iseendaks. Kindlasti tuleks noortele jagada informatsiooni meedia mõjude kohta ja julgustada neid olema sõltumatud ning teadlikud meediatarbijad. Ei saa aga süüdistada meediat anoreksia või buliimia tekkimises, sest on selge, et igal ajastul on oma iluideaaliid. See, kuidas meedia inimest mõjutab, on siiski sõltuv inimese enda vastuvõtlikkusest, tema vaimsest tasemest.

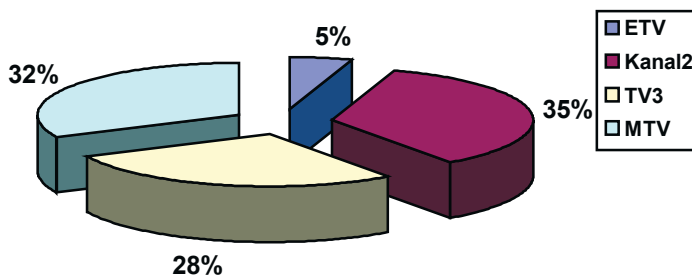
Joonis 2. Jõgeva Ühisgümnaasiumi gümnaasiumiõpilaste vastus küsimusele, kas seksuaalsuse abil reklaamitavaid tooteid on liiga palju

Kuna tulemused on suhteliselt tasakaalus, võib järeldada, et seksuaalsust puudutava reklaamiga ei ole liiale mindud. Reklaamitootjatel ei tasuks aga praegusest rohkem taolist reklaami tootma hakata, kuna see mõjuks noorte inimeste arengule pärssivalt. Autor palus meenutada ka mõningaid tooteid, mida seksuaalsuse abil reklaamitakse. Kõige populaarsemaks tooteks oli kondoom, mille tõi välja 51% vastajatest.

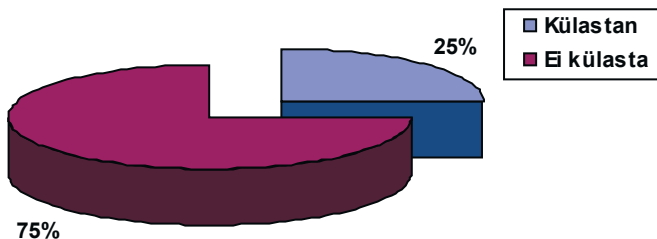
Joonis 3. Erootilise reklaami mõju Jõgeva Ühisgümnaasiumi gümnaasiumiõpilaste tähelepanule

Siinkohal jõuame järeldusele, et reklaamitrikk „Seks müüb!” on suurel määral isegi tõene, kuid seda ei saaks nimetada reegliks. Mitmel korral aga mainiti, et reklaamid äratavad küll tähelepanu, aga mitte positiivset. Negatiivseid emotsioone töid välja eriti tükid. Sellest võime järeldada, et meeste meheline instinktid ära kasutamine toimib edukalt, kuid ka naised ei jää meeste kehade suhtes külmaks. Naine naise enamasti tähelepanu ei ärata, pigem tuntakse pahameelt naise keha ära kasutamise pärast.

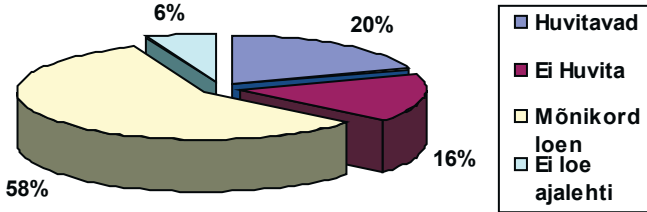
Joonis 4. Telekanalite informatsioonirikkus Jõgeva Ühisgümnaasiumi õpilaste arvates

Eeldatavasti on Kanal2, TV3 ja MTV puhul ennekõike tegu meelelahutusega, millega seoses märgatakse ka seksuaalsust. Armastusseriaalid ja muu seesugune on Kanal2 ja TV3 puhul tavaline. MTV on autorile silma jäänud HIV-i ennetusreklaamidega, mida ka teised õpilased vaimustusega meenutavad. Mainiti veel, et sealsed reklaamid on neid isegi väga mõtlema pannud ja oma elus korrektiivegi tegema juhtinud.

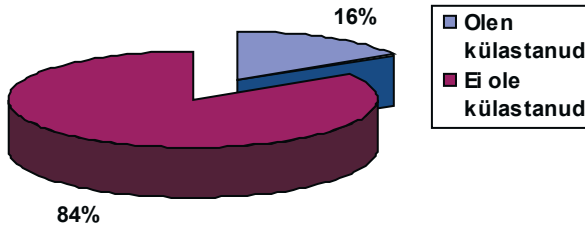
Joonis 5. Seksuaalsust puudutavate Internetilehekülgede külستانatavus Jõgeva Ühisgümnaasiumi gümnaasiumiõpilaste seas

Suurem osa lehekülgede külastajatest on noormehed ning lehekülgedeks on erootikasaidid. Imestama paneb asjaolu, et Interneti laialdasi võimalusi nii vähe kasutatakse. Neiid oskasid aga välja tuua ka lehekülje *Amor.ee*, mis on tüdrukute puhul igati tervitatav tulemus.

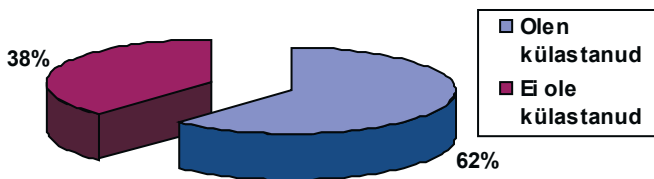
Joonis 6. Jõgeva Ühisgümnaasiumi gümnaasiumiõpilaste huvi ajalehtedes leiduvate seksuaalsust puudutavate artiklite vastu

Sellistest tulemustest võiks arvata, et need noored teavad selle teema kohta juba piisavalt, on selle suhtes lihtsalt ükskõiksed, õige aeg huvi tundmiseks pole veel saabunud või ei osata adekvaatselt hinnata iseenese puudujääke.

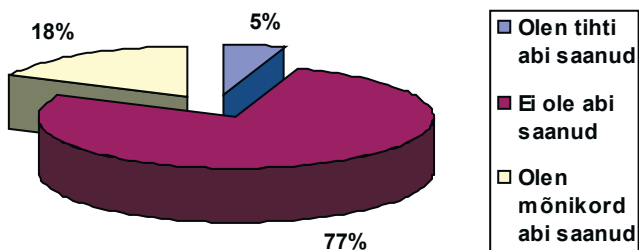
Joonis 7. Lehekülje *Amor.ee* külastatavus Jõgeva Ühisgümnaasiumi gümnaasiumiõpilaste seas

Tundub, et noored sellest Interneti-leheküljest eriti ei teagi või hindavad oma teadmisi juba piisavalt heaks. Käesoleva töö autor arvab, et sellist informatsioonirikast lehekülge võiks ehk rohkemgi meedias reklaamida. Paistab, et noored ei tea, kust abi leida, võib-olla ei nähta aga otsimisel erilist vaeva ning kasutatakse ammu tuntud foorumeid ning võetakse seal kuuldut-nähtut tõe pähe.

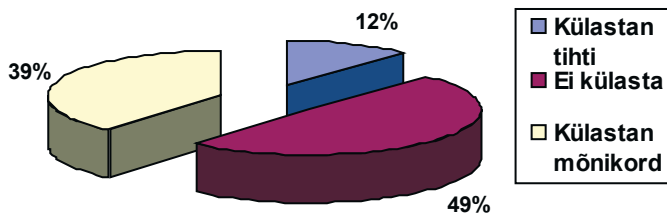
Joonis 8. *Delfi.ee* foorumite külastatavus Jõgeva Ühisgümnaasiumi gümnaasiumiõpilaste seas

Tulemus tõestab, et noored otsivad abi ja järelikult ka vajavad seda. Tundub, et noored vist ei teagi, kuhu pöörduma peaks. Ehk oleks arukas mõelda informatsiooniallikate tutvustamisvõimalustele.

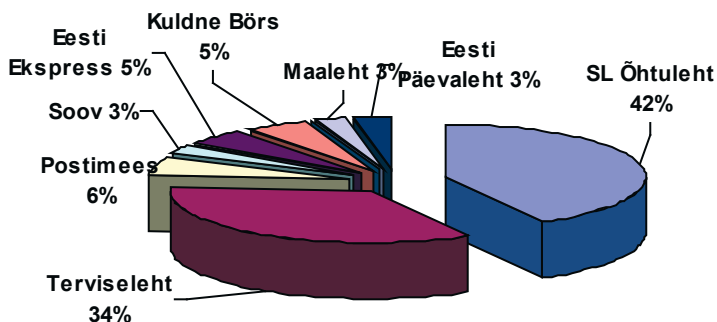
Joonis 9. *Delfi.ee* foorumitest abisaamine Jõgeva Ühisgümnaasiumi gümnaasiumiõpilaste hulgas

Sellelt jooniselt saame kinnituse, et foorumid ei ole tõese ja professionaalse info saamiseks õiged kohad. Noortele peaks rohkem tutvustama võimalusi informatsiooni hankimiseks ja neid tuleks julgustada küsima nõu asjatundjatelt. Foorumid ei ole küll usaldusväärsed infoallikad, kuid küsitlus kinnitab, et abi on sealt siiski võimalik saada. Ometi ei tasuks kõike seal räägitavat tõsiselt võtta.

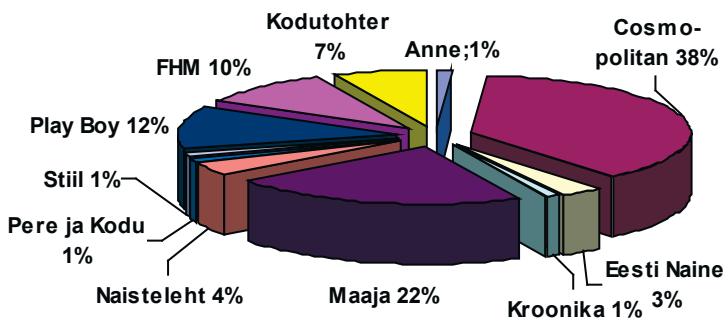
Joonis 10. Seksuaalsust puudutavate foorumite küllastatavus Jõgeva Ühisgümnaasiumi gümnaasiumiõpilaste seas

Tundub, et töö autori koolikaaslased on arukad ja mõistavad, et foorumeid ei tasu võtta tõe pähe, eriti kui on tegu foorumiga, kus pole vajalik isegi kasutajaks registreerumine. Foorumitega peaks kindlasti ettevaatlik olema, sest tõese informatsiooni saamine võib olla väga küsitav. Tõsise probleemiga oleks targem kindlasti pöörduda spetsialisti poole, lähimasse noortekeskusesse või *Amor.ee*-sse.

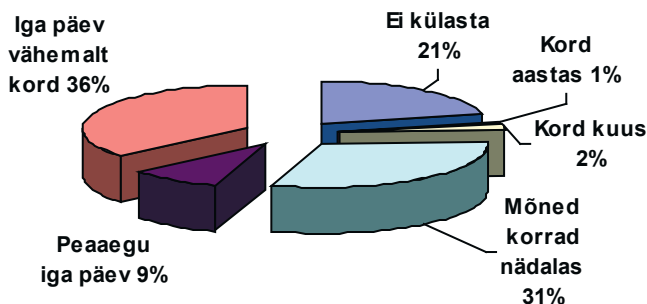
Joonis 11. Seksuaalsuse kohta informatsiooni andvad ajalehed Jõgeva Ühisgümnaasiumi gümnaasiumiõpilaste arvates

Kuna autor on uurinud ka erinevate ajalehtede sisu, siis võib öelda, et SL Õhtuleht on tulvil küll seksuaalsust puudutavat informatsiooni, aga põhiliselt on tegu kuulsuste suhete või muu taolisega. Harivat infot leidis autor SL Õhtulehest suhteliselt vähe. Sellelt jooniselt võime aga järeldada, et paljud noored saavad oma teadmised meelelahutusrubriikidest. Võib-olla tasuks mõelda, kas polekski otstarbekas üldist seksuaalharidust siduda meelelahutusega.

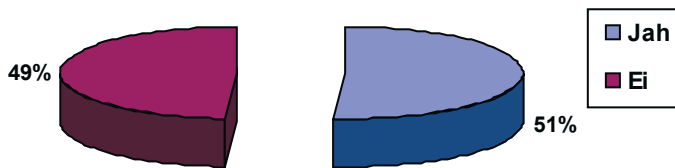
Joonis 12. Seksuaalsuse kohta informatsiooni andvad ajakirjad Jõgeva Ühisgümnaasiumi gümnaasiumiõpilaste arvates

Kõige kõrgema tulemuse (38%) saavutas Cosmopolitan, mida ka autor ise on mitmeid kordi lehitsenud ja mille kohta võib kinnitada, et seksuaalsust leidub seal igal sammul. Suhtenõuanded ja huvitavad seksinipid pakuvad noortele huvi. Noormeeste seas oli rohkem levinud ajakiri Maaja. Tundub, et meeste ürgne instinkt toimib täies jõus.

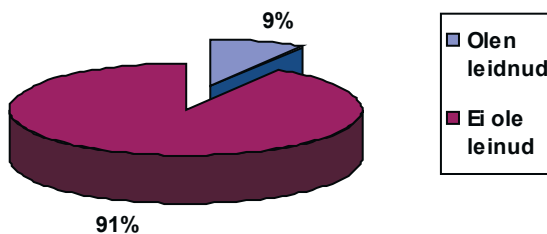
Joonis 13. Portaali Rate.ee külastamise sagedus Jõgeva Ühisgümnaasiumi gümnaasiumiõpilaste hulgas

Portaali kasutamise sagedus on tõesti kõrge – üle $\frac{3}{4}$ vastanutest külastab Rate.ee-d regulaarselt. On tore, kui noored leiavad uusi sõprussuhteid, kuid reaalsusest ei tohiks eemalduda. Ei saa öelda, et tunnustuse otsimine oleks halb, ent kas seda peaks siiski Interneti-portaalist otsima? Tuleks säilitada reaalsustaju ning ise end adekvaatselt hinnata – selleks on ju tänapäeva noorel inimesel väga palju huvitavamaid ning kasulikumaid võimalusi.

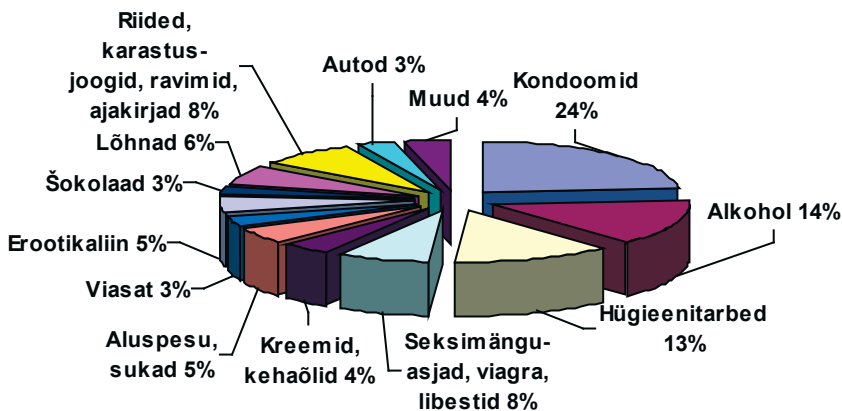
Joonis 14. Interneti teel tutvutud inimestega reaalselt kohtunute protsent Jõgeva Ühisgümnaasiumi õpilaste seas

Tuleb loota, et noored on piisavalt arukad ja õpivad enne kohtumist kaaslast lähemalt tundma. Tulemused olid aga suhteliselt tasakaalus, millega võib siiski rahule jääda.

Joonis 15. Internetiportaalist püsisuhte leidnute protsent Jõgeva Ühisgümnaasiumi gümnaasiumiõpilaste hulgas

On tore, et selliseid ebatavalisi ja huvitavaid sündmusi noorte inimeste elus toimub, kuid ennekõike tuleks rõõmu tunda selle üle, et põhiliseks viisiks on siiski jäädud vana hea silmast silma meetod.

Joonis 16. Jõgeva Ühisgümnaasiumi gümnaasiumiõpilastele meeldejäädud seksuaalsuse abil reklaamitavad tooted

Selle joonise puhul võime märgata, et kaitsevahendite kasutamist reklaamiv info on jõudnud noorteni. Seda on meeldiv tõdeda ning autor loodab, et sama palju, kui on info jõudnud noorteni, nad seda ka ellu rakendavad. Seksuaalsuse abil reklaamitakse ka väga paljusid tooteid, mis seksuaalsusega seotud ei olegi.

KOKKUVÕTE

Arvestades meedia ohtusid ja teadvustades endale oma tegevuse tagajärgi, võib öelda, et ka meedia riskipunktid võivad tugevalt kaasa aidata noore inimese seksuaalsuse kujunemisele.

Antud töö tulemusena jõudis autor järeldusele, et meedia on olulisel kohal noore inimese seksuaalse arengu toetajana. Meediast kostab tänapäeva ühiskonna hääl ja selle probleemid. Ei pane ju keegi meid tegema klikke nilbusi ja rõvedusi täis lehtedele, võtma kätte pornoajakirja või uudistama kuulsuste armuelu harivate võimaluste asemel. Me ise oleme need, kes valivad koha, kuhu Internetis suunduda, milline leht kätte võtta, milline telekanal ja saade eetrisse lülitada. Sellepärast ei saagi öelda, et meedia oleks meie arengu takistaja. Areng on sageli silmale nähtamatu, ial ei või teada, mis kuidas mõjub.

Hea, kui noor oskab leida meediast enam kui ainult meelelahutust, sest

võimalusi enese harimiseks seksuaalsuse seisukohalt on seal tohtul hulgal. Kahjuks aga selgus küsitlusest, et noored kas ei oska või ei tahagi meedia pakutavaid arengut soodustavaid võimalusi kasutada. Pigem pööratakse tähelepanu meelelahutusele. Paraku on tõesti nii, et meedias ei ole kõik vaid hea ja arendav ning positiivne, aga ei ole see ju ka realses elus nii. Ka negatiivne kogemus on vajalik, et selle kaudu arenda ja teha õigeid valikuid. Meedias kõlav ühiskonna hääl kostabki igatühele erinevalt. Õnneks on olemas valikuvabadus.

Siin peitub ka vastus hüüdlause „Seks müüb!“ paikapidavusele – inimsiksuse vaimne ja moraalne areng peavad toimuma koos füüsilise arenguga, otseses kontaktis loodusega. Kindlasti ei tohi esmatahtsaks pidada vaid füüsilise arengu osatähtsust.

Hea, et Internetis on olemas *Amor.ee*-portaal, mille üle eelkõige lapsevanemad peaksid rõõmustama ja meie, noored, veel enam. Seksuaalse hariduse kvaliteedi poolest võiks *Amor.ee*-d nimetada kindlasti armastuse abc-ks, ehk nimetatud Interneti-portaali tõttu ongi lootust, et meie, noored, oleme terved nii vaimselt kui füüsiliselt, et meil jätkub armastust, meil on tulevikuski peresid ja lapsi.

Meedia ongi suures osas tänapäeva inimese elustiil ning igapäevaelu osa. Tuleb loota, et silmaringi avardades ja isiksuseks arenedes kasvab ka oskus kasutada meediat ning täiustuvad valikuprintsiibid: hea jääb ja kahtlane lihtsalt lükatakse kõrvale.

Keelamine ei paranda midagi. Tulekski siis ehk rohkem tegeleda meedia kasutajate harimisega. Teavet kriitiliselt analüüsides, tundes võrgus leiduvaid ohtusid, suutes end selgelt väljendada ja aktsepteerides ka teiste arvamust, võib meediat kujuneda rohkem harija kui hukutaja. Meedia on ühiskonnapeegliks, just nii saab kuuldavas kõigi hääl, ka sedasorti, mis meeldida ei pruugi.

Anni Oja arvamuse puhul asendaksin sõna „Internet“ üldise mõistega „meedia“ ja just see on see, mida siinse uurimistöo autor oma tööga öelda tahab. Paljud meist arvavad, et meedia rikub inimest, kuid noorte hulgas läbi viidud küsitlus tõestas, et tegelikult on noorte seas palju populaarsemad meelelahutust sisaldavad võimalused, just need, mille kohta öeldakse, et rikub. Mida saakski siis loota, kui inimene ise teeb tänapäeva tohutust meediatarbimise võimalusest just need valikud. See on märk sellest, et meedia on tänapäeva ühiskonna peegelpilt.

Meedia ei riku meid, vaid meedia annab valikuvõimalused, mida me vastavalt enda isiku rikutuse tasemele teeme. Näiteks ajalehtede uurimise tulemused ei olnud samased küsitluste tulemustega, st harivaid võimalusi on, aga tihti neid ei kasutata.

Meedia mõjutab inimest rohkem, kui me arvata oskame, kuid mõju tugevus ja tulemus sõltub indiviidist enesest. Sellest võime järeldada, et püstitatud hüpoteesid leidsid kinnitust. Noori meediatarbijaid on kindlasti vaja kasvatada, ja et kodude peale praegusel ajahetkel eriti palju loota ei saa, siis on suur osa koolil, selle humanitaartundidel.

Kuna töö sai suhteliselt mahukas, vajab edaspidi uurimist

- MSN;
- teised seksuaalsust puudutavad Intereti-leheküljed (nt *Perekool.ee*, *Gay.ee* jne);
- raadios kajastatav informatsioon seksuaalsuse kohta;
- ajakirjade kajastatav informatsioon seksuaalsuse kohta;
- teised ajalehed, mida autor ei uurinud (nt Eesti Ekspress, Terviseleht jne).

KIRJANDUS

- Eesti Seksuaaltervise Liidu koduleht. Internetinõustamine. <http://www.amor.ee/16130> (2.01.2008)
- Eesti Seksuaaltervise Liidu koduleht. Koolitused. <http://www.amor.ee/52311> (2.01.2008)
- Eesti Seksuaaltervise Liidu koduleht. Koolituskeskus. <http://www.amor.ee/17235> (2.01.2008)
- Oja, Anni 2008. Internetist, ühiskonnast ja noortest. – *Sirp*, 18.01, lk 24
Rate.ee kasutamise kord. <http://www.rate.ee/rules.php> (15.12.2007)
- Rate.ee-st noorsoo ajaveetmisviiside kontekstis. [http://noortekas.delfi.ee/#\(article_item_page,\(group_id:1,article_id:23763,selected_id:23763\)\)](http://noortekas.delfi.ee/#(article_item_page,(group_id:1,article_id:23763,selected_id:23763))) (15.12.2007)
- Rebane, Mari 2004. Õpilasmalevast jäänud tühja koha täidab Rate.ee. - *Eesti Päevaleht Online*, 28.01. <http://www.epl.ee/?artikkel=256127> (15.12.2007)
- Rebane, Selene 2003. Rate.ee looja: mõnigi külastaja hindab fotosid tundide kaupa. - *SL Õhtuleht Online* 20.11. <http://www.sloleht.ee/index.aspx?r=2&d=20.11.03&id=149199> (15.12.2007)
- Uusen, Kaire 2006. EMT ostis poole Rate.ee-st. - *Postimees Online* 05.04. <http://www.postimees.ee/060406/esileht/majandus/197203.php> (15.12.2007)

LISAD

LISA 1. KÜSIMUSTIK

Hea 10.–12. klassi vastaja!

Teostan uurimust teemal: „Meedia noore inimese seksuaalse arengu toetajana”. Uurimuse eesmärgiks on saada ülevaade, kuidas mõjutab meedia inimese seksuaalsust. Esitatud küsimustele vastamiseks palun tõmmata ring ümber vaid ühele, Teie meelest kõige sobivamale vastusevariandile, sobiva variandi puudumisel lisa enda poolt sobivam variant tühjale reale. Ankeet on anonüümne ning garanteerin, et teie poolt täidetud ankeeti kasutatakse ainult uurimuse autori poolt vaid käesoleva uuringu raames.

Loodan Teie mõistvale suhtumisele!

Olen: N / M

Klass: 10. 11. 12.

1. Kas teie meelest on meedia loonud ideaalse meeste ja naiste keha?
  - a) Jah
  - b) Ei
2. Kas teie meelest on tooteid, mida seksuaalsuse abil reklaamitakse liiga palju?
  - a) Jah
  - b) Ei
3. Kas reklaam, kus on kujutatud paljad rinnad, istmik või muud erootilised kehaosad äratav sinu tähelepanu?
  - a) Jah
  - b) Ei
4. Millisest telekanalist oled saanud kõige enam seksuaalsust puudutavat informatsiooni?
  - a) ETV
  - b) Kanal2
  - c) TV3
  - d) MTV
5. Kas külastad mõnda seksuaalsuse kohta informatsiooni andvat internetilehekülge? Kui jah siis millist?
  - a) Jah
  - b) Ei
  - c) .....

6. Kas sa külastad tervist/suhteid/armastust/seksi puudutavaid foorumeid?
  - a) Jah
  - b) Ei
  - c) Mõnikord
7. Kas oled interneti teel tutvunud inimestega kohtunud ka reaalselt?
  - a) Jah
  - b) Ei
8. Nimeta kolm toodet, mis sulle meenuvad, mida reklaamitakse seksuaalsuse abil.
  - a) .....
  - b) .....
  - c) .....
9. Kas sind huvitavad seksuaalsust puudutavad artiklid ajalehes?
  - a) Jah
  - b) Ei
  - c) Mõnikord loen
  - d) Ei oska öelda, loen ajalehti vähe
  - e) .....
10. Milline ajaleht kajastab sinu meelest kõige enam seksuaalsuse seisukohalt **harivat** informatsiooni? Koosta ka esikolmik lisades ajalehe taha numbrid 1-3.
  - a) Postimees
  - b) Eesti Päevaleht
  - c) Eesti Ekspress
  - d) Kuldne Börs
  - e) Maalehet
  - f) SL Õhtuleht
  - g) Soov
  - h) Terviseleht
11. Milline ajakiri kajastab sinu meelest kõige enam seksuaalsuse seisukohalt **harivat** informatsiooni? Koosta ka esikolmik lisades ajakirja taha numbrid 1-3.
  - a) Anne
  - b) Cosmopolitan
  - c) Eesti Naine
  - d) Just!
  - e) Kroonika

- f) Maaja
  - g) Naisteleht
  - h) Pere ja Kodu
  - i) Stiil
  - j) PlayBoy
  - k) FHM
  - l) Kodutohter
12. Kas oled külastanud internetilehekülge Amor.ee? Tühjale reale lisa kui tihti.
- a) Jah
  - b) Ei
  - c) .....
13. Mitu korda nädalas külastad Rate.ee-d?

Raili Viert ja Ave Toming, 3.b klass, "Kuused", kortsutamistehnika

**LIINA KANTER
TARTU DESCARTES' I LÜTSEUM
12. KLASS**

ABORDID AASTATEL 1990–2007 JA NENDE VÄHENEMISE MÕJUTEGURID¹

JUHENDAJAD: ANU LOIGU, KAI ALAKIVI

SISSEJUHATUS

Tüdrukud ja poisid, naised ja mehed kahjuks ei mõtle alati enne vahekorda astumist sellega kaasnevatele ohtudele. Kui ennast ei kaitsta, võib nakatuda suguhaigustesse või soovimatult rasestuda. Viimase korral võib järgneda tahtlik abort. Käesolev uurimistöö on just soovimatute raseduste iseeneslikest katkemistest ja nende tahtlikest katkestamistest – abortidest.

Aborte on kasutatud soovimatu raseduse katkestamiseks juba enne meie aega. Teema muutus ühiskonnas aruteluks ilmselt juba ristiusu tuleku ajal, mil hakati aborte keelustama. Samas võib öelda, et tänapäeva Eesti ühiskonnas on teema endiselt aktuaalne, kuna Eesti abortiivsuskordaja püsib võrreldes teiste Balti riikidega jätkuvalt kõrgel.

Et vähendada soovimatuid või planeerimata rasedusi, mis on abortide rohkuse peamiseks põhjuseks, tuleb nii enne suguelu alustamist kui ka selle

---

1 Artikli aluseks olev uurimistöö on kirjutatud 2008. aastal Tartus.

käigus teada seksuaalhariduse ABCd, mis annab oskuse õige ja väärast seksuaalkäitumise eristamiseks. Sellele peaks aluse panema juba noores eas. Siiski on veel väga palju noori, kes rasestuvad alaealisena.

Teema valikul lähtusin eelkõige enda huvitatusest. Abortid ja kõik sellega seonduv oli mulle enne töö alustamist täiesti tundmatu, seega nägin võimalust uurimistöö tegemise kaudu täiesti uut õppida.

Uurimistööd kirjutades sai eesmärgiks teadvustada aborti olemust: mis see on, kuidas see mõjub naisele ning kuidas see on ajas muutunud. Esimeses peatükis selgitangi aborti üldmõistet, probleemi üldiselt ning käsitlen olukorda ajaloos ja tänapäeval.

Teises peatükis vaatlen ja võrdlen abortide arvu Eestis aastatel 1990–2007. Seda teen Eesti Statistikaameti kodulehelt saadud andmete põhjal. Eraldi alapeatükis püüan välja tuua põhjuseid, miks tehakse Eestis siiani rohkem aborte kui teistes Balti riikides ning miks on abortide koguarv aastate jooksul langenud.

Kolmandas peatükis vaatlen välismaal tehtud aborte. Võrreldavateks riikideks on Läti ja Leedu, kellega Eestil on kõige sarnasem ajalugu ning nii majanduse kui ka rahvastiku areng. Üldiseks vaatluseks on võetud kõikide riikide abortide koguarvud aastatel 1991–2005. Võrdluse aluseks on statistika, mis näitab 1000 fertiilses eas naise kohta tehtud aborte aastatel 1991–2000.

Neljandas peatükis uurin täpsemalt aastatel 2000–2005 Eestis tehtud tehisaborte kuni 19-aastaste noorte tüdrukute seas.

1. ABORTIDEST ÜLDISELT

1.1. ABORT – MIS SEE ON?

Termin „abort” tuleneb ladinakeelsest sõnast *abortus*, mis tähendab katkestamist, hukkumist, sünnituse nurjumist. Abort ehk nurisünnitus on raseduse iseeneslik katkemine või selle tahtlik katkestamine kõige varasematest järkidest kuni 28. rasedusnädala lõpuni.²

Eristatakse iseeneslikku ja tehislikku aborti. Iseeneslikke ehk spontaanseid aborte soodustavate tegurite hulka kuuluvad kõigepealt naise üldised haigestumised. Peale ägedate ja krooniliste nakkuste (nt kopsupõletik, malaaria jne) kuuluvad siia ka elundite haigused. Veel võivad iseenesliku abor-

---

2 Abort ja rasestumisest hoidumine, lk 4.

di põhjusteks olla ema ja loote vererühmade sobimatus, mittetäisväärtuslik toitumine, mürgised kemikaalid või loote arengut takistavad ravimid, suguelundite haigused ning mitmed füüsilised ja psüühilised traumad, mõnel korral isegi peale rasedustumist toimuv suguuhe³.

Tehislik abort on loote kõrvaldamine emahüst tehnikult. Üldiselt peetaksegi aborti all silmas raseduse katkestamist naise enda soovil. Selle põhjuseks võib olla meditsiiniline näidustus ema või loote haiguse korral ning naise tahe katkestada soovimatu rasedus⁴. Aborti on tehislikult võimalik esile kutsuda mitmel eri viisil sõltuvalt loote vanusest, samuti ka ema õiguslikest piirangutest, aborti kättesaadavusest mingis piirkonnas ning arsti ja patsiendi eelistustest.

Kaheksa tundi enne aborti ei või süüa, juua ega suitsetada. Õigesti sooritatud legaalne abort toimub täisnarkoosi all. Kogu operatsioon – narkoosi andmise hetkest aborti lõppemiseni – kestab umbes veerand tundi.⁵

1.2. ABORDI MÕJU

Igasugune abort, nii iseeneslik kui ka tehislik, mõjub naise organismile kahjulikult. Enamik tüsistusi tekivad pärast 12. nädalat sooritatud abortide puhul. Iseeneslike abortide ohtlikkus seisneb selles, et nad võivad muutuda harjumuslikeks, st hakkavad korduma järgnevate raseduste korral. Tehislik abort soodustab mitmeid haigusi (nt emakavähki), võib põhjustada järgnevate sünnituste puhul komplikatsioone või halvimal juhul jääb naine viljatuks ega saa enam kunagi lapsi. Eriti ebasoodsalt mõjub naise tervisele ja arenemisele esimese raseduse katkestamine.⁶

Peale aborti tegemist võib esineda ka emotsionaalseid traumasid. Aborti füüsiline mõju ei olegi arvatavasti nii ränk kui on selle emotsionaalsed ja psüühilised tagajärjed. Need võivad avalduda näiteks selles, et naine hakkab hiljem kahetsema, et aborti tegi. Kui naine kasutas rasedustuvastaseid vahendeid, kuid need vedasid alt, võib tekkida kartus suguuhte ees, kuna püsib hirm uue tahtmatu rasedumise ja aborti ees. Naised, kes ei soovigi aborti teha, kuid materiaalsete põhjuste pärast on selleks sunnitud, võivad hiljem olla väga masenduses.

Eriti suur on emotsionaalne ja psüühiline mõju siis, kui tegemist on

---

3 Abort ja rasedumisest hoidumine, lk 5.

4 Vikipeedia: abort (2.12.2008).

5 Naine, tunne oma keha, lk 306 ja 308.

6 Abort ja rasedumisest hoidumine, lk 5.

iseenesliku abordiga. Kui vanemad on teadlikud, et neile sünnib laps, on selleks valmis ja ootavad seda, mõjub iseeneslik abort väga rängalt. Naisele võib jääda eluaegne trauma ja tekkida kartus uuesti rasestumise suhtes.

1.3. ABORDI AJALUGU JA TÄNAPÄEV

Vanim kirjalik tõendusmaterjal tehisabordi kohta pärineb Vana-Hiina dokumendist, mis loetleb keisri konkubiinidele sooritatud aborte aastatel 515–500 eKr. Vana-Kreekas ja Vana-Roomas kasutati ka rasestumisvastaseid vahendeid ja abortide tegemine oli lubatud. Ristiusu tulekuga algas aga pikk etapp, mil ühel või teisel moel keelustati rasestumisvastased vahendid ja abort, sellega tegelejad põletati tuleriidal või karistati surmanuhtlusega⁷.

Esimesena tühistati üldine abordikeeld Nõukogude Venemaal 1920. aastal. On siiski palju riike, kus veel tänapäevalgi on abort täielikult keelatud, isegi ema elu päästmiseks. Nendeks on näiteks Malta, Egiptus, El Salvador, Vatikan, Honduras ja T iili. 25% maailma osades on abort lubatud vaid naise elu päästmiseks ning vägistamise tagajärjel rasestumise korral. Sellisteks riikideks on näiteks Andorra, Island, Afganistan, Iirimaa, Iraan, Angola, Indoneesia⁸.

Eestis on naise soovil raseduse katkestamine legaalne alates 1955. aastast, mil terves Nõukogude Liidus kehtestati abordivabadus. Eesti Vabariigis on raseduse katkestamine naise soovil ja ilma meditsiiniliste näidustusteta lubatud kuni 12. rasedusnädalani, mitte kuni 28. rasedusnädalani. Kui rasedus seab ohtu ema elu, samuti loote või ema haiguse korral on abort siiski lubatud kuni 28. rasedusnädalani⁹.

Eksitav on arvamus, et abortide keelustamine vähendab nende arvu, sest tulemuseks on nn aborditurism, mille puhul emad sõidavad teise riiki, et seal seaduslikult aborti teha, ja mitteturvaline ebaseaduslik abort.

Tänapäeval tehakse umbes 46 miljonit aborti aastas, mis teeb 126 000 aborti päevas. Sellest 46 miljonist abordist vaid natuke üle poole, 26 miljonit on sooritatud legaalselt ning 78% on sooritatud arengumaades¹⁰.

---

7 ENE 1.

8 Pregnant Pause.

9 ENE 1.

10 The Centre for Bio-Ethical Reform.

1.4. MIDA TEHA?

Muidugi alati ei ole soovimatu rasedus naise teadmatus ja hoolimatuse tagajärg. Naine võib teha oma parima, et vältida soovimatut rasedust, kuid ka kõige efektiivsem rasestumisvastane vahend võib alt vedada.

Soovimatute raseduste ärahoidmiseks ei piisa kindlasti ka ainult seksuaaltervisealasest teadlikkusest, naise hoolikusest ja toodete kättesaadavusest. Sünnitus- ja abordikäitumist ühiskonnas mõjutavad levivad väärtushinnangud, riigi majanduslik olukord ning sotsiaal- ja perepoliitika. Kui ühiskonna suhtumine väärtustab laste olemasolu, perega koos veedetud aega, oma tervise eest hoolitsemist ja vastutustundlikku seksuaalkäitumist, siis on oodata sündivuse kasvu ning abortide arvu kahanemist. Seni, kuni aborti nähakse kui täiesti normaalset võimalust vabanemaks soovimatust rasedusest, püsib ka abortide arv kõrge.

Riigi haridus-, sotsiaal- ja perepoliitikas peaks töötama selles suunas, et harida eelkõige naisi abordi negatiivsetes mõjudes, propageerida naisi enam kasutama rasestumisvastaseid vahendeid ja rasestuma vaid juhtudel, kui naisel on siiras soov laps ilmale tuua.

2. ABORDID EESTIS

Eestis on naise soovil raseduse katkestamine legaalne alates 1955. aastast, mil terves Nõukogude Liidus kehtestati abordivabadus. Eesti Vabariigis on raseduse katkestamine naise soovil ja ilma meditsiiniliste näidustusteta lubatud kuni 11. rasedusnädalani, mitte kuni 28. rasedusnädalani. Kauem kui 11 ning kuni 21 nädalat kestnud raseduse võib katkestada, kui rasedus ohustab raseda tervist, sündival lapsel võib olla raske vaimne või kehaline tervisekahjustus, raseda haigus või tervisega seotud probleem takistab lapse kasvatamist, rase on alla 15-aastane või üle 45-aastane¹¹.

Eestis on naise enda soovil tehisabordi tegemise piirhind 2255 krooni, millest naine maksab vaid 30%, ülejäänud kompenseerib haigekassa¹². Näiteks eelmisel aastal kulus riigil abortide peale üle kümne miljoni krooni¹³.

2.1. ABORTIDE KOGUARV

Tabelist 1 on näha, et abortide üldarv on Eestis aasta-aastalt vähenenud. Aastatel

11 Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadus, 2. peatükk, § 6.

12 Eesti haigekassa tervishoiuteenuste loetelu, 5. peatükk, § 35.

13 Palo, U. Abortide arv peab vähenema.

1990– 2007 on langus olnud peaaegu kolmekordne: kui 1990. aastal tehti Eestis kokku 29 410 aborti, siis 2007. aastal tehti üle poole võrra vähem – 11 625 aborti. Seega selle ajavahemiku jooksul vähenes koguarv ligikaudu 60,5% võrra.

Aasta	Abortide koguarv Eestis
1990	29 410
1992	28 403
1994	22 405
1996	19 464
1998	18 424
2000	15 331
2003	13 008
2005	11 835
2007	11 625

Tabel 1. **Abortide koguarv Eestis 1990–2007**¹⁴

Võib tõdeda, et tendents abortide vähenemise suunas pärast Eesti taasiseseisvumist on olnud märgatav, kuid nagu selgub kolmandas peatükis, ei ole see areng piisav võrreldes teiste Balti riikidega ja ka muude Euroopa riikidega.

Aastal 2007 tehti Eestis 11 625 aborti. Seega praeguseks on abortide kiire vähenemine aeglustunud. Suurim areng oli aastatel 1992–1994, mil koguarv vähenes ligi 6000 abordi võrra ehk 21,1%. Tabelist on näha, et mida aeg edasi, seda väiksemaks jääb koguarvu vähenemine – aastatel 2003–2005 vähenes abortide üldarv natuke üle 1000 abordi võrra, aastatel 2005–2007 oli see muutus aga vaid 200 aborti. Aastatel 2005– 2007 oli areng vaid 1,69%.

2.2. ABORTIDE VÄHENEMISE MÕJUTEGURID

Abortide koguarvu langemise üheks peamiseks põhjuseks on kindlasti Eesti iseseisvumine 1991. aastal. 1990. aastate esimesest poolest muutusid kätte-

14 Eesti Statistika andmebaas (29.09.2007).

saadavaks tänapäevased rasestumisvastased vahendid, levis informatsioon nende kohta ning hormonaalsed rasestumisvastased vahendid lisati Eesti Haigekassa soodusravimite nimekirja. Suurenes naiste teadlikkus nii rasestumisvastaste toodete kui ka abortidega seotud füüsiliste, emotsionaalsete ning psühholoogiliste probleemide osas.

Iseseisvumise kaasnud Eesti majanduse langus, mille tõttu paljud naised ja pered tundsid tuleviku suhtes majanduslikku ebakindlust. See võib olla üks põhjus, miks naised muutusid rasestumise suhtes ettevaatlikumaks ja mis aitas kaasa abortide koguarvu vähenemisele.¹⁵

1990. ja 1991. aasta olukorda võis veel mõjutada demograafiline plahvatus ja laulev revolutsioon, mis jäädvustati ajavahemikku 1987–1989. Sel ajal sündide arv ja selle tõttu ka rahvaarv tõusis järsku märkimisväärselt¹⁶. See vaheetapp pani aluse abortide märgatavale vähenemisele. Pärast laulvat revolutsiooni rasestumiste arv aga kahanes, mis omakorda mõjutas nii sündide üldarvu kui ka abortide üldarvu.

Viimastel aastatel on abortide arv kahanenud aga üha vähem. Seda võib mõjutada see, et Eesti on jõudnud kaasaegsesse rahvastikutüüpi, mida iseloomustab madal sündimus ja madal suremus. Eestis sünnitab naine keskmiselt alla kahe lapse elu jooksul, mis tähendab, et puudub rahvastiku taastootmine ehk Eestis on nullkasvu režiim.¹⁷ Da vähem on aga rasestumisi ja sünnitusi, seda rohkem väheneb ka abortide arv.

Praegu kasutatakse aborti kättesaadavust sündide arvu reguleerimiseks, mis on tänapäeva Eestis eriti tähtis, kuna iive on meil nullilähedane või isegi negatiivne ning ei toimu rahvastiku kasvu¹⁷. Naisele aborti sooritamise raskemaks tegemine võib panna teda järele mõtlema, enne kui ta läheb kergekäeliselt aborti tegema. See võib viia selleni, et naine otsustab hoopis sünnitada. Eestis on aborti sooritamist raskemaks tehtud näiteks sellega, et raseduse katkestamine naise enda soovil ja ilma meditsiiniliste näidustusteta on lubatud kuni 11. rasedusnädalani, mitte kuni 28. rasedusnädalani nagu paljudes teistes Euroopa riikides.¹⁸ Asjaolu, mis ei aita kaasa abortide vähenemisele, on aga see, et aborti tegev naine peab protseduurist kinni maksma vaid 30%, ülejäänud kompenseerib haigekassa.

Tähtsaks peetakse ka materiaalseid ja heaolu puudutavaid eesmärke: vanemad suudavad oma lastele pakkuda paremat ja kindlamat elu, kui pe-

15 Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest, lk 44–47.

16 Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest, lk 30.

17 ENE 1.

18 Palo, U. Abortide arv peab vähenema.

res on vähem lapsi. Selle tõttu on suurenenud pereplaneerimine ning on kahanenud rasestumiste, nii tahtlike kui ka mittetahtlike, üldarv. Samuti ei ole Eestis tavaks paljulapselised pered. Need tegurid omakorda mõjutavad suuresti tehtavate abortide arvu ning on ka põhjuseks, miks abortide koguarvu kahanemine on aeglustunud.

Heaks märgiks on see, et alates 2000. aastast ületab Eestis sündide arv abortide arvu, samas kui 1992. aastal oli abortiivsuskordaja 20 võrra suurem kui sündimuskordaja.¹⁹

Kuigi abortide üldarv on vähenenud aastate jooksul, on Eesti iive siiski negatiivne. Samuti on murettekitav kordusabortide osakaal. Viimase kümne aasta jooksul on umbes kaks kolmandikku aborti teinutest katkestanud teise või enama raseduse²⁰.

3. EESTIS TEHTUD ABORTIDE ARVU VÕRDLU TEISTE RIIKIDEGA

Abortide arvu mõjutavad mitmed tegurid. See sõltub riigi poliitikast (kas abort on üldse lubatud, mis tingimustel on lubatud), samuti ühiskonna hoiakutest, rasestumisvastaste vahendite kättesaadavusest, haridussüsteemist jne. Nende põhjuste tõttu on abortide arvud igas riigis erinevad.

Selles peatükis võrdlen Eestis tehtud abortide arvu teistes balti riikides (Lätis ja Leedus) tehtud abortide arvuga. Analüüsimiseks on kõikide riikide puhul võetud nii abortide üldarvud kui ka 1000 fertiilses eas naise kohta tehtud abordid. Kuna ma ei saanud andmeid Lätis ja Leedus tehtud tehisabortide kohta, võrdlesin koguarve aastatel 1991–2005 ja arve 1000 naise kohta aastatel 1991–2000.

3.1. ABORTIDE KOGUARV BALTIMAASES JA NENDE VÕRDLU

Üldiselt on kõikides käsitletavates riikides abortide üldarv vähenenud, mis mõjub rahvastikupoliitikale väga hästi, sest arvatavasti suureneb selle võrra nii sündide arv kui ka rahvaarv. Nii Eestis, Lätis kui ka Leedus on areng iga aastaga olnud märgatav.

---

19 Sündimuskordaja – aasta jooksul elusalt sündinud laste arv 1000 fertiilses eas (15–49 aastat) naise kohta. Abortiivsuskordaja – aasta jooksul toimunud legaalselt indutseeritud abortide arv 1000 fertiilses eas (15–49 aastat) naise kohta.

20 Palo, U. Abortide arv peab vähenema.

Abordid aastatel 1990–2007 ja nende vähenemise mõjutegurid

Aasta/ Riik	1991	1993	1995	1997	1999	2001	2003	2005
Eesti	29 406	25 587	20 518	19 157	17 027	14 049	13 008	11 835
Läti	44 886	31 352	25 933	21 768	18 031	15 647	19 000	12 785
Leedu	45 904	42 023	31 278	22 680	18 846	13 677	11 513	9972

Tabel 2. Abortide koguarv Eestis, Lätis ja Leedus 1991–2005²¹

Kokkuvõttes on areng olnud kõige suurem Leedus, kus 1991. aastal tehti 45 904 aborti, 2005. aastal aga ligi viis korda vähem ehk 9972 aborti, koguarvu vähenemine oli seega 78,3%. Väikseim on olnud areng aga Eestis, kus sama ajavahemiku jooksul vähenes abortide arv vaid 17 571 abordi ehk 59,7% võrra. Nende aastate jooksul on Lätis vaadeldav arv kahanenud 45 904 abordilt 12 785 abordini, mis on 71,5%.

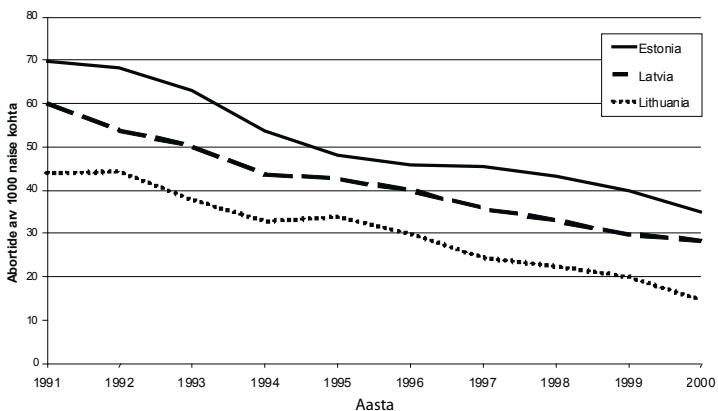
Kõikides riikides oli areng suurim ajavahemikul 1991–1995; täpsemalt oli areng suurim Lätis aastatel 1991–1993 ning Eestis ja Leedus aastatel 1993–1995. Leedus kahanes abortide tegemise arv nende aastate jooksul isegi 10 745 abordi ehk koguni 25,5% võrra.

3.2. ABORDID BALTIMAADES 1000 NAISE KOHTA VANUSES 15–49 AASTATEL 1991–2000

Ka joonis1 tõestab, et abortide arv on nii Eestis kui ka teistes Baltimaades vähenenud. Kui 1991. aastal tehti nii Eestis, Lätis kui ka Leedus üle 40 abordi 1000 naise kohta, siis aastal 2000 olid kõikide riikide näitajad alla 40 abordi 1000 naise kohta, Leedus isegi alla 20 abordi 1000 naise kohta.

Aastate vältel on kõige rohkem tehtud aborte Eestis. 1991. aastal tehti Eestis 70 aborti 1000 fertiilses eas naise kohta, kui samal aastal sooritati Leedus vaid ligi 45 aborti 1000 naise kohta. Ka see graafik tõestab, et kõige vähem aborte on aastate jooksul tehtud Leedus. 1000 fertiilses eas naise kohta tehti aastal 2000 Leedus 15 aborti. Lätis on kahanenud abortide tegemise arv 1000 fertiilses eas naise kohta 1991. aastast 60 abordilt ligi 39 abordini.

21 Johnston, R. Abortion statistics and other data; Eesti Statistika andmebaas (29.09.2007).

Joonis 1. Abordid Baltimaades 1000 naise kohta vanuses 15–49 aastatel 1991–2000¹

3.3. VÕRDLUSTE TULEMUSTE PÕHJUSED

Põhjused, miks ka teistes Baltimaades on abortide arv vähenenud, on osaliselt samad, mis Eestis. Pärast Nõukogude Liidu lagunemist muutusid kättesaadavaks tänapäevased rasestumisvastased vahendid ja levis informatsioon nende kohta. Naisi teavitati abortidega kaasnevatest riskidest ning nii füüsilistest kui ka emotsionaalsetest tagajärgedest.

Nagu Eestis nii ka Lätis ja Leedus on käsitletava ajavahemiku jooksul arenenud pereplaneerimine ja suurenenud materiaalse elu tähtsus, mille tõttu naised on muutunud rasestumise suhtes ettevaatlikumaks ning pered lastevaesemaks. Samuti jõudsid Läti ja Leedu antud aastate sees nüüdisaegsesse rahvastikutüüpi, mille puhul areneb rahvastikupoliitika ning sündimuse reguleerimise tõttu langeb nii sündimus kui ka abortide üldarv.

Üks mõjuvamaid põhjusi, miks Leedus tehti nende aastate jooksul Baltimaadest vähim aborte, on usuline: Leedu on katoliiklik riik ning nii rasestumisvastaste vahendite kasutamine kui ka aborti tegemine läheb rangelt vastuollu usuliste tõekspidamistega. Selle tõttu on abortide koguarv tunduvalt väiksem ning laste sündimus ja laste arv peres suurem.

Kuigi abortide arv Eestis jätkuvalt väheneb – olgugi et iga aastaga üha aeglasemalt –, tuleb oodata vähemalt veel kümmekond aastat, et see lan-

1 Hiljutised demograafilised muutused Euroopas.

geks sama madalale tasemele kui teistes Baltimaades ja ka Põhjamaades. Põhjuseid, miks Eestis püsib abortide arv jätkuvalt kõrgem kui teistes Balti riikides ja ka enamikus Euroopa riikides, on raske määratleda. Tegureid võib olla palju, kuid kindlat põhjust, mis mõjutaks märgatavalt Eesti abortide koguarvu suurust võrreldes teiste Balti riikidega, ei ole. Näidetena võib põhjuseid tuua palju: veel vähe arenenud rahvastiku- ja sotsiaalpoliitika ning pereplaneerimine, rasedumisvastaste vahendite ja aborti tagajärgede vähene propageerimine, seksuaalõpetuse puudulikkus kooliealiste noortele ja palju muudki. Nimetatud tegurite edendamine võib aega võtta aastaid. Nende paranemise korral aga ei väheneks abortide üldarv kohe ja märgatavalt ning areng jääks teistele riikidel siiski alla.

Omal soovil katkestatud raseduste arv tuhande viljakas eas naise kohta on Eestis kaks-kolm korda suurem kui mitte ainult Baltimaades, vaid ka Põhjamaades ning enamikes teistes Euroopa riikides. Näiteks aastal 2006 tehti Eestis 100 elussünni kohta 63 aborti, samal ajal aga püsib Soomes 100 elussünni kohta abortide arv 19 ringis juba aastast 1990²².

4. NOORTE ABORDID EESTIS

Selles peatükis käsitlem noorte tehtud abortide arvu, toon välja vähenemise mõjutegureid ja lisan ka, kui suur osakaal on olnud noortel Eestis tehtud abortide koguarvus. Kuna puuduvad varasemad andmed abortide kohta naise vanuse järgi, võtsin kuni 19-aastaste noorte raseduse katkestamise käsitlemiseks aastad 2000–2007.

4.1. ABORDID KUNI 19-AASTASTE EESTI NOORTE SEAS

Aastatel 2000–2007 tegi aborti 13 087 alla 19 aasta vanust noort, neist alla 15-aastaste seas oli aborte 153. Käsitleva viie aasta jooksul on kooliealiste noorte abortide koguarv vähenenud 23,6%.

Aasta	Abortide arv
2000	1877
2001	1787
2002	1616

22 Palo, U. Abortide arv peab vähenema.

2003	1679
2004	1630
2005	1573
2006	1491
2007	1434

Tabel 3. Kuni 19-aastaste abordid Eestis 2000–2007²³

Kui eespool selgus, et abortide koguarv Eestis on aastate lõikes vähenenud, siis juuresolevast tabelist võib näha, et ka kuni 19-aastaste tütarlaste seas on aastas tehtud abortide arv langenud – 2007. aastaks 1434 abordini.

Aastal 2000 moodustas noorte poolt tehtud abortide arv 12,3%, aastal 2007 – 12,2%. See näitab, et kuni 19-aastaste seas tehtud abortide arv väheneb paralleelselt Eestis tehtud abortide koguarvuga, kusjuures protsendiline osakaal on püsinud enam-vähem samal tasemel.

4.2. NOORTE SEAS TEHTAVATE ABORTIDE PÕHJUSED NING NENDE VÄHENEMISE PÕHJUSED

Seksuaalharidus ja -nõustamine on paranenud ning see on tõenäoliselt aluseks teismeliste raseduste ja selle võrra ka abortide olulisele vähenemisele. Üha rohkem hakatakse tähelepanu pöörama just alaealiste seksuaalelule. Selliselt suureneb noorte seas teadlikkus rasestumisvastastest vahenditest. Noortele on seksuaalnõustamine tasuta ning nende soovi korral ka anonüümne, mis kindlasti vähendab kooliealiste tüdrukute rasestumisi ja aborte. Kindlasti on aidanud kaasa ka see, et koolides on alates 1996. aastast inimeseõpetuse programmi raames kohustuslikud seksuaalkasvatuse tunnid²⁴.

Arvatavasti on noorte seas tehtud abortide arvu mõjutanud ka see, et 2003. aastast on hädaabipillid apteegis saadaval ilma arsti retseptita. Varem olid saadaval vaid 24-tunnised pillid, nüüd saab sama raha eest 72-tunnise pilli. See on väga oluline vahe, kuna mitmed noored on astunud kaitsmata vahekorda ebakaines olekus ning arusaam oma teo tagajärjest jõuab tüdrukule/naisele kohale alles mõne aja möödudes. 72-tunnise pilli puhul saab

²³ Eesti Statistika andmebaas (29.09.2007).

²⁴ Palo, U. Abortide arv peab vähenema.

ta nüüd oma võimaliku soovimatu raseduse katkestada sedavõrd varajases järgus, et see ei sea ohtu tema tervist. Samas tuleks noortele südamele panna, et see on üks lahendus, kuid see ei tohi saada tema rasestumisvastaseks vahendiks, kuna see ei ravi võimalikke suguhaigusi, mille noor võib kaitsmata vahekorras olles saada.

Rasestumisvastaste tablettide, plaastrite ja spiraalide kasutamise korral tuleb võtta arvesse 1–5% rasestumise tõenäosust, millega noored tavaliselt arvestada ei oska. 100% kaitse jaoks oleks vaja lisaks rasestumisvastaste tablettidele või muule eelnimetatust kasutada veel ka kondoomi. Igal juhul tuleks kasutada lisaks kondoomi, kui astutakse vahekorda tundmatu partneriga, kelle puhul ei või olla kindel, et tal ei ole suguhaigusi.

Mina leian, et noorte seksuaalrõõmide peaks aluse panema nende vanemad. Üheks peamiseks põhjuseks, miks noored rasestuvad ja mõned seejärel aborti teevad, on just teadmatus rasestumisvastaste vahendite kohta, millest peaks neid teadvustama nii nende vanemad kui ka kool. Seksuaalkäitumise algtõdede tutvustamine peaks olema lastevanemate esmane ülesanne, kui laps jõuab puberteediikka. Sama suur osa selles on ka haridussüsteemil, kuna lapsevanem kodus ei pruugi olla ise piisavalt teadlik tänapäevastest ohtudest ega ka erinevatest rasestumisvastastest vahenditest.

Siinkohal tuleb mainida, et kuigi seksuaalharidus on kooli õppekavas sees, sõltub väga palju õpetajast, kui palju ja millist infot õpilased turvaseksi kohta saavad. Kui pedagoog ise tunneb end ebamugavalt seda teemat käsitledes, jätab ta kindlasti rääkimata mitmed olulised asjad, mis paneksid noored võib-olla enne vahekorda astumist mõtlema, millised võivad kaitsmata vahekorra tagajärjed olla. Väga oluline on pedagoogide teadlikkus selle probleemi tagajärgedest. Samuti on välja antud mitmeid n-ö õppefilme, mis on suunatud just noortele, näiteks *Die Jung*.

KOKKUVÕTE

Siinses uurimistöös käsitlesin aborte ehk nurisünnitusi, mis on raseduse iseeneslikud katkemised või nende tahtlikud katkestamised kuni 28. rasedusnädala lõpuni.

Hoolimata sellest, et praegu on koolidesse sisse viidud seksuaalharidus ja erinevate rasestumisvastaste vahendite hulk tõusnud ning need on kõigile teada ja kättesaadavad, sünnitas 2005. aastal Eestis 1091 alla 19-aastast tüdrukut. Noored, kes on otsustanud sünnitada, muudavad sellega kogu oma elu.

Abortide ja soovimatute raseduste kohta käiva teadlikkuse suurendamisel ei saa piirduda siiski ainult noortega, sest aborditegijate arv on kõige kõrgem 20–35 aastaste naiste hulgas.

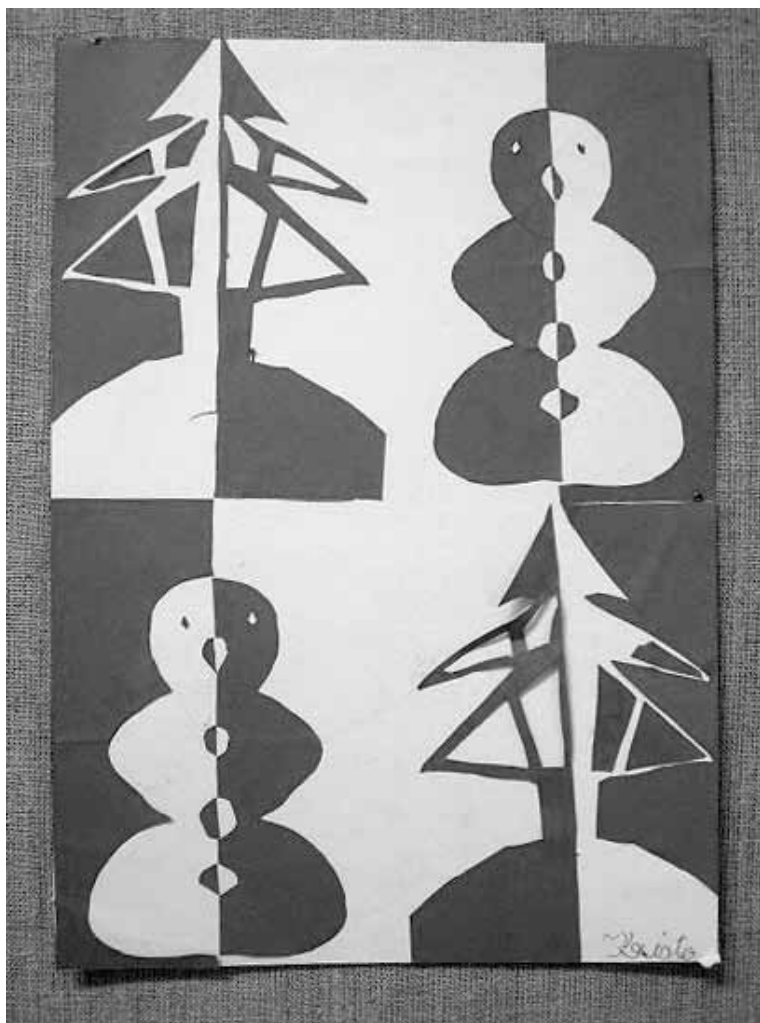
Tabelist 1 on näha, et abortide üldarvu on Eestis aastatel 1990–2007 vähenenud peaaegu kolm korda. Tõesti, abortide üldarv on vähenenud, kuid võrreldes teiste Euroopa Liidu liikmesriikidega, on arenguruumi veel küllalt. Nagu selgus kolmandas peatükis, on Lätis ja Leedus läbi aastate tehtud tunduvalt vähem aborte kui Eestis.

Muidugi alati ei ole soovimatu rasedus naise teadmatuse ja hoolimatuse tagajärg. Naine võib teha oma parima, et vältida soovimatut rasedust, kuid ka kõige efektiivsem rasestumisvastane vahend võib alt vedada.

Kokkuvõttes arvan, et riigi haridus-, sotsiaal- ja perepoliitika peaks töötama kõik selles suunas, et propageerida enam kasutama rasestumisvastaseid vahendeid, harida eelkõige naisi aborti negatiivsetest mõjudest ja rasestuma vaid juhtudel, kui naisel on siiras soov laps ilmale tuua.

KIRJANDUS

- Abort ja rasedumisest hoidumine: käsiraamat. 1964.
Teadus ja Tervis. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus
- Eesti Haigekassa tervishoiuteenuste loetelu. Vastu võetud Vabariigi Valitsuse 10. jaanuari 2008. a määrusega nr 12 - RT I 2008, 2, 19 ... 2008, 33, 203
- Eesti Nõukogude Entsüklopeedia 1 1985. Tallinn: Valgus
- Euroopa Nõukogu publikatsioon 1991 – 2002. *Hiljutised demograafilised muutused Euroopas*
- Eesti Seksuaaltervise Liit 2007. Soovimatu rasedus ja raseduse katkestamine. <http://www.amor.ee/47584> (29.09.2007)
- Eesti Statistikaamet 2007. Statistika andmebaas: Rahvastik. <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvastik/Rahvastik.asp> (29.09.2007)
- Jänes - Kapp, Kärt; Katus, Kalev; Puur, Allan; Põldma, 2005. Demograafiast ja rahvastikuarengu seaduspärasustest. Tallinn Koolibri.
- Johnston, Robert 2008. Abortion statistics and other data. <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/index.html> (25.04.2008)
- Naine, tunne oma keha: käsiraamat. 1998. Tallinn: Eesti Raamat
- Palo, Urve 2008. Abortide arv peab vähenema. – *SL Õhtuleht*, 15.04.
- Pregnant Pause. Summary of Abortion Laws Around the World: <http://www.pregnantpause.org/lex/world02.htm> (12.12.2007)
- Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadus - RT I 1998, 107, 1766 ... 2007, 12, 66
- The Center for Bio-Ethical Reform: Abortion Facts: <http://www.abortionno.org/Resources/fastfacts.html> (17.03.2008)
- Vikipeedia. Vaba entsüklopeedia: Abort: <http://et.wikipedia.org/wiki/Abort> (14.04.2007)

Kristo Toome, 5.b klass, "Talv", sümmeetria, käärilõige

**LAUR HEINLA
HALJALA GÜMNAASIUM
11. KLASS**

MEIE PEREKONNA METSAMEHED¹

JUHENDAJA: KÜLLI HEINLA

Kodu

*Mu kodu oli seal,
kus metsmesilased lendasid tupp
ja ülased õitsesid õue all.*

*Mu emal olid heledad rätikud
ja isal olid karedate pihud.*

*Suvel olid lilled ja heinatöö,
sügisel rukkivihud.*

*Talvel ema kudus kangaid ja sukki,
isa vedas metsast heina ja hagu;
paberist nukud ja raamatud –
see oli minu jagu.*

*Isal oli jumal,
emal maanaiste koosolekud.*

*Maailm oli väike,
kuid rõõm ja rahu olid suured.*

*Veel praegu tunnen,
et seistes metsas ja heinamaal
on kõvasti kinni mu juured.*

(Heinla 2001: 3)

---

1 Kodu-uurimistö on kirjutatud Haljalas 2008. aastal.

Nii kirjutab minu vanaema Salme Heinla, kelle lapsepõlv möödus Põlula metsade keskel. Metsa- ja loodusearmastus on meie perele omane: minu vanavanaisa oli elupõline metsavaht, töötades selles ametis nelikümmend aastat, minu ema poolt vanaema suguvõsas oli veel mitu metsavahti, minu vend õppis metsameheks ning on töötanud Sonda metskonna abimetsaülemena, reformitud RMK (Riiklik Metsamajanduse Keskus) Kirde regiooni metsamaterjali tootmise valdkonna juhi abina. Ka mulle meeldib koos isa ja vennaga metsas käia ning endagi tulevikku seostan metsa ja metsamehe elukutsega.

Siinne kodu-uurimistöö puudutab minu vanavanaisa Jakob Kirsipuud, kes oli elu aeg metsavaht, ning mõneti ka minu venda, kelle metsamehekarjäär on kestnud kaheksa aastat.

Töö toetub suures osas minu vanaema mälestustele, sest oma vanavanaisa ma näinud ei ole. Olen kasutanud ka teatmekirjandust, et enda jaoks selgeks saada, kuidas metsavahiamet Eestimaal au sisse tõusis. Tegin veel intervjuu oma vennaga ning lugesin praegust metsapoliitikat ja -reformi puudutavaid artikleid.

Uurimistöö esimeses peatükis toon kirjanduse põhjal välja, kuidas algas metsameeste koolitamine Eestis ning millised olid metsandusega seotud probleemid 20. sajandi esimesel poolel. Teises osas räägin oma vanavanaisast, kes töötas metsavahina 20. sajandi esimesel poolel. Selle osa ühe alalõigu moodustavad minu vanaema lapsepõlvemälestused. Töö kolmandas peatükis jälgin põgusalt metsanduse arengut 20. sajandi teisel poolel. Vennaga tehtud intervjuu ning metsandust puudutava perioodika põhjal kirjeldan tänapäevast olukorda Eesti metsanduses.

1. METSAMEESTE KOOLITAMISEST

Inimene on olnud metsaga ühenduses juba kauges minevikus ja kultuuri arenguga on need sidemed veelgi tugevnenud. Mets on võitnud nüüdses majandus- ja kultuurielus säärase koha, et me ei suuda kujutleda elu ilma metsata. Meie esivanemad ei ehitanud oma jumalatele templeid, sest rahvasu järgi olid jumalate asukohaks hiied, pühitsetud metsad.

Kuigi mets kaitseb inimest, vajab ta ka ise kaitset: esimesed metsavalvega seotud isikud määrati ametisse juba 13. sajandil. 14.–15. sajandist on teada esimesed metsavahifunktsioone täitvad töötajad. 17. sajandil tegutsesid mõisates esimesed eestlastest metsavahid. Metsavahtide koolitamine algas 19. sajandil mõisates kohapeal. 19. sajandi lõpul ilmusid ka metsaala- sed käsiraamatud (A. Lützensi „Juhatus metsavahtidele“ 1884, M. Maurachi

„Praktiline metsaasjandus“ 1893, C. Treumanni „Praktiline õpetus metsavahtidele“ 1904 jt). (Daniel 2001: 24–35)

20. sajandi 20. aastateks oli Eestis 2000 vahtkonda ja metsavahte koolitati metskondades kohapeal praktilise töö käigus.

Eesti Vabariigi väljakuulutamise järel 1918 oli vaja lahendada mitmeid majandusprobleeme, sealhulgas ka metsade majandamise küsimusi. 1919. aastal Asutava Kogu poolt vastu võetud maaseadusega võõrandati mõisnike maad ja metsad ning koos endiste riigimetsadega moodustati 85 riigimetskonda. Riigimetskondade rohkus põhjustas nõudluse metsandusharidusega spetsialistide järele. Paljude mõisate metsaametnikud lahkusid Saksamaale, siiajäänute rakendamist raskendas puudulik eesti keele oskus või kehvapoolne metsaalane ettevalmistus. Ka kõigi endiste kroonumetskondade (neid oli 11) metsaülemaid ja nende abisid ei saanud kasutada. (Laas, Endel 2000: 11)

1919. aasta maikuu leiti Eesti metsaülemate Tallinna nõupidamisel, et metsade valitsemiseks on vaja 87 metsaülemat, sama palju abisid, 250 metsnikku ja 300 metsavahti. Nii loodigi 1920. aastal Tartu Ülikooli juurde metsaosakond. (Laas, Endel 2000: 11)

1921. aastal kinnitati valitsuse otsusega Kastre-Peravalla metsad Tartu Ülikooli metsaosakonna õppebaasiks. 1922 anti metsaosakonnale kasutada Raadi park dendroloogia õppebaasiks, 1925 Kuusnõmme bioloogiajaama metsandik Saaremaal. Asuti organiseerima ka metsandusalast uurimistööd, eestikeelse õpkekirjanduse koostamist.

Olulist osa metsandushariduses on mänginud Metsakorralduse Instituut (asutatud 1920), mille esimeseks metsaasjanduse ja geodeesia õppejõuks oli A. Mathiesen (Korjus 2000: 41).

1922. aastal asutati metsaosakonna juurde Akadeemiline Metsaselts ning hakati korraldama metsateadlaste päevi.

Seoses Eesti Põllumajanduse Akadeemia (EPA) moodustamisega 1951. aastal läks teaduskond selle alluvusse (Laas, Endel 2000: 11-23).

Kõrgharidusega metsameeste kõrval oli vaja koolitada ka metsnikke (metsatehnikuid) ja metsavahte (vahtkonna valvurid ja hooldajad). Voltveti metsakoolis (alates 1939 Tihemetsa Metsatehnikum) alustati 1926. aastal metsniku kursustega ja 1931. aastast metsavahtide väljaõppega.

Järgnevalt on esitatud mõningaid probleeme, mida arutati 1920.-1930. aastate metsateadlaste päevadel, sest minu vanavanaisa oli metsavaht just neil aastatel ning puutus oma praktilises töös nimelt nende küsimustega kokku.

1925. aastal peetud III Eesti metsateadlaste päevadel esineb O. Daniel ettekandega metsapoliitika päevaküsimustest. Ta rõhutab, et pärast metsade riigistamist koormati neid kohustustega, mille täitmine on raske ja metsa seisukohalt õigustamatu. See on kohustus asunikke metsamaterjaliga varustada ja seda turuhinnast odavamalt. Paljud asundustalunikud aga hangeldavad oma metsamaterjaliga. “Vähe on metskondi, kus asunike varustamine metsamaterjaliga ühel või teisel kujul metsade seisukorda halvasti ei mõjutaks.” (Daniel 2001: 168)

Teise probleemina näeb O. Daniel metsamaade planeerimist, mida tehakse väga ühekülgsest ja metsa huvisid riivates: heameelega nähtaks, et igasugune piir põllu- ja metsamaa vahel kaoks, muidugi põlluhuvide kohaselt.

O. Daniel rõhutab, et hooldustöid vanemates kultuurides ei tohiks unarusse jätta ning metsakülvamist ei peaks vähetähtsaks kõrvaltööks pidama.

Ka 1927. aasta metsateadlaste päevadel peetud ettekandes toob O. Daniel (2001: 186) välja suuri vigu metsade planeerimises: “Meil läheb metsamaade vähenemine planeerimise teel praegu ilma mingi kindla süsteemita: päevast päeva tulevad sooviavaldused kas Metsade Peavalitsusse või põllutöministri nimele juurdeplaneerimise sooviga.” On talumehi, kes oskavad oma metsa hoida, kuid palju on neid, kes oma kasu saamisest kaugemale vaadata ei oska: on andmeid asundustalunikest, kes oma ehitusmaterjali on maha müünud.

Metsaametnik on kaotanud kindlustunde, sest tema käekäik ja edasijõudmine oleneb vähemal määral tema tublidusest ja õiglasest kohusetäitmisest kui parteimeeste soovitustest ja tagauksepoliitikast, leiab O. Daniel, nimetades metsapoliitikat vaenulikuks.

O. Danieli ettekanne „Meie metsapoliitika“ äratas suurt tähelepanu ka omaaegses ajakirjanduses (Laas, Endel 2000: 18).

Virumaa kohta toob O. Daniel järgmised andmed: 1931 ja 1932 on planeeritud ja planeerimisele määratud metsamaa pindala 4329 ha, mis on 2,8% riigile kuuluvast metsamaast Virumaal, kuid üksikud metskonnad, peamiselt teatud erakonnatuusade asukoha ümbruskonnas, on planeerimise kaudu kaotanud 26–30% oma metsaalast. Planeerijad õigustavad sellist tegevust metsa seisukorra, vanuse või maasoovijate rohkete palvetega. „Rakvere ümbrus on umbes 15 km ulatuses lagedaks tehtud, ära on planeeritud isegi kultuure, mis on asutatud metsapäevadel koolilaste poolt. N metskonnas on maikuul tehtud kultuurid kuu aja pärast ära planeeritud ja

käsk antud karjad sisse lasta. [---] Sama maakonna teises metskonnas on jaama ligiduses ära planeeritud 30 ha kuusekultuure uudismaakohtadeks isikutele, kellel oma kohad olnud, nendega aga hakkama pole saanud ja maha müünud.“ (Daniel 2001: 210– 211)

O. Daniel leiab, et kui 1925. aastal läks Põllutöoministeeriumi juhtimine asunikerühma esindaja kätte, muutus rünnak metsa vastu eriti hoogsaks. Minister Oskar Köstriga läks Metsade Peavalitsus oma huvide kaitsmisel õige tihti vastuollu. 1926. aastal esitati Metsade Peavalitsusest muu seas Riigikogule seaduseelnõu, mis nägi ette majapidamiste varustamist metsaga riigimetsa jagamise teel. (Daniel 2001: 208)

Põllutööminister O. Köster, hiljem teede- ning kaitseminister, Vabandussõjast osavõtnu, oli pärit Saaremaalt. Abiellumise kaudu oli aga seotud Virumaaga: tema naise talu asus Põlula lähedal Kuivajõe külas. Asuniku-talu sai temagi, kuid seal elas tema õe pere. Talu oli Põlula mõisa lähedal. Nõukogude okupatsioonivõimud arreteerisid O. Köstri 1940. aastal ja ta hukkus vangilaagris. Tema naine küüditati 1949. aastal. Minu vanaema, kes sel ajal laps oli, mäletab O. Köstri kohta järgmist salmi, mis ilmus tolle-aegses ajakirjanduses Gori karikatuuri juures:

*Minister Köster kodutalus
puhkab kasemetsa salus.
Meelest läinud paragrahvid,
asunike metsatrahvid.*

Veel meenutab vanaema, et sealtkandi mõned metsaülemad olid 1930. aastatel seotud vapside liikumisega.

1936. aastal metsapoliitikast kõneldes rõhutab O. Daniel (2001: 221), kui tähtis on metsastamata raiestikude uuendamine: 1935. aastal oli riigimetsades uuendamata 24 292 ha okaspuumetsa ja 11 093 ha lehtpuumetsa ning lisab, et ainult loomuliku uuendamise peale ei maksa loota.

Võib oletada, et viimati mainitud probleemidega puutus kokku ka minu vanavanaisa.

Kui tulla tagasi metsameeste koolituse juurde, siis 1948. aastal loodi Luuale Kuremaa metsakool, 1956 toodi Tihemetsast sinna metsamajandustehnikum ja 1963. aastal ka selle metsatööstuse osakond. Metsavahte on koolitatud ka metsamajandite juures. 1997. aastal metsavahtide koolitamine lõpetatakse ja metsavahtide ametikoht kaotatakse.

2. MINU VANAVANAISA JAKOB KIRSIPUU – ELUPÕLINE METSAMEES

2. 1. LAPSEPÕLV JA NOORUS

Minu vanavanaisa Jakob (Jaagup) Kirsipuu sündis 1881. aastal Viru-Jaagupi lähedal Mähkal. Tema isa Madis Kirsipuu oli Küti mõisa metsavaht. Madis oli kaks korda abielus. Esimese naise nimi oli Kadri, teisel Maie. Madise ja Maie lapsed olid Jakob, Kaarel ja Miina. Jakob, Kaarel ja esimesest abielust poeg Jaan hakkasid kõik metsavahtideks. Jaan jäi lapsepõlvkodu lähedale Mähkale, Kaarel oli Roostava metsavaht ja Jakob algul Veltsi mõisas ja pärast Põlula lähedal Lavil, mõned viimased aastad oma töömeheteel möödusid aga Võhunnõmmel.

Isa eeskuju ja lapsepõlvkodu talupoeglik, loodust säästev mentaliteet aitasid ilmselt kaasa sellele, et kolmest pojast said isa ameti jätkajad.

Jakob õppis Kehala külakoolis. Metsavahtitöö oskused ja teadmised omandas ta praktilise töö käigus isa kõrval. 1909. aastal abiellus Jakob Anna Koppeliga, kelle lapsepõlvkodu oli Viru-Jaagupi lähedal Kadarpiku külas. Noor pere kolis Veltsi mõisa, kus Jaagup pidas metsavahiametit. 1910. aastal sündis esimene poeg, kellele pandi nimeks Martin, 1912 teine poeg Herbert, 1925. aastal sündis poeg Erich ja 1929 tütar Salme. Kui algas Esimene maailmasõda, läks Jakob sõtta ning Anna isa viis oma tütre kahe väikese pojaga Viru-Jaagupi kanti koju tagasi. Sõjast naastes tuli Jakob naise kodutalusse, kuni sai 1918. aastal metsavahikoha Lavile.

2 2. LAVI METSAVAHT

Aastatel 1918–1947 oli Jakob Kirsipuu Rägavere vallas Põlula kandis Lavi metsavaht. Kuigi eespool oli juttu, et metsavahi ametioskused olid omandatud praktilise töö käigus, täiendas Jakob siiski oma teadmisi Voltveti metsakooli kursustel.

Perekond elas Põlula kalakasvatuse lähedal Lavi metsavahitalus, ligidal olid Rägavere valla kõige rikkama mehe Ferdinand Kiisa vabrikud: jahuveski, lauavabrik, kanga vanutamise ja värvimise töökoda, tellisetehas, mis kõik kasutasid Kunda jõe vett.

Lavi metsavahikoht on aga oma nime saanud lähedal asunud Lavi allika ja väikese metsajõe järgi. Esialgu elas metsavahipere ühes teises majas, mis oli ilusam ja suurem kui see, kus elas Jakob oma perega. See maja asus otse

Sae tee ääres ja mets oli veelgi lähemal kui sellel, kus pikka aega elati. Vahtamine toimus aga just vanavanaisa soovil, sest sel ajal oli kasulik, kui majal oli rehetuba ja rehealune.

Pere kõik lapsed käisid Põlula Algkoolis. Poeg Martin töötas hiljem Kiisa lauavabrikus. Ta oskas hästi tiseritööd ning tegi lihtsat talumööblit. Teise maailmasõja keerulistel aasatel jäi Martin kaduma. Poeg Herbert uppus 14-aastasena. Kolmas poeg Erich võeti Teise maailmasõja ajal Saksa sõjaväe abiteenistusse ning ta tegi läbi Siberi vangilaagri ja Vene sõjaväe. Hiljem töötas Erich Viru-Jaagupi mail auto- ja bussijuhina. Erich suri 1990. aastal.

Isa metsavahtitööle aitas kaasa kogu pere, aga sellest tuleb juttu töö järgmises osas.

2.3. VANAVANAISA TÖÖST METSAVAHINA

Metsavaht pidi igal nädalal tegema oma vahtkonnas reide. “Mu kodumetsadel olid vastavat paika iseloomustavad nimed, nagu Tornimäe, Lutsumäe, Tõrvaugu, Kitseheinamaa, Joodikute tee, Hobukivitee. Kõiki neid metsi valvas ja hooldas minu isa, Lavi vahtkonna metsavaht. Mu silme ette on jäänud isa kuju oma rohelises vormiriietuses, peas tärniga müts. Vormiriietuse kuulus pühapäeva juurde ja ta kandis seda ka siis, kui läks metskonda koosolekule või muidu asju ajama.” (Mets elab igavesti 2001: 139)

Metsareididel märkis Jakob oma väikesesse märkmikusse kõik, mida metsas tähele pani (kuivanud puud, tuulemurru, kahjurite kahjustused jne). Nende märkmete alusel täitis ta õhtul kodus nn suurt metsaraamatut. Selle alusel otsustati, kust võtta küttepuid, kust saagida palke, kuhu tuleb lageraie. Lageraiete plaanid koostati metskonnas, sanitaarraiet juhtisid metsavaht ise. Sageli tulid ehituspalke saama ka talumehed.

Igal vahtkonnal olid oma metsatöölised, kes vajalikke töid tegid. Metsavahtide raietöö kohustus tuli 1970. aastal, nii et sellega minu vanavanaisa kokku ei puutunud. Samuti ei puutunud ta kokku saunavihtade tegemise kohustusega linnasaunadele (see töö tuli metsavahtide õlule samuti nõukogude ajal).

Kui metsatöölised olid puud maha võtnud, tuli need hobustega vedada laoplatsile Sae tee äärde või otse Kabala raudteejaama. Seda tööd aitasid teha asundustalunikud, et lisaraha teenida.

Lavi vahtkond varustas küttepuudega ka Põlula ja Miila kooli.

Tööd taimeaias, kevadised metsaistutamise päevad, kahjurite tõrje, vaigutamise, käbide ja seemnete korjamine, tulevalve – nende tööde juures sai

Jakobile abiks olla kogu pere. Metsaistutamistöödel käisid peale metsatöölise ka kohalikud noored ning Rakvere Pedagoogilise Seminari õpilased. See oli rahaline töö.

Metskonna kantselei asus Piiral, seal tuli korra kuus koosolekul käia. Ühtlasi käis Jakob siis ka Rakveres poes ja varustas peret sellega, mida talust ei saanud.

Ka keerulistel 1940ndatel sõja-aastatel tuli metsavahil oma tööd teha. Metsas oli varjul mitmesuguseid mehi: küll Nõukogude armee, küll Saksa sõjaväe eest metsa pakku jooksnuid.

Pärast Teist maailmasõda oli Jakob veel mõned aastad ametis Lavil. Kui ta Lavilt Näsusse oma õe majja elama kolis, töötas ta 1947. aasta oktoobrist kuni 1951. aasta maini Võhunõmme vahtkonna metsavahina. Sellest perioodist olen saanud uurida ka mõningaid arhiividokumente, mille põhjal saab värvika pildi nõukogude võimu algusaegade olustikust ning metsameeste probleemidest. Põlula metskonna toimik nr 2 "Metsakultiveerimine, loomulik uuendus, metsapäevad ja metsanduslik propaganda ning metsakultuuride inventeerimine" 1950. aastast sisaldab korraldusi metsakülvide tegemiseks, istutusmaterjali kohaleveoks, metsapäevade läbiviimiseks ja akte metsakultuuri tööde vastvõtmise kohta.

Jagatakse õpetusi pesiti külvi kohta ning tuuakse ära T. Lössenko poolt põllukaitsevööndite jaoks välja töötatud segakultuuri tüüp, mille kohaselt peapuuliigi (tamm) pesad asuvad viie kaupa ja vahelduvad üksikute kõrvalpuuliikide pesadega. Samas toimikus on aruanded metsakahjustuste kohta, loomuliku uuenduse arvestused, metsakultuuride projektid (metsakülv või istutustööd).

Põlula metskonna toimik nr 135 puudutab taimeaedu, istutamist ja seemnete varumist. Näiteks 1948. aastal kohustati metskondi rajama paplite emastandusi ja koguma paplite pistoksi. See seostus ministri kt K. Meriheina poolt metsamajanditele saadetud ringkirjaga, kus kohustati metskondi arendama kiirekasvulisi puuliike.

7. juunil 1948 saadab Eesti NSV Metsamajandusministeerium kõigile metsamajanditele ringkirja, kus räägitakse taimeaedade hooldamisest ja kor-rashoiust, samuti metsakultuuride hooldamisest. 18. juunil on seda lugenud ja sellele alla kirjutanud metsavahid, kelle hulgas on ka minu vanavanaisa.

Samast toimikust võib leida metsanädala aruandluse skeemi (loengute pidamine koolides, kolhoosides; konsultatsioonide andmine istutustööde kohta; metsakultuuride rajamine jms) ja ministeeriumi 1948. aasta 30. novembri kirja, kus rõhutatakse, et kiiresti tuleb lõpule viia taimeaedade

kündmine ja koguda 1949. aasta kevadeks seemneid: nulu- ja elupuukäbisid, kibuvitsa ja jugapuu ebamarju, sarapuupähkleid, tammetõrusid, hobukastani vilju, valgeakaatsia kaunu, ligustri marju, pärna- ja sirelikupraid, vahtra ja saare tiibvilju, talvel männi-, kuuse- ja lehisekäbisid. On selge, et kõigi nende töödega puutus kokku ka minu vanavanaisa.

Toimik nr 40 "Metsatulekahjud ja raiekohtade puhastamine" sisaldab kirju ja telefonogramme tuleohutuse kohta, samuti akte metsatulekahjude vastu võitlemise alal täidetud tööde kohta. Aktidest nähtub, et hooldati tulekaitseribasid noorendikes ja teede ääres. Töid tehti seal käsitsi või hobusega. Toimikus on korraldusi raielankide puhastamise kohta, tulekaitseplakatite mahavõtmise ja hoidlasse paigutamise kohta. Põlula metskonna toimikus nr 5 "Tootmisnõupidamised ja sotsialistlikud võistlused" (1951) on kollektiivlepingud, sotsialistliku võistluse üleskutsed, aruanded. Dokumentid annavad kõneka pildi 1950. aastate oludest: ülistatakse Stalinit, räägitakse stalinlikust ja mit urineerlikust looduse ümberkujundamisest. Näiteks ühe üleskutse algus on selline: "Meie kord, nõukogude kord, annab meile sellised võimalused kiireks edasiliikumiseks, millest ei või unistada ükski kapitalistlik maa," õpetab Stalin. Meie Põlula metskonna kollektiiv oma üldkoosolekul 7. jaanuaril 1952 – innustunud suurest looduse ümberkujunduse plaani ennetähtaegselt täitmisest, /.../ otsustame üles kutsuda sotsialistlikule võistlusele Rakvere metsamajandi Roela metskonna..." Toimikus on sotsialistliku võistluse üleskutse, kus on ka minu vanavanaisa allkiri.

Aruanne metsamajandi direktorile 1951. aasta veebruarist räägib kaadritööstest ja nende töönormide täitmisest. Kujukas on informatsioon mit urineerliku õpperingi töötamise kohta, kus tõdetakse, et 1949. aastal lõpetasid õpperingi programmi metsamehed, sealhulgas ka 7 metsavahti, 1951. aastal jätkasid õppimist 2 metsavahti, kes on hiljem tööle tulnud. Informeeritakse ka poliitringi tegevusest (käsitatud on Stalini elulugu). Toimikus on ka artikkel Eesti NSV XI aastapäevast ja joonistus. Tekib küsimus, kas need on seinalehes olnud materjalid. Võib arvata, mida tähendas 40 aastat metsavahina töötanud Jaagupile niisugustest asjadest osavõtmine.

Põlula metskonna metsamaterjali müügi aktide ära kirjade kaust 1950. aastast sisaldab muuhulgas akti, mille kohaselt 16. veebruaril 1950 on Põlula metsaülem J. Kärt koostanud akti Võhunõmme metsavahile Jakob Kirsipuu-le küttepuude müügi kohta. Selgub, et puud maksid 82 rubla ja 79 kopikat.

Dokumentides figureeriv Salme Kirsipuu oli Jaagup Kirsipuu poja Martini naine. Ta oli Põlula metskonnas metsatöölaine ja hiljem mõnda aega Võhunõmme metsavaht.

Dokumentideti leidsin ka koosseisude nimestiku, kus on kirjas metsavahtide töötasud ja tööstaažid, minu vanavanaisal nelikümmend aastat.

Minu vanavanaisa läks pensionile 15. mail 1951. aastal. 1960. aastal kolisid vanavanaisa ja vanavanaema Haljalasse ning elasid surmani koos tütre (minu vanaema Salme) perega. Võib ainult oletada, kui raske oli vanal elupõlisel metsavahil tulla Põlula-kandi metsade keskelt lagedate põldude vahele Haljalasse, kuid tervis ei lubanud enam teisiti.

Minu ema Külli Heinla mäletab oma vanaisast just seda, kuidas ta armastas lähedal olevas väikeses metsatukas iga päev uitamas käia ning oma aega sisustada korvide tegemisega. (Külli Heinla suulised mälestused tööautorile 23. märtsil 2003. aastal)

Vanavanaisa suri 1965. aastal ja vanavanaema Anna 1972.

Minu vanavanaisa tööd-tegemised, tema põhimõtted ja loodusearmastus on jõudnud vanaema kaudu tänasesse päeva ning metsameeste ameti traditsioon suguvõsas jätkub.

MINU VANAEMA SALME HEINLA LAPSEPÕLVEMÄLESTUSED ELUST METSAVAHITALUS

Lisainformatsiooni metsavahi töö ja metsavahitalu elu kohta annavad minu vanaema Salme Heinla mälestused. Et vanaema ilusat sõnakasutust ümberjutustamisega mitte rikkuda, esitan vanaema meenutused terviktekstina.

Me kõik oleme oma lapsepõlvest tulnud, need kohinad, mis saatsid meid siis, jäävad kogu eluks.

Mind lahutab Lavi metsavahitalust, mida ju tegelikult enam ei olegi, nii aeg kui ruum, kuid mõttes lähen oma selleaegsesse suvisesse lugemistuppa ja mõtlen end tagasi lapseks. Suvine lugemistuba oli elumaja heinalakas. Kõik suvised lugemiselamused on seotud metsaheina lõhnade ja kröbinatega.

Lugesin karjalapse lõunaaegadel. Palavatel päevadel, kui loomad kuumas metsas enam parme välja ei kannatanud, tulin karjaga koju juba kella ühe-teist paiku. Tagasi metsa läksin kella nelja ajal. See oli küllalt pikk aeg, see vahe, et jõudis koos emaga põllutee äärest loomadele lisasööta ette tuua. Ema niitis seda köömneid ja hiirekõrva täis põlluserva, mina korjasin kaared kokku, toppisin kotti ja kui aega üle jäi, poetasin köömneid plekk-kruusi – siit on pärit minu köömnearmastus, mis just siin, Virumaast eemal, välja lööb.

Väga kuumadel päevadel käisime naabrilastega Alumisel ujumas. Alumise on kohanimi, seal olid Lavi küla ja küllap kogu Rägavere valla ühe rikkama mehe Ferdinand Kiisa vabrikud: jahuveski, lauavabrik, kangavanutus ja

-värvimine, tellisetehas. Kõik töötas vee jõul, kohtusid kaks voolu – jääkülma Lavi allikas ja väike metsajõgi. Samas oli ka Kunda jõgi, kuid siiski niivõrd allpool, et tema vett Kiisk kasutada ei saanud. Küll passis see aga hästi lastele supluseks, oli kohe selline umbes 20-meetrine paraja sügavusega veetriip, nii et kui kallast mööda vetteminekukohani jõudsid, jõkke sisse sulpsasid, siis oli mõnus lasta end veel allapoole kanda.

Oli veel palju muud, mis kuulus lapsepõlve juurde: mängimine lillenukkudega, liiva-augumängud ja kiikumine lattiikiigel, seda koos vennaga.

Mille poolest see metsavahitalu elu teiste talude laste omast erines või kas üldse?

Erines nende tööde tõttu, mida tõi kaasa isa amet. Heinategu Kitsheinamaalt oli üks nendest. Seal tegelikult ei olnud muud erinevust kui see, et kahest kuhjast üks pidi jääma metskitsedele. See metsaheinamaatükk asus ilusa kaasiku taga ja küllap see kaasik oli ka kitsekestele armas, et just sinna lähedale tuli neile talvetoitu varuda. Ja lugu nad sellest pidasid. Mäletan, et ühel talvel käisime Eeriga mitu korda vaatamas, kas näeme kitsi, iga kord ei näinud, aga vahel see juhtus, et ilusad loomad just nimelt seal kuhja kallal olidki. Meil oli siis hea meel, et me neid nägime ja et see kuhi oli just meie pere poolt tehtud.

Siis kui mina karjalapseameti maha panin ja n-ö talutööle asusin, mille kohta minu karjakaaslased Everti-poisid ütlesid “Kui sa preiliks hakkasid”, siis olime Suure-Salmega kahekesi põhilised heinalised. Eeri oli juba Saksa sõjaväe tööteenistuses, isal oli seoses ametiga palju ärakäimist, sest ka Saksa sõjamasin nõudis metsa rohkem, kui arvata võis, ja isa pidi käima näitamas, kust nad tohivad puid maha võtta.

Heinatöö nagu töö ikka, seal polnud mingit vahet, kas seda tehti käsivikati ja puurehade toel metsavahitalus või ükskõik millises teises, kui siis ainult see, et kokku oli seda metsaheinamaad 10 ha, mis andis võimaluse pidada kolme lehma, mullikat ja vasikat, hobust ja umbes kümnet lammast, vahel rohkem, vahel vähem. Need 5 ha liivast põldu, mis meil oli, sellist karja ei oleks üleväl pidanud.

Aga millised siis olid need erilised metsavahitalu tööd?

Kõige eredamalt on meelde jäänud kärsakate korjamine. Ikka kröps! ja kärsakas, kröps! ja kärsakas. Tõrvaaugu metsas oli ühel talvel tükk lageraiet, tekkis väike kuum raiestik, sinna istutati noored männitaimed. Järgmisel suvel hakkasid kärsakad, täpsemalt männikärsakad noorendikku ründama. Männikärsakas on umbes 2–2,5 cm pikkune kõva mardikas, kelle esiosas on

pikk kõva kärss, millele kinnituvad tundlad. Nende abil puurivad mardikad taimedesse auke, ühtlasi toidavad end. Selle noorendiku oleksid nad nahka pannud, sest neid oli palju – tulid lausrünnakuga mööda metsaalust. Tiibu neil ei ole, seega on nad ainult maad mööda liikujad. Et noori männitaimi päästa, tuli raieestiku ümber kaevata kraav. See oli labidasügavune ja -laiune kaevik, kuhu pealetungijad sisse kukkusid. Aga välja nad ei saanud, siputasid mis siputasid. Kui kaeviku seinad oleksid olnud kõva muld või savi, siis oleks ehk pääsemine võimalikuks saanud, aga mööda liivast seina ronides kukkusid nad tagasi. Nüüd oli venna ja minu töö mardikate väljakorjamine. Alguses kartsin seda kõva koorega elukat näppude vahele võtta, aga just selle kõva kooriku tõttu ei olnud see ka päris vastik, umbes nii, nagu võtsin Kivistikus klitude alt vähke. Krõps! ja jälle üks kahjur kilumannergus. Kui neid juba palju sai, siis polnud muud kuulda kui tasane krabin mööda plekki.

Töö, mida vend üksinda tegi, oli tulevalve. Tornimäel oli vaatetorn, kus kuivaperioodil pidi olema päevane valve. Jalgrataski osteti vennale mitte niivõrd selleks, et Tornimäele ja tagasi sõita, kuivõrd selleks, et niipea, kui märkab kusagil suitsu tõusmas, oleks võimalik kihutada abimetsailema juurde, kuna seal oli telefon. Suitsu märkamine tähendas ka seda, et kiirkorras tuli välja saada nii oma kui Ulmu pere. Ulmud olid meie naabrid, kust pereisa Juhan ja kõige vanem poeg Jüri olid nii või teisiti metsatõõga seotud.

Ega neid metsatulekahjusid minu lapsepõlve ajal palju ei olnud. Ühte mäletan küll. Väikese metsajõe kallas kerkis ühel pool kõrgeks künkaks, mida kutsuti Lutsumäeks. Nime teke oli seotud sellesama jõega. Sellel kohal oli jõgi savipõhjaline ja kaldaservad täis sügavaid urkaid. Neist urgastest oli võimalik käega nii vähki kui lutsukala kätte saada. Ja kui siis saaki oli, tõusid vähilised künkale, kus süüdati lõke ja algas vähikeetmine.

Kas see põleng, millest jutustan, sai alguse vähi- ja kalapüüdjate käest või tekkis metsavendade käe läbi? Sõjasuvedel oli metsades varjul mitut masti mehi. Sel suvel oli veel neid, kes 1941. aasta suvel läksid metsa varjavasse rüppe, et mitte Punaarmee mobilisatsiooni all sõtta minna. Kui sakslased juba sees olid, ei tulnud kõik välja sellepärast, et võis karta Saksa mobilisatsiooni. Paljud 1941. aasta metsavennad muidugi loobusid metsaelust ja läksid vabatahtlike-na Saksa sõjaväkke. Totaalne mobilisatsioon tuli alles 1944. aasta veebruaris.

Kelle käest tuli Lutsumäel alguse sai, see ei ole selgunud, aga põleng haaras mäetipu kõrgema ala. Kustutamas ja tulele kraave ette kaevamas käisid isa ja vend, Ulmude mehed, Everti-poisid ja Kiisa lauavabriku töölised, kellele Kiisk ise käsu andis. Tuli saadi kontrolli alla kiiresti. Ega jõekesest ämbritega vett tassida poleks jõutud, peamine töö tehti tihedate kuuseokstega materda-

des ja labidatega mulda peale loopides. Mõne tunni pärast jäid kuiva metsa alla üksikud tulepesad. Isa ja vend jäid ööseks metsa valvama, et olla kohe jaol, kui tuha all miilavast tukist võiks tuule tõustes taas leek tõusta.

Seda valvamise tööd jätkus minulegi. Sain korralduse lähema nädala jooksul oma loomi Lutsumäe läheduses karjatada ja käia aeg-ajalt kontrollimas, kas kuskilt uuesti suitsu ei immitse. Suhtusin ülesandesse väga tõsiselt. Kuna ämbergi oli metsa jäetud, kandsin jõest vastumäge pangede viisi tett üles kõikidesse paksema tuhaga laikudesse. Alles siis, kui tuli esimene suurem vihm, hingasime kõik kergemalt.

Veel mitmel viisil said pereliikmed isale abiks olla. Taimeaias rohimas käisime emaga kahekesi. Kui juba noore õpetajana esimest korda Osvald Toominga "Rohelist kuld" lugesin, tuli mulle väga tuttavalt ette see koht, kus isa ja tütar, vana metsavaht Kaarel Nugis ja tema Anne, noort kuusikut rajasid. Läksid, isa, maakirves õlal, ja tütar, seemneämbrike näpus, võidukuusikut külvama. Kirjanik andis metsakülvile erilise tähenduse: vana Nugis tähistas nende kuuskedega sõja lõppu. Meie ei tähistanud midagi. Alumise väljade taga oli ilus kuusik, kuid ühel talvel tekkisid sinna tuulemurru laigud. Kui murtud puud olid koristatud, tuli laikudesse uus metsarinne kasvama panna. Selle töö tegime isaga kahekesi, võib-olla alles ülejärmisel kevadel.

Emal elas kaasa kõigele: oli see mardikajaht, metsapõlengu kustutamine, uue metsa külv või istutus. Suurt ärevust tekitas temas muidugi see, kui metsast kostsid püssipaugud – äkki on salakütid. Õnneks ei olnud neid kunagi. Mäletan ema ohkamisi, kui isa oma metsareididelt tavalisest hiljem koju tuli. Siis ütles ema mureliku häälega: "Täna on küll kurielajas meie isa ära söönud." Ja toitu hoidis ta hilisele tulijale soojas pliidsisse müüritud paja puust kaane peal mõne paksu käterätiku all.

Isa metsareidid olid sügisel, talvel ja kevadtalvel iganädalased käigud oma vahtkonnas. Lavi vahtkond puutus kokku Sae, Rihula, Mädaoja ja Männikvälja vahtkondadega. Küllap ka teised metsavahid teostasid metsavalvet samal viisil, et kogu ala oli mõtteliselt osadeks jagatud ja need valvereidid käisid igal korral erinevas piirkonnas. Nii oli isal Sae kandi mets koos Rihula alaga, Kivistiku heinamaa tagant kuni Alumise väljani, erilist kokkupuudet Mädaojaga ei olnud, kuna Kunda jõgi jäi vahele. Täiesti eraldi seisis Ulvi mets, see oli Kunda jõe taga, piirnes Kõrma, Miila ja Ulvi talumaadega. Kõrma ja Miila tagant algasid juba Sonda metskonna alad.

Oma metsades valvereide tehes märkis isa väikesesse märkmikku, mida ta siis nägi: kus kuivanud puu, kus tuulemurd, kus ürasekid puid purevad, aga ka selle, kus kitsejälgi, kas Tõrvaaugu mägrad oma urgudes magavad või on

ka väljas käinud. Sellest, mida ta loomadest tähele pani, sai ainult jutustus meile, pereliikmetele, aga tähelepanukud puude kohta nõudsid täpset ülesmärkimist, mille juures ema talle abiks oli.

Sel ajal olid metsavahtidel erilised n-ö metsaraamatud. Need olid koolivihikutest väiksemad ja tunduvalt paksemad kõvade kaantega raamatud, kuhu olid vajalikud lahtred sisse trükitud. Nendesse raamatutesse tuligi kõik sisse kanda, et oleks pidevalt teada, kuhu saata küttepuude vajajad, kust palke lõigata või kus tuleb lageraiet teha. Peamised tarbijad olid taluperemehed, kes tulid, raieluba taskus, mida andis välja metskonna kantselei, enamasti ehituspalkke saama. Küttepuud tulid sanitaar- või harvendusraidest.

Metsaraamatute täitmine käis õhtuti. Sel puhul pani ema põlema kupliga petrooleumilambi. Isal oli raske pruun töölaud, kus peale tema asjade olid ka jumalasõna raamatud. Selle laua tegi minu vanem vend Martin minule, oma väikesele õele, lihtsa puuvoodi. Jäin sageli selles voodis magama aeglase pomina peale, kui käis isa metsamärkmete läbinuimamine – nii nad seda tegevust nimetasid. Isa ütles aegselt ja rõhuga, umbes nii, nagu ta ka pühapäeval jutlust ette luges, neid andmeid, mis tal oma taskuraamatus olid. See kõlas umbes nii: kvartal 36, kuusk kuiv, 5 tihu, III sort; või ka nii: kvartal 37, mänd, tuulemurd, palk 4 m, props 2 m; või ka nii: kvartal... kuused, ürasek sees.

Ühel talvel tekkis raiestik Kivistiku metsa äärde, võeti maha tükk ilusat kuu-semetsa. Mul oli sellest kahju, aga kui järgmisel suvel sai raiestikust lõhnav maa-sikamaa, siis kahjutunne hajus kõigisse neisse pikkadesse rohukörtesse, millesse liikkisin suuri punaseid marju, et karjalapsel oleks midagi emale viia.

Metsatöö ise, oli see siis lage- või harvendusraie, oli sel ajal raske. Igal vahtkonnal oli kindel metsatöölise kaader, et metsavaht ei peaks alati otsima, kes selles või teises piirkonnas vajaliku töö teeb. Lavi vahtkonna töömehed olid Juhan ja Jüri Ulm; Juhan, pikk kühmus mees, Jüri, tema poeg, kõhn ja luukav, kuid vastu ta sellele tööle sai.

Kui vahtkonnal oli peale metsavahimaja veel üks väike majake, siis seal elasidki metsatöölised. Selline maja tekkis siis, kui ehitati uus metsavahimaja, sel juhul jäi endine töömeestele. Nii olid uued ilusad metsavahimajad Sael ja Mädaojal; Lavi kohta arvati, et praegune maja, mis oli selline pikk rehetoa ja rehealusega elumaja, aitab veel, ja pealegi elasid Ulmud oma päevinäinud majas ega vajanud riigi poolt eluaset.

Talvapäevade õhtueelsel ajal nägin sageli, kui Ulmud metsast tulid. Juhani oli pikk kahemehesaag ümber kere keeratud, saepead vaheliti, et raudne hambuline vöö ära ei laguneks. Jüri kandis seljakotti, kus olid nii kaasaleivad kui viilid ja luisud. Kirved jäid enamasti metsa, oksahunniku alla peitu.

Kogu mahavõetud materjali puhul tuli arvestada, et seda saaks hobustega metsast välja vedada. Talvine töö muidugi. Palke enamasti ei pandudki virma, need veeretati kohe kangide abil regedele, millele oli kelk järele seotud, ja siis kohe laoplatsile või Kabala jaama. Propsid (paberipuu) ja küte veeti kokku sihtide äärde. Selle töö tegid talumehed, asundustalunikud, kes sellega oma majapidamisele lisaraha teenisid; ja need, kes oma maa pealt kütet ei saanud, võisid oma töö arvelt ka kodused puuriidad kokku vedada.

Sellel ajal said koolimajadki soojaks ainult puudega kütavatest ahjust. Nende puuvooride eest, mis Põlula kooli juurde toodi, tasus vedajatele Rägavere vald. Lavi vahtkonnas ülestöötatud küte varustas Põlula ja Miila kooli.

Osa metsamaterjali veeti laoplatsile, peamiselt propsid. Minul oli klasiõde Linda Parve, Sae metsavahi tütar. Meil oli kokkulepe, et hoiame osa lõunaleiba alles, et koduteel propsivirnal istudes oleks mõnus süüa. Minul ei olnud selleks muud vajadust, kui just see mõnus istumine: propsid lõhnavad, kevad on õhus ja kaks tüdrukut peavad tulevikuplaane, mis ka mõlemal täide läksid (Linda tahtis saada halastajaõeks, mina õpetajaks). Minu kodu oli lähedal, Lindal tuli veel käia kolm kilomeetrit metsateed, temale kulus see oode ja puhkus marjaks ära.

Minu isa, Lavi metsavaht, kuidas ma teda mäletan?

Lapsed näivad vanemate silmis ikka kõige ilusamad, aga vanemad laste silmis? Kas just kõige, aga päris alguses, sealt alates, kust mu mälestused üldse algavad, nägin ma küll nii: mu vanemad on mõlemad ilusad inimesed, ema eriti. Nende vanusevahe oli seitse aastat, aga tundus, nagu oleks veelgi rohkem olnud ja seda mitte ainult minule.

Isa juuksed läksid aja kuludes ikka heledamaks ja heledamaks, kuni helevaigeni. Aga sel ajal, millest olen seni jutustanud, olid nad veel hallisegused, tihedad ja hall-pruunid vuntsid olid ka. Eks aja kuludes ütles terviski üles või õigemini ka tervis kulus, kuid jalad olid lõpuni head, need palju käinud jalad. Aga võib-olla just sellepärast olidki head, et neil oli eluaegne treening.

Isa suguvõsa meestest olid paljud metsaga seotud. Minu vanaisa Madis oli Küti mõisa metsavaht Mähkal, seal jätkas hiljem üks tema poegadest – Jaan. Minu onu Kaarel pidas metsavahitalu Roostaval ja isa oli Lavil.

Jaani poegadest oli Paul Tudu kandis Tõnusilla metsavaht, hiljem Roela metskonnas metsnik, Evald oli metsapraaker.

Pauli poegadest vanem, jällegi Jaan, oli EPA haridusega metsamelioraator (metsamaaparandaja).

Tagasi metsavahitalu

Töös oli isa väga kohusetruu – nii jäi meelde lapsele. Koduses elus, ma ei saa öelda, et ta karm oli, ehk kinnine, kuid mõnikord puhkes temas ka eriline hellus, kuigi ega selle avaldumine ei olnud sagedane nähe... Isa head tuju väljendas see, et siis ta laulis, rohkem nagu omaette. Aga selline mälestus on mul ka, et ühel õhtul, kui mina juba voodis olin, laulsid nad emaga kahekesi. See oli ilus “Vaikne kena kohakene” ja kutsus minus esile erilise harduse – ma hakkasin teki all nutma. Seda ma küll ei arva, et isa üksinda metsas laulis, aga kes teab, kuid ükskord laulsime kahekesi. Olin jälle seal Kitseheinamaal kaasikus karjas, kui isa oma reidiga sinna jõudis. Ütles küll minule, et ma võiksin koju minna, kuid mina ei tahtnudki. Ja siis me laulsimegi terve rea neid isa lemmiklaule, mida ka mina oskasin. Need on vanad armsad melanhoolsed laulud, nagu “Ma tahaksin kodus olla”, “Kaugel, kaugel, kus on minu kodu”, “Noorus raal”, “Viljandi paadimees”. Kõige armastatum laul oli muidugi “Mets mühiseb”, millele isa oli uue lõpu teinud: “vana Kirsipuu on vanaks saand”.

Mis väga kindlalt mu isa juurde kuulus, see oli usk. Elada püüdis ta jumalakartlikult ja puhtkombeliselt, mis tähendas pühapäevahommikusi jutluste ettelugemisi. Kuid ega see tema jaoks ei olnudki ainult kombetäitmine. Jõulu- ja lihavõttepühade ajal me iga kord Viru-Jaagupi kirikus ei käinud, kuid kodune jutlus oli kindlasti. Ka siis laulsid nad emaga.

Kellega isa vahel rohkem suhtles, kellega läbi käis ja ilma-asju arutas?

Üheks sõbraks oli Jaan Vahtra, talumees, kes elas Põlula-Ulvi lähedal, endine koolmeister, nagu oli olnud kalakasvatuse Paulmeister. Teine isa sõber oli Sae metsavaht Aleksander Parve, kellega mehed võisid lõkke ääres tundide viisi istuda, kuni selle ajani, mil isa märkas, et mu ema Parvele meeldib.

Olgu lõpetuseks:

*Juba lapsepõlves pannakse
su elukangas lõimepakule:
vanemad ja kodu, lapsepõlvekool
on vara, mille kaasa saad,
kui lähed elu hakule.*

Eespool oli juttu, et minu vanavanaisa Jakob oli perest, kus metsavahiametit pidasid tema isa ja kaks venda. Vend Kaarlil, kes oli metsavahiks Roostaval, oli tütar Liidia, kellest sai samuti õpetaja ning haridustöötaja nagu minu

vanaemastki. Temagi lapsepõlv möödus metsavahitalus. Olles küll minu vanaemast kakskümmend aastat vanem (sündinud 1908), on tema mälestused 20. sajandi alguses möödunud lapsepõlveaastatest üpris sarnased sellega, mida jutustas mulle vanaema. Ka Liidia lapsepõlve kuulusid karjalapsesuved: „Karjalapse valulasteks olid parmud, kärbsed ja teised putukad, kes juba enne lõunapäikese saabumist parvedena ilmusid ja kohe aktiivselt tegutsesid, sellepärast said loomad ainult hommikuvilus rahumeeli omale toiduvarusid koguda. Karjalapsel algas tore aeg peale heinaaega. Parmud olid kadunud. Õhk parajalt soe – loomad sõid rahulikult. Võis kaasa võtta käsitöö või raamatu...” (Paabo, Pilleson 1988: 5)

Ka Liidia meenutab, kui kiire oli heinaaeg: “Kevad lõi segamini talvise režiimi. Metsas algas metsaistutamine. Isal on pikad päevad metsas. Ema käib omale taskuraha teenimas metsaistutamisel.” (Paabo, Pilleson 1988: 6)

3. METSANDUSE ARENGUST 20. SAJANDI II POOLEL

Kui minu vanavanaisa metsamehe tööaeg jäi 20. sajandi esimesse poolele, siis minu vend lõpetas Eesti Põllumajandusülikoolis metsanduse eriala 2000. aastal. Seega minu vend tegutseb metsamehena sajand hiljem.

Põgusalt sellest, mis jäi nendesse aastatesse, mis lahutavad kahe minu suguvõsa metsamehe tööaega.

Minu vanavanaisa alustas oma metsavahikarjääri mõisates, s.o ajal, mil Eesti kuulus Vene tsaaririigi koosseisu. Järgnesid tööaastad Eesti Vabariigis ning nõukogude võimu esimesel aastakümnel.

Seadusandliku poole pealt kehtisid Eesti Vabariigi territooriumil 1934. aastani tsaaririigi metsaseadused, 1934–1940 Eesti Vabariigi metsaseadus, 1940–1970 Vene Föderatsiooni seadusandlikud aktid ja 1979–1993 Eesti NSV metsakoodeks. 1993–1998 kehtis Eesti Vabariigi 1993. aasta metsaseadus ja alates 1999. aastast Eesti Vabariigi 1998. aasta metsaseadus. (Etverk 2002: 33)

20. sajandi esimesel poolest kuni 1941. aastani kuulus metsanduslik keskorgan ühte süsteemi põllumajandusega, pärast mitmeid reorganiseerimisi (alates 1962. aastast) aga loodus(keskkonna)kaitsega. Niisiis nõukogude perioodil oli järelevalve põhiliselt riigimetsateenijate ülesanne: metsakorraldustöödega tegeles riiklik metsakorraldusorganisatsioon, mis tagas hea ülevaate metsadest, nende majandamise ühtsestest alustest. Taasiseseisvunud Eestis tegelevad metsade korraldamisega lisaks 1998. aastal moodustatud Eesti Metsakorralduskeskusele paljud eraettevõtted.

Kui 20. sajandi esimesel poolel peeti otstarbekaks kultiveerida 60% okaspuuraiestikke, siis nõukogude ajal kultiveerti $\frac{3}{4}$ raiestikest. Pärast taasiseseisvumist on kultuure rajatud vähem. Looduslikule uuendusele on jäetud peamiselt lehtpuuraiestikud ja liigniisked männiraiestikud. (Etverk 2002: 53) Metsade kasvatamist on õpetatud ja suunatud Metsakasvatuse Instituudi (kandnud erinevaid nimesid) kaudu juba üle 80 aasta. Õppejõud jagavad oma õpilastele katse- ja uurimistegevuse kogemusi, tutvustavad neid metsateadlaste päevadel ning haritud metsamehed viivad teaduskogemused praktikasse. (Laas, Eino 2000: 24)

Kuni 1950. aastate keskpaigani valmistati maapind ette käsitsi, harvem hobujõul veetavate põllumajanduslike mullaharimisriistadega. Hiljem tulid kasutusele traktorid ja lisaks lappidele ka adravagudena ja istutusküngastena ettevalmistatud maa. Metsa on külvatud ja istutatud peamiselt käsitsi, alates 1960. aastatest on see olnud aga üha enam mehhaniseeritud.

Heade pärilike omadustega seemnete saamiseks alustati 1959. aastal männi ja 1963. aastal kuuse plusspuude valikut ja seemlate rajamist. 20. sajandi teisel poolel rajati suured kábikuivatid Kilngi-Nõmme ja Rakvere metsamajandisse. Istutusmaterjali kasvatamiseks on eksisteerinud 20. sajandi algusest peale alalised taimlad. (Etverk 2002: 59)

Täpsemaid andmeid 20. sajandil Eestis tehtud raiete kohta leidub üksnes riigimetsade osas ning alates 1922. aastast. Sajandi esimesel poolel on raiutud enam kui teisel poolel (alates 1960ndatest vähenes küpsete metsade osakaal ja 20. sajandi teisel poolel loodi ulatuslikke kaitsealasid). 20. sajandi lõpus hakkas pärast taasiseseisvumist raiemaht eraomandusse läinud metsade arvel uuesti tõusma. (Etverk 2002: 67)

Lageraieid tehti kuni 1950. aastate keskpaigani käsitsi ja puud veeti kokku hobustega. Raiuti talvel ja tööjõuna kasutati sel ajal põllutöödest vaba maaelanikkonda. 1948. aastal tulid kasutusele esimesed metsaveotaktorid, 1950ndatel elektrikettaed ja mootorsaed. Taasiseseisvunud Eestis kasutatakse raiemasinaid. See on kaasa toonud professionaalse raietöölise kaadri kujunemise.

Puidu kokkuveoks hakati 1960. aastatel kasutama põllumajanduslikke ratastraktoreid, 20. sajandi viimasel veerandil tulid kasutusele spetsiaalsed väikeharvesterid ja -forvarderid. (Etverk 2002: 67) Tänapäeva tingimused nõuavad metsamajandusharidusega töötajate eriala kõrval üha rohkem ka metsatööstuse eriala tundvaid inimesi. "Metsatööstuse erialaainete õpetamisel pannakse pearõhk metsamasinate, raietööde tehnoloogia, saetööstuse tehnoloogia ja puidukaubanduse õpetamisele." (Kurvits, Muiste 2000: 51)

Ilmneb seega, et ajal, mil minu vanavanaisa metsavahiametit pidas, tuli temal ja tollaegsetel metsatöölistel teha enamik töid metsas käsitsi. Minu vend aga puutub kokku keerulise ja kalli metsatehnikaga ning peab töid planeerides arvestama ilmastikutingimuste ja erinevate pinnastega (vihmastel suvedel ja pehmetel tavedel ei saa raskete masinatega niisketel metsamaadel töid teha).

Juba 20. sajandi alguses oli Eestis olemas rikkalik metsamaade kuivendamise kogemus ning saadi häid tulemusi. Kuni 1950. aastate keskpaigani tehti kuivendustööd käsitsi. 1950. aastal loodi Tamsalus aga tollase Nõukogude Liidu esimene masin-metsakuivendusjaam ja kuivendustöid hakati tegema ekskavaatorite ja kraaviatradega. 1950. aastate lõpust planeeriti kuivendustööd koos teedehitusega (teetruubid, purded, kruusakattega metsateed). 1970ndatel algas kompleksne metsaparandus: mõisteti veevarude ja puutumata looduse säästmise vajadust. Kuivatatava maa pindala hakkas vähenema ja soikus peaaegu täielikult 1990. aastate algul, kuid kümnendi lõpus elavnes mõnevõrra taas. Metsamaade kuivendamise tulemusel suurenes puidu juurdekasv umbes 2 tihumeetrit iga kuivendatud maa hektari kohta. (Etverk 2002: 81)

20. sajandi alguses polnud Eestis ühtegi metsandusalast õppeasutust. Individuaalkorras õpetati metsavahte ja metsnikke välja hea ettevalmistuse saanud mõisametsaülemate juures. Nagu eespool juba mainitud, loodi 1920. aastal Tartu Ülikooli juurde metsaosakond.

Kui minu vanavanaisa alustas Veltsi mõisa metsavahina ning sai oma tööoskused praktilise töö käigus, siis minu vend on üks neist rohkemast kui 2100 inimesest, kes on saanud metsanduslase kõrghariduse 20. sajandi lõpuaastatel.

2007/08. aastal algasid RMK süsteemis struktuurimuudatused, mis rakenduvad täielikult 1. juulist 2008. RMK juhatuse esimehe Aigar Kallase sõnul tagab uus juhtimisskeem selguse riigimetsas toimuva üle ning kaotab huvide konflikti metsa väärtuse kasvatamise ja kohese tulu saamise vahel. (Kallas 2008: 2)

Uus juhtimismudel näeb Eestimaal ette 17 metskonda, enamasti 1 metskond maakonna kohta. Üksnes Ida-Virumaale ja Pärnumaale tuleb 2 metskonda. Metskonna koosseisu kuuluvad metsaülem, spetsialist ja 2–7 metsnikku.

Metskond kavandab aastase metsakasvandus- ja metsakasutustööde mahu ja annab ettevalmistatud objektid üle metsa majandavatele regioonidele tööde teostamiseks. Metskond määrab, millises mahus ja kuidas raieid

läbi viiakse ja kuidas metsa uuendatakse. Samuti on metskonna ülesanne hinnata metsa uuenduse seisundit, määrata noorendike hooldamise maht ja vastutada riigimetsade heal tasemel majandamise eest.

INTRVJUU SANDER HEINLAGA 15. MÄRTSIL 2008. AASTAL

Õppisid aastatel 1996–2000 Eesti Põllumajandusülikoolis metsandust. Põhjenda oma erialavalikut!

Loodusega üldse ja metsaga on mul alati head suhted olnud. Keskkoolis meeldis mulle bioloogia, oskasin seda enda arvates hindele 6+. Teadsin loomadest-lindudest-taimedest rohkem kui mu eakaaslased. Vaistlikult tunnetasin, et metsamehe ametit valides saan ühendada oma huvi, hobid ja töö. Metsamehe tööst teadsin tegelikult üpris pealispindselt, kuigi tundsin, et see töö mulle meeldib.

Iseloomusta, millise metsandusalase hariduse (teooria ja praktika vahekord, meelisained) Sa said?

Arvan, et sain hea hariduse. Õppisin ülikoolis sel ajal, kui bakalaureusekraadi saamiseks tuli koolis käia neli aastat ning ühe ainepunkti saamiseks pidi läbima 40 akadeemilist tundi. Meie õppeprogramm nägi ette veel küllalt palju loenguid, praegu on loenguid vähem ning tudeng peab küllalt palju iseseisvalt töötama ning lugema, kasutama Interneti, aga kui süvenenult keegi seda teeb, on iseasi. Ka praktikatunde on vähem.

Mina õppisin metsamajandust. Paljude ainete seas olid lemmikuteks dendroloogia, entomoloogia, jahindus. Dendroloogiat õppisime H. Laasi, tõelise vana kooli õppejõu käe all. Erilise nõudlikkusega on meelde jäänud mullateaduse õppejõud L. Reintam. EPAkate seas liikunud legendi järgi tähendas mullateaduse ja dendroloogia eksami sooritamine seda, et kõrgkooli võis lõpetatuks lugeda.

Oma diplomitöö tegin teemal “Erinevad metsauuendusviisid põlendikel”. Töö toetus Koljakul (Lääne-Virumaal) asuvatele proovitükkidele, kus on 50–60-aastased männikud kunagi istutatud põlendikele. Koos kaasautori Rainer Laiguga tegime mõõtmisi ning jälgisime, millised istutusviisid, -tihedus, hooldamisvõtted jms on andnud kõige paremaid tulemusi. Hindamiskomisjoni otsuse põhjal võis ilma eksamiteta asuda kohe magistriõppesse, mis minul paraku tegemata jäi.

Mis firmades ja millistes ametites oled töötanud?

Pärast kõrgkooli lõpetamist töötasin Metsäliitto Soome firmas Metsind Kundas

puiduterminalis puidu vastuvõtjana. Aasta pärast AS Metsindi lõunapiirkonna raietööde juhatajana ning 2003. aastast Sonda metskonna abimetsaülemana.

Iseloomusta oma tööd Sonda abimetsaülemana!

Abimetsaülema töö on väga mõnus töö. Tegelikult tähendab see seda, et tuleb täita metsaülema suulisi korraldusi. Minu ülesandeks oli tegelda raietega, kultuuridega, noorendikega, st koostada vastavad plaanid, kontrollida nende täitmist, anda metsnikele ülesanded, millises järjekorras langid lõikusesse lähevad, kontrollida, kas paberimajandusega on kõik korras. Samuti olin töökeskkonna spetsialist ning vastutasin töökeskkonna ohutuse eest (koolitused, töötajate arstlik kontroll ja puugivastane vaksineerimine, töökoha soojus- ja valgustusprobleemide lahendamine jms). Keskonnaspetsialistina tegelesin aruannetega, kus kajastusid metsakahjustused, see, palju oleme pannud feromoonpüüniseid, linnupuure. Keskonnaalane töö oli ka prügiseire tabelite koostamine, prügi kogumine metsast, samuti tuli jälgida masinate korrashoidu ja ohutust (vahtkustutid, absorbendid, labidad jne).

Metsamehe tööpäev ei kulge kellast kellani, tööle võib välja kutsuda ükskõik mis kell – näiteks metsatulekahjude või -varguste korral. Metsavargusi on õnneks vähemaks jäänud, kuid kokkupuuteid metsavarastega on olnud rohkem kui küll. Neid on saanud mööda metsa taga ajada, küll autoga järel sõita. Vargaid on kätte saadud, kuid mitte alati. Varastatakse nii ümarpuitu kui kasvavat metsa.

Meie metskonna rahvas osaleb aktiivselt ka metskondade tali- ja suvemängudel, kus sporditakse ja võetakse mõõtu ka mesandusega seotud võistlustel. Olen oma regioonile toonud hulga auhinnalisi kohti laskmises ja jahimeeste mitmevõistluses.

Mida arvad RMK reformist?

Mina arvan, et reform sellises mahus, nagu teda praegu kavandatakse ja ellu viiakse, pole päris õige. Kuid uuendusi oli kindlasti vaja: kus tööd olid halvasti organiseeritud, neis metskondades peaks asi paranema. Ohtudena näen, et inimesi on suurte piirkondade jaoks liiga vähe ning on üpris pingeline kõigegega toime tulla. Kurb on, et reformi tõttu kaob mõnest külast elu sootuks. Sellise poliitikaga võtab riik piltlikult öeldes raha (metsa näol) ära ja suunab ringi, st osa inimesi kaotab töö ja oma elukeskkonna ja see pole õige. Positiivne on asi nendele, kes tööle jäävad, sest ilmselt nende töötasu tõuseb.

Võrreldes oma vanavanaisa ja venna tööd, tuleb tõdeda, et metsamehe töö on sajandiga väga palju muutunud. Metskonnad on kordi suuremad kui

aastakümneid tagasi. Kui minu metsavahist vanavanaisa tegi väga paljusid töid oma vahtkonnas ise ning metstkonnas käis töösajus vaid korra nädalas või veelgi harvem, siis tänapäeval on sidepidamine metstkonna kontoriga ja probleemide lahendamine mobiilikõne kaugusel. Ka 20. sajandi algusaja metsavahtidel olid oma metsatöölised, kuid tööd tehti kõik käsitsi. Praegu vastab metsavahi ametile kõige rohkem metsniku töö, kuigi ka metstnikel on tänapäeval rohkem kontrollfunktsioon ning konkreetseid töid teostavad FIEd (füüsilisest isikust ettevõtjad), istutustöödeks, noorendike hoolduseks ja töödeks taimlas tulevad hooajal appi külaelanikud. Lage- ja harvendusraieteks korraldatakse riigihanked ja töid viivad läbi metsa ülestöötamise, transpordi- ja metsaparandusfirmad. Autod, traktorid, metsamasinad, sidevahendid – kogu tehnika areng on viimase 30–40 aasta jooksul toonud metsamehe ellu ja töökorraldusse suuri muutatusi.

KOKKUVÕTE

Eestlased on metsarahvas. Mets on pakkunud kaitset, andnud peavarju, hoidnud külma eest; metsast oleme saanud materjali ehitamiseks ja mööbliks, mets on andnud toitu. Mets on ka hingerahu ja tervise allikas. Aga mets vajab ka ise kaitset ja hoold.

Juba kaugest minevikust on teada, et olid ametis metsavahid, kuigi neid siis nii ei nimetatud (13. sajandil). Mida aeg edasi, seda olulisemaks metsavahi roll muutus. Kui veel 19. sajandil ja 20. sajandi algul sai metsavaht ametioskused peamiselt praktilise töö kaudu, siis 20. sajandi 20. aastatel algas süstemaatiline metsameeste koolitamine.

Uurides oma vanavanaisa Jakob Kirsipuu, 40-aastase staažiga metsavahi elu ja tegevust sain teada palju uut metsavahiameti kohta. Minu vanavanaisa oli metsavaht 1920.–1930. aastatel ning kümmekond aastat enne esimest Eesti Vabariiki ning kümmekond aastat pärast iseseisvuse kaotamist. Neisse aastaisse mahtus muresid ja rõõme, eelkõige tõsist metsahoidmise tööd Põlula metstkonna Lavi vahtkonnas ja mõned aastad Võhunõmmes. Tsaariaeg, esimene Eesti Vabariik ja Eesti NSV algusaastad oma stalinliku looduse ümberkujundamise poliitikaga – see oli minu vanavanaisa elu. Iseloomult oli ta rahulik, töökas, kinnine – tõeline metsavaht.

Metsamees on ka minu vend, kelle töömehepõli algas 50 aastat hiljem, kui mu vanavanaisa pensionile jäi. Sander õppis metsandust kõrgkoolis ning on töötanud viimased aastad Sonda metstkonna abimetsaülemana. Tööülesanded ja -korraldus on aastate jooksul, mis nende kahe metsamehe elu ja

tööd lahutab, väga palju muutunud. Käsitsi ja hobuse jõul tehtud metsatööd minu vanavanaisa ajal ning praegune metsatehnika on võrreldamatud. Kuid see, et mõlemad oma tööd austasid-armastasid/austavad-armastavad, on selge. Kui minu vend on oma hobi ja töö osanud väga hästi ühendada ning ütleb, et metsas on mõnus, siis küllap nii tundis ka vanavanaisa Jaagup.

Uurimistööd tehes sain teada, et meie suguvõsas on olnud üsna mitu metsameest ning vanavanaisa amet jätkub minu venna kaudu. Töö tegemine andis palju uusi teadmisi metsandusest ja metsameeste erinevatest ametitest (metsavaht, metsnik, abimetsaülem) Oma looduse- ja metsaarmastuse pärandas Jaagup oma tütrele, minu vanaemale, ning tänu temale olen minagi osa saanud metsavahitalu elust 20. sajandi esimesel poolel. Oma venna tegemistele saan iga päev kaasa elada ning huvi looduse ja metsatöö vastu on ka minus.

KASUTATUD ALLIKAD

SUULISED ALLIKAD

H e i n l a , Salme (s 1928) 2003. Suuliselt autorile (23.03). Märkmed töö autori käes

H e i n l a , Külli (s 1954) 2003. Suuliselt autorile (23.03). Märkmed töö autori käes

H e i n l a , Sander (s 1978) 2008. Suuliselt autorile (15.03). Märkmed töö autori käes

KIRJALIKUD ALLIKAD

Arhiividokumendid (asuvad Sonda metsakonna arhiivis)

- Põlula metskonna toimik nr 5 „Tootmisnõupidamised ja sotsialistlikud võistlused” 1951
- Põlula metskonna toimik nr 23 „Metsakultiveerimine, loomulik uuendus, metsapäevad ja metsanduslik propaganda ning metsakultuuride inventeerimine” 1950
- Põlula metskonna toimik nr 40 „Metsakahjutuled ja raiekohade puhastamine” 1950
- Põlula metskonna toimik nr 135
- Põlula metskond „Metsamaterjalide müügi aktide ärakirjad” 1950.
- Salme Heinla kirjalikud mälestused “Elu metsavahitalus”. Märts 2003. Käsikiri autori valduses
- Haridustöötaja Liidia Paabo. R. Pillesoni ja K. Maasikmäe kodu-uurimuslik töö. 1988. Käsikiri A. Vaasma valduses

Kirjandus

- Daniel, O. 2001. Mets ja metsandus Eestis. Ilmamaa
- Etverk, I. 2002. 20. sajand Eesti metsades. Eesti Metsaselts
- Heinla, S. 2001. Puud on inimesed. Trükk: Markes-Fin
- Kallas, A. 2008. Iga inimene on oluline. – *Metsamees nr. 2 (86)*, veebruar
- Korjus, H. 2000. Metsakorralduse instituut ja metsandusharidus. *80 aastat akadeemilist metsanduslikku haridust Eestis*. Koostanud K. Ilmet, E. Laas, H. Tullus jt
- Laas, Eino. 2000. 80 aastat akadeemilist metsakasvatust Eestis. *80 aastat akadeemilist metsanduslikku haridust Eestis*. Koostanud K. Ilmet, E. Laas, H. Tullus jt
- Kurvits, P., Muiste, P. 2000. Pool sajandit metsatööstuse eriala. *80 aastat akadeemilist metsanduslikku haridust Eestis*. Koostanud K. Ilmet, E. Laas, H. Tullus jt
- Laas, E. 2000. Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna metsaosakond 1920–1946. *80 aastat akadeemilist metsanduslikku haridust Eestis*. Koostanud K. Ilmet, E. Laas, H. Tullus jt
- Metselab igavesti. Koostaja V. Denks. Eesti Metsameeste Ühing, 2001

Ave Toming, 3.b klass, "Tüdruk", raamil kudumine

ANNELI RÄÄBIS
TARTU KIVILINNA GÜMNAASIUM
9. KLASS

TELEFONIVESTLUSTE SÕNAVARA JA STRUKTUUR¹

JUHENDAJAD: KADRI OTTENSÓN, ANDRIELA RÄÄBIS

SISSEJUHATUS

Kirjutasin töö teemal „Telefonivestluste sõnavara ja struktuur“. Telefonikõnesid on vaja uurida, sest inimesed räägivad telefonitsi üksteisega teistmoodi kui ühes ruumis viibides: nad peavad end täpsemalt väljendama, sest ei saa kasutada žeste. Telefonikõnesse ei tohi lasta tekkida pikki pause, sest need tekitavad kahtlust, kas kuuldi öeldut või kas saadi üksteisest aru. Tahan uurida, kuidas suhtlevad omavahel eri vanuses inimesed telefoni teel, millistest osadest kõned koosnevad, missugust suulisele kõnele iseloomulikku sõnavara kasutatakse. Sageli arvatakse, et noored ei oska korralikult rääkida, nad ropendavad ja kasutavad palju parasiitsõnu. Tahan uurida, kas minu salvestatud telefonikõned kinnitavad seda arvamust.

Eesti suulist kõnet on uurinud põhiliselt Tiit Hennoste. Telefonikõnede ülesehitust on uurinud minu ema Andriela Rääbis, kes õpetas mind telefonikõnesid litereerima ja võimaldas juurdepääsu Tartu Ülikooli suulise kõne uurimiserühma parooliga kaitstud dialoogianalüüsi tööpingile.

---

1 Uurimistöö on kirjutatud Tartus 2008. aastal.

Telefonikõnede lindistusi ja nende põhjal tehtud uurimust saab kasutada välismaalastele eesti keele õpetamisel, sest materjal, mis siinset tööd tehes kogunes, annab väikese ülevaate, kuidas eestlased telefonitsi räägivad.

Minu töö koosneb neljast peatükist. Esimeses peatükis tutvustan salvestatud telefonikõnesid ja metoodikat, teises varasemaid uurimusi keele muutumise, suulise kõne sõnavara ja struktuuri kohta. Kolmandas peatükis analüüsin enda salvestatud kõnede sõnavara ning neljandas peatükis vaatlen telefonikõnede struktuuri. Lisas on transkriptsioonimärgid.

1. MATERJAL JA METOODIKA

Analüüsi aluseks on 10 telefonikõnet, mille salvestasin juulist oktoobrini 2007. Kõnede kogupikkus on 14 minutit ja 42 sekundit. Salvestused on tehtud minu mobiiltelefoniga, mille diktofoni lülitasin sisse pärast kõne vastuvõtmist, kuid enne rääkima hakkamist, st vestluse algus on salvestatud. Vastaja rollis olen mina. Helistajateks on erinevas vanuses inimesed: eakaaslased (sõbrad, vend), vanemad, vanaisa. Kõik helistajad teavad, et salvestasin kõnesid, ning olid nõus, et ma salvestusi uurimistöös kasutan.

Salvestatud telefonikõned on järgmised:

1. 22.07.2007, pikkus 1.18. Olen Londonis, helistab isa, kes annab telefoni üle minu vennale. Isa ja vend on Elvas spordilaagris. Nad tahavad teada, kuidas mul läheb.
2. 23.07.2007, pikkus 2.46. Olen Londonis, helistab vanaisa, kes annab telefoni üle minu emale. Räägin talle oma reisimuljeid.
3. 30.07.07, pikkus 0.32. Olen Leedus teel Londonist koju, ema helistab, et teada saada, mis kell ma kohale jõuan.
4. 26.08.2007, pikkus 1.28. Helistab pinginaaber Liis, räägime kooli algusest ja Liisi sünnipäeva pidamisest.
5. 27.08.2007, pikkus 0.10. Helistab sõbranna Maris, et öelda, et ta jõuab kohe meie juurde.
6. 6.09.2007, pikkus 4.11. Liis küsib koduste tööde kohta.
7. 9.09.2007, pikkus 2.11. Liis küsib koduste tööde kohta.
8. 16.09.2007, pikkus 0.33. Helistab sõbranna Andra, küsib koduste tööde kohta.
9. 20.09.2007, pikkus 0.43. Isa helistab. Olin talle enne helistanud, tahtsin, et ta mulle järele tuleks.
10. 17.10.2007, pikkus 0.50. Helistab sõbranna Keiti, olin talle enne mitu korda helistanud ja ta ei vastanud. Tahtsin talle teatripiletit pakkuda.

Telefonikõnede litereerimisel on kasutatud Tartu Ülikooli suulise kõne uurimiserühma transkriptsiooni lihtsustatud varianti (vt <http://www.cl.ut.ee/suuline/>). Sõnade loendamisel on kasutatud dialoogianalüüsi tööpinkki (vt <http://lepo.it.da.ut.ee/~treumuth/>).

Otsisin telefonikõnedest välja suulisele kõnele iseloomulikud sõnad ning jagasin need rühmadesse Tiit Hennoste liigituse eeskujul. Toon iga rühma kohta mõned näited, seletan sõnade tähendust ja kasutamist. Analüüsin telefonikõnede ülesehitust: missugustest osadest kõned koosnevad, mida igas osas tehakse ja kumb osaleja uut osa alustab.

2. VARASEMAD UURIMUSED

2.1. KEELE MUUTUMINE

Kõik keeled on pidevas muutumises. Iga päev tuleb mõni sõna keelde juurde, muutub või kaob. Põhjusi on mitmeid, näiteks leiutatakse uusi esemeid, millele tuleb anda nimetus. Seejuures kasutatakse tihti sõnade laenamist, nii et mitmes keeles kutsutakse sama asja peaaegu või täiesti samamoodi, sõnu vaid mugandatakse ja tehakse endale suupärasemaks. Praegu räägitakse palju inglise keele laialdasest levikust ja teistesse keeltesse tungimisest. Nii on eesti keeleski palju inglise päritoluga sõnu ning neid tuleb üha juurde. Samas muudavad mõned sõnad ajapikku tähendust. Näiteks sõnadega *lahe*, mis tähendab avarat, ja *äge*, mis tähendab äkilist, saab väljendada ka midagi toredat. Neid sõnu kasutavad eelkõige noored. Sõnade kadumise kohta on heaks näiteks hüvastijätt *pakaa*, mida kasutati nõukogude ajal. Praegu, kui vene keele mõju on hakanud hääbuma, on see sõna jäänud harvemaks ning võib-olla kaob kunagi lõplikult.

Eesti keele uurimine ja õpetamine peavad muutuma koos keele muutmisega (Hennoste 1999: 88).

2.2. SUULISE KÕNE ERIPÄRAD

Eesti suulist kõnet on uurinud Tiit Hennoste.

Suulise ja kirjaliku kõne sõnavara ja lause erinevad teineteisest üsna palju. Erinevused on tingitud kõnelemise protsessi ja kõneolukorra põhimõttelistest omadustest, mis säilivad ka siis, kui inimene kõneleb avalikus kohas ja varem läbimõeldud teksti. Muudatusi suulise ja kirjaliku kõne vahel tingivad dialoogilisus ja protsessuaalsus, mis on alati olemas suulises kõnes. Dialoogilisus tä-

hendab, et kõnelejad suhtlevad kuulajatega vahetult ja toetuvad rääkides neilt saadud tagasisidele. Ilma tagasisideta muutub kõneleja ebakindlaks: telefonivestluses hakatakse küsima, kas vestluskaaslane kuulis, mida öeldi. Protsessuaalsus tähendab, et kuulaja kuuleb lausungi tegemise protsessi. Kuna kõnetempo on kiire, peab kõneleja tegema teksti väga ruttu, mistõttu ei jõua ta rääkida väga sidusat teksti. Esineb palju takerdumisi, muudatusi ja parandusi saab teha vaid tagantjärele. Kõne on lineaarne ja kustutamatu. (Hennoste 2000)

2.3. SUULISE KÕNE SÕNAVARA

Suuline kõne erineb kirjalikust keelest eelkõige sõnavara poolest. Suulises kõnes kasutatakse sõnu, mis pole kirjalikus keeles lubatud (nt tabusõnad), mida kasutatakse kirjakeeles vähem (asesõnad) ning mida pole kirjalikus keeles vaja (üneemid). Samuti ei ole kirjalikus keeles dialoogisõnu (*tere, ahah, ota*). (Hennoste 1998, 2000: 1352–1367)

Järgnevalt on toodud välja suulisele kõnele omased sõnarühmad.

1. **Argisõnad** on sõnad, mis on lubatud argikeeles, kuid pole lubatud avalikus situatsioonis. Sõnavara oleneb seega esiteks sellest, kas suhtlussituatsioon on argine või avalik.

1.1. Tabusõnad:

- nähtused või tegevused, millest pole sobiv kõnelda (*sitt, keppima, peeretama*)
- vandesõnad (*kurat, persse, puts*)
- sõimusõnad (*signa, loll, idioot, kaabakas*)
- halvustavad sõnad (*mutt, kaltsud, jahuma*)

Tabusõnade kasutamine pole alati lubatud isegi argisituatsioonis. Nende tarvitamine sõltub konkreetsetest inimestest ja situatsioonist. Teismeliste või lähedaste inimeste omavahelises suhtluses on tabusõnad rohkem lubatud kui vanemate või võõraste suhtluses.

1.2. Emotsionaalne sõnavara

Argisuhtluses väljendatakse samu emotsioone palju tugevamalt kui avalikus suhtluses. Emotsionaalsusega seostub kaks rühma sõnu, mis väljendavad nii tugevaid positiivseid kui ka negatiivseid emotsioone:

- suurendava tähendusega sõnad (*õudne, jube, jõle, lõpp*)
- vähendava tähendusega sõnad (*notsu, kätu, lallu, musi, emme, issi*)

1.3. Argikeeles on oluline joon keelemäng, nali. Näiteks on kõrge stiili sõnavara ja kirjakeele ametlikumate registrite sõnavara argikõnes kasutusel ironiana või võõritatuna. Palju on *ad hoc* keeleloomingut, fraseoloogiat ja metafoore. Väga paljud tavalised argisõnad on tegelikult metafoorid või metonüümiad, näiteks *lurr* 'lahja toit', *ära hüppa* 'ära uhkusta', *kukepea* 'tühiasi', *pihta saama* 'aru saama'.

1.4. Argisuhtluses kasutatakse võõrsõnu teistmoodi kui avalikus suhtluses. Kõnes on palju tsitaatsõnu laenudena inglise ja soome keelest (*soft, server, jess, poro* jms) ja vähe kultuurilaene või rahvusvahelisi sõnu (*subtroopiline, genotsiid* jms).

Sõnaliikide alusel on eesti keeles argisõnadeks nimisõnad, omadussõnad ja verbid.

2. **Dialoogisõnad** reguleerivad suhtlemist. Neid on kahte liiki.

2.1. Suhtlust juhtivad sõnad:

- tagasiside ja vastused (*jah/jaa, ei, ahah, mhmh, õqõ, okei*)
- emotsionaalsed kommenteerivad reaktsioonid (*oi, ah, ahaa, issand, nonoh, noo, nii, eksole*)
- kõnevoorude ja teemade alustused ja lõpetused (*nonii, nii, einoh, no-jah, noh, ei=ma, ei=aga*)

2.2. Kuulajale suunatud sõnad:

- viisakusvahendid (*aitäh, palun, vabandust, tere, nägemist*)
- käsud, keelud, palved (*noh, säh*)
- küsimused (*eks, onju, vä, misasi*)
- tähelepanutõmbajad (*hallo, kule, ota, vata*)

Spontaanses kõnes on dialoogisõnu rohkem kui ettevalmistatud kõnes. Mõnedel sõnadel on argised ja avalikud variandid, nt avalikus vestluses on *nägemist, head aega*, argivestluses on *tšau*.

3. **Spontaanse kõne sõnad**

3.1. Partiklid ja üneemid

Kõneleja ei suuda kiire kõnetempo tõttu end kohe täpselt väljendada.

Lausungite edasilükkamiseks ja ümbertegemiseks kasutatakse partikleid ja üneeme. Samuti aitavad need kõnet ühtlustada ja vältida pikki pause. Ametlikus suhtluses püütakse partikleid ja üneeme vältida, kuid selle võrra on suhtluses rohkem pause.

- partiklid (*noh, no, nagu, vat, tähendab, eksju*). Nad toovad lausesse mingi lisatähenduse. Osa partikleid on kirjakeeles olemas olevad sõnad (*siis, nagu*), osa nende häälduslikud variandid (*sis, nüüd*), osa on sõna ja häällitsuse vahepealsed (*näh, ptüü*). Partiklid on üldise või suhteliselt tühja tähendusega.
- üneemid (*ää, öö, mm, õõ*). Need on häällitsused, mis on mõeldud teksti tegemise aja võitmiseks ja kõne sujuvamaks tegemiseks.

3.2. Kõnetempo toob kaasa ka üldise tähendusega sõnade kasutamise, mida on kergem moodustada kui konkreetseid ja täpseid sõnu. Neid nimetatakse üldsõnadeks, näiteks *asi, värk, tegema, olema, minema, tulema, panema*.

Üldsõnade kasutamise sagedust mõjutab ka see, et suhtlejad viibivad tavaliselt ühes ruumis. Sel juhul saavad nad üksteist mõista ka žestide, pilkude ja jutuks oleva objekti olemasolu abil, mis aitavad üldsõnu täpsustada. (Hennoste 2000: 1352–1367)

2.4. TELEFONIVESTLUSE STRUKTUUR

Telefonikõned koosnevad erinevatest osadest: sissejuhatus, teema(d), lõpetamine.

Eesti telefonivestluse sissejuhatus eelnevatel osadel põhinev mudel koosneb neljast järjest: kutsung–vastus, tervitused, identifitseerimine/äratundmine, selgituste sekvents. Eesti telefonikõnedes on täielik mudel võrdlemisi haruldane.

Sissejuhatused lühenevad nii põimumise kui ka vahelejätmise tõttu. Kutsung–vastus on ainuke sekvents, mida ei saa ära jätta. Vastuseks võib olla ka tutvustus või tervitus. Vastus sõltub eelkõige sellest, kas vastaja on eraisik või ametiisik. Eraisik ei tutvusta tavaliselt ennast, ametiisik tutvustab. Teine samm Eesti telefonivestluste puhul on tervitamine. Enamasti tervitavad mõlemad partnerid, ka võõrad. Tervitused puuduvad peamiselt lähedaste vestlustes. Helistaja tervitab partnerit nimepidi väga harva. Helistaja tutvustab ennast umbes pooltel juhtudel, vastaja umbes 2/3 juhtudel. Neljas on selgituste sekvents. Olukorda selgitavaid küsimusi oli umbes veerandis telefonikõnedest ning see sekvents on eelmistest tunduvalt mitmekesisem. Liigutakse järjest spontaansema suhtluse suunas. (Rääbis 2000)

Telefonivestluste sissejuhatusi on uuritud rohkem kui lõpetamisi. Eri-
nevalt sissejuhatusest ei ole lõpetuslõigul sageli selget algust. Lõpetamist
võidakse pakkuda vestluse mis tahes faasis. Kui sissejuhatus koosneb reeg-
lina maksimaalselt neljast sekventsist, siis lõpetamised on palju keerulisema
struktuuriga. Alustatud lõpetuslõik võidakse katkestada, pöörduda tagasi
mõne eelnevalt käsitletud teema juurde või alustada hoopis uut teemat.
(Rääbis 2002: 107)

3. UURITUD TELEFONIKÕNEDE SÕNAVARA

3.1. ARGISÕNAD

3.1.1. EMOTSIONAALSED SÕNAD

- suurendava tähendusega sõnad

väga

A: ää ee **väga** äge oli.

K: aga jah siis kui sa siis kui sa leidsid siis on **väga** ea sest mul on ja
väga ull on **väga väga** pingeline on viimasel ajal.

hästi

A: noja ma teen pilte kui võib. ja siis noh **ästi** äge on. **hästi** sõbralik
ja

A: nagu **ästi** äge.

A: oi mul nii: tore pere. no mis pere aga no seal on üks selline (.) ee
vanem: naine (...) ja sis noh tema: ää kodus oleme. ja sis seal on
häs- **hästi** ilus maja. selline noh villa või midagi sellist. noh mitte
nii suur aga aga **hästi** ilus.

A: oma maja jah. (...) ja ta on: ise ka **hästi** tore ja

A: [ee sest] kahe tüdruku: pere ütles ära ja sis nemad tulid meie: juur-
de. a nemad on ka **ästi** toredad ja

hullult

A: jaa. (...) see oli nagu **hullult** äge.

äge

A: ää ee väga **äge** oli.

A: see on nii tore: nii **äge**:

L: et nagu suht **äge** ju.

L: päris **äge** ju.

A: täitsa **äge** jah

vinge

E: no? siis on **vinge** ju.

- vähendava tähendusega sõnad

emme

V: võta heaks. ma annan **emmele**.

L: ma ei ole ka aga **emme** üts et mingit õhtul on ma mõtsin et et no et kunagi et noh et et noh ma kutsusin ma ei tea vel nüd täpselt onju kes saab klassist tulla ja sis ää noh näits kell kolm onju minu juures sis võiks õhtul sinna sis minna või mai tea. (.) oleneb kuidas sis tahavad.

tibu

E: no tere **tibu**.

3.1.2. VÄLJENDID

Kõnekeelseid väljendeid kasutas peaaegu ainult Liis, üks kord ka mina ja üks kord isa. Enamasti väljendavad need midagi halba või ebageeldivat, käivad kooli või õppimise kohta.

mul jäi täpselt karp lahti – mind pani jahmatama

L: aa ma mingi eä olin Tartus onju ja sain Reiljaniga kokku ta ütles **mul jäi täpselt karp lahti** et minge ära nagu tunnid juba. aga õnneks need on kakskend minutit.

minge ära – halvustav hinnang

L: aa ma mingi eä olin Tartus onju ja sain Reiljaniga kokku ta ütles mul jäi täpselt karp lahti et **minge ära** nagu tunnid juba. aga õnneks need on kakskend minutit.

suht võssa – valesti

L: ming piiksumine käib. et ää võta korra see vene=keele töövihik ja loe need nimed ma vaatan mul on vist **suht võssa** need siin (...) ma ei saanud ikka nendest reeglitest aru.

ajab närvi – segab

L: jah nii kuule ma tahtsin veel seda kü- vata matas see ülesanne mis asi see piiksub mind **ajab** nii **närvi**.

täitsa pekkis – halvustav hinnang

L: **täitsa pekkis**. (...) okei (...) nii oota nii mis ma veel tahtsin kü- aa et=ää (...) õpimap:is ää mille alla need ä vata kas see viimane asi mis te ise tegite see läb grammatika alla onju.

said tünga – kaotasid

L: nagu **tünga said** jah

oli mööda – oli valesti

A: ee mingi asi **oli** mul seal **mööda** jah ma just praeegu vaatasin.

võtab pea maha – pahandab

L: ma ei usu et ta: **pea maha võtab** selle eest.

äri ajama - äritsema

I: e ma olen: büroomaailmas. ma **ajan äri**.

3.1.3. VÕÕRKEELSESED SÕNAD

V: **hau du ju duu.**

A: äm **aim fain**. (.) **tänk juu?**

Ma olen Inglismaal ning helistaja teeb nalja ja räägib inglise keeles.

L: ja sis aga vata see kus me tegime mingit ee seda: mingit enesekirjeldust see läb **rasvite rasvit**

A: **rasvite ret i** jah

Jutt käib vene keele õpimapist ja me ei tõlgi pealkirja.

tšekkama – vaatama

L: {---} nii kas sa seda keemiat oled **t ekand** vä.

L: aa. mai tea. nüüd sa said uue selle. ma ütisin **t ekanud**.
Liis kasutab seda sõna ühes kõnes kaks korda: esimene kord tavalise jutu sees ning teist korda juhib sellele tähelepanu.

lebo – rahulik

K: aa sis on väga mul oli sin tunnid vaata just sihukesed tunnid kus ma ei saa rääkida aga muidu on olnd siuke **lebo** aga siis just sellistel tundi- siis ma elistasin sulle ku mul nagu vahe auk oli ja siis jälle sind saa kätte.

3.1.4. SLÄNGISÕNAD

Slängisõnad käivad õppeainete kohta. Põhiliselt kasutab neid Liis.

mata – matemaatika

L: nii oota kule ma tahtsin veel seda rääk mind hakkas painama ma ennem akkasin mõtlema **matas** vata misasi see absoluutväärtus oli.
L: jah nii kuule ma tahtsin veel seda kü- vata **matas** see ülesanne mis asi see piiksub mind ajab nii närvi.
L: jah vist nüüd tahtsingi **matat** küsida.
L: aga: (...) aah ma pean ju sulle homme **mata** vihiku tagasi tooma.

ühiskond – ühiskonnaõpetus

A: kuuled ja selle **ühiskonna** vihiku ka.
L: jaa see see sa muidu vaat- ee vastasid nende **ühiskonna** mingi küsimustele ka kõigile vä

3.2. DIALOOGISÕNAD

3.2.1. SUHTLUST JUHTIVAD SÕNAD

ahah – kasutatakse siis, kui on midagi uut teada saadud

A: ei veel ei maga. me just jõudsime siia: ää peresse.
I: **ahah** te olete nüüd peres.

A: ää ee väga äge oli.
I: **ahah**

Anneli Rääbis

A: ei ole. me just käisime: linna peal. vaatasime Big Beni ja selliseid asju. ja=sis ma ei tea kuhu me sõidame.

E: ((kõhatab)) **ahah**. kuidas sis pere on.

A: ä me oleme praegu Leedus. meil on: peatus praegu.

E: **ahah**. (...) kohalejõudmise kellaajast ei oska midagi öelda.

A: jah. me varsti vist peaksimegi jõudma. mingi: ma ei tea poole tunni pärast või nii.

E: **ahah?** [sis helista]

aa – kasutatakse siis, kui on midagi teada saadud, mõtlemisaja pikendamiseks või siis, kui on midagi meelde tulnud

1) kui on midagi teada saadud:

I: okei. me oleme siin selles spordilaagris praegu.

A: **aa** jaa muidugi.

A: me jõudsime siia siia peresse.

B: **aa** okei.

E: mina olen Jõhvis.

A: **aa**. vanaema teeb tööd jah.

M: kuule e=seda et ee me käime poest läbi ja sis me varsti tuleme.

A: **aa** okei.

A: sis kolmandas on Riina Tiina Kaisa Eva

L: **aa**. (.) a ned i lõpulised on seal siis teises.

2) mõtlemisaja pikendamiseks:

A: **aa** no natukene. täna oli meil see test. see oli isegi: suhteliselt kerge.

L: nii oota sis ma tahtsin veel küsida: (...) mida ma tahtsin küsida (...)

aa (...) **aa**

3) kui on midagi meelde tulnud:

A: **aa** ja sis ee ämm sinu kott läks natuke katki.

A: ää jah **aa** vot seda ma ei tea mul on: vata vist on esmaspäeval on

see muusikakoolis ka et et noh mingi tundide: ee paikapanemine mingi selline värk. et ma ei tea mis kell see on.

L: täitsa pekkis. (...) okei (...) nii oota nii mis ma veel tahtsin kü- **aa** et=ää (...) õpimap:is ää mille alla need ä vata kas see viimane asi mis te ise tegite see läb grammatika alla onju.

ähäh – kasutatakse siis, kui on midagi teada saadud

A: ämm jaa. uu hommikupoole ei sadanud. aga siis nüüd vahepeal tibus ja sis nüüd e tibus juba suhteliselt kõvasti.

E: **ähäh.** (.) noh elage siis hästi. praegu olete oma bussis vä.

mhmh – kasutatakse siis, kui on midagi teada saadud ja tahetakse näidata, et sellest on aru saadud, nõustumisel või kõnet lõpetades

1) kui on midagi teada saadud ja tahetakse näidata, et sellest on aru saadud:

A: [ee sest] kahe tüdruku: pere ütles ära ja sis nemad tulid meie: juurde. a nemad on ka ästi toredad ja

E: **mhmh**

A: [a ma ei tea] täpselt.

E: **mhmh.**

L: aa ma mingi eeä olin Tartus onju ja sain Reiljaniga kokku ta ütles mul jäi täpselt karp lahti et minge ära nagu tunnid juba. aga õnneks need on kaks känd minutit.

A: **mhmh** aa okei

K: aga jah siis kui sa siis kui sa leidsid siis on väga ea sest mul on ja väga ull on väga väga pingeline on viimasel ajal.

A: **mhmh**

2) nõustumisel:

L: okei aga minu juures kell kolm kolmandal

A: **mhmh**

3) kõnet lõpetades:

M: kuule e=seda et ee me käime poest läbi ja sis me varsti tuleme.

A: aa okei.

M: **mhmh** no tšau

Anneli Rääbis

L: öhesõnaga

A: **mhmh**

mmh – kasutatakse siis, kui on midagi teada saadud

L: sis ma oleks saand se tõde ja õigusele mingile ja nendele.

A: **mmh**

jaa – kasutatakse telefonile vastamiseks, küsimusele vastamiseks, väitega nõustumiseks, lubaduse andmiseks, millegi õigsuse kinnitamiseks

1) kõne alustamine:

A: **jaa**

B: ee **jaa** mnoh

2) küsimusele vastamine:

I: ahah te olete nüüd peres.

A: **jaa. jaa.**

E: vihma ka sajab.

A: ämm **jaa**. uu hommikupoole ei sadanud. aga siis nüüd vahepeal tibutas ja sis nüüd e tibutab juba suhteliselt kõvasti.

L: päriselt vä

A: **jaa**

L: aa aga: et=ää onju kolmandal saad sis tulla jah

A: **jaa**

L: et no tead seda juba et=ää (.) kolmandal on tunnid ka vä.

A: **jaa** tean küll.

L: kuuled jah

A: **jaa.**

L: mis=asi piiksub sa kuuled ka vä.

A: **jaa** kuulen küll. (...) aga ma ei tea ma ei tea mis see on.

L: a kule aga äkki sa saad seda: õheksateist mulle omme üldse tervet ülesannet koolis seletada.

A: **jaa** ma seletangi sulle terve ülesande ära.

L: kas nüüd ka salvestad vä.

A: **jaa?**

3) väitega nõustumine:

E: no? siis on vinge ju.

A: **jaa.**

I: räägi. sa elistasid mulle.

A: **jaa** kule sa oled praegu vaba või.

A: siis oli minul tund.

K: **jaa** ja täpselt et {-} [nokk] kinni saba lahti.

A: [**jaa**]

4) lubaduse andmine:

E: ja suhtle inimestega.

A: **jaa?** seda ma teen ka.

A: kuuled ja selle ühiskonna vihiku ka.

L: **jaa** see see sa muidu vaat- ee vastasid nende ühiskonna mingi küsimustele ka kõigile vä

5) millegi õigsuse kinnitamine:

A: ää esimeses tulbas on Raimond Ants Rasmus Ain Sander ja Karl.

L: nii? **jaa?** see oli mul õige.

A: teises on Arvi Tõnu Veiko Riho ja Andero.

L: **jaa** see on mul ka õige?

mjaa – innustab edasi rääkima

L: et ää vata see ülesanne mul tu- mul on nelikümmend viis onju

A: **mjaa?**

jah – kasutatakse küsimusele vastamiseks, küsimuse lõpus, palvega, ettepanekuga, hinnanguga, väitega nõustumiseks, kui ollakse midagi teada saanud ja sellega ollakse nõus, kinnitatakse otsusele jõudmist

Anneli Rääbis

1) küsimusele vastamine:

A: aa. vanaema teeb tööd jah.

E: **jah.**

A: ee see on see et=ee kui on: ka miinusega arv sis ee tuleb ikka plus-siks.

L: **jah.** aga seda ma teadsin aga kui on (.) positiivne arv sis jääb ikkagi ta:

A: sis jääb ikka positiivseks **jah.**

L: aa ja sis selles ühes tulbas on

A: **jah** seal kolmandas on ainult neli.

L: ja sis see ka kus on see mis õpetaja trükitud leht onju.

A: **jah**

A: see kakskendõheksa vä.

L: **jah**

L: nagu tünge said jah

A: **jah**

2) küsimuse lõpus:

A: aa. vanaema teeb tööd **jah.**

E: jah.

L: kuuled **jah**

A: jaa.

L: päriselt **jah**

A: jaa see ei ole sellest.

L: kahtlane. inetut bettyt akkad vaatama **jah**

B: näited **jah**

A: jah no siis võbla [mingit] selgitust ka veel või mai tea täpselt.

3) midagi on teada saadud ja sellega ollakse nõus:

E: mina olen Jõhvis.

A: aa. vanaema teeb tööd jah.

E: jah.

A: **jah** ma kuulen et mingid plöksatused käivad.

A: et maksimaalselt pool tundi ma arvan et isegi [vähem.]

L: [**jah**] **jah** aga vata (.) ot kolmapäeval on ju kuskil linnas seal on mingi see {-} asi oli mingi selline asi või

L: aa. (.) a ned i lõpulisel on seal siis teises.

A: jah sis on Mari Katrin Evelin Ingrid ja Leili.

(...)

L: **jah** aga i lõpulisel on sis ka ikkagi seal.

A: jah jah

4) nõustumine palve või ettepanekuga:

E: ahah. (...) no elista siis kui te Lätti jõuate.

A: **jah**. me varsti vist peaksimegi jõudma. mingi: ma ei tea poole tunni pärast või nii.

L: ma mõtsin et kol:mandal ((venitades)) ää kell kolm.

A: ää **jah** aa vot seda ma ei tea mul on: vata vist on esmaspäeval on see muusikakoolis ka et et noh mingi tundide: ee paikapanemine mingi selline värk. et ma ei tea mis kell see on.

A: okei ma mõned asjad ma räägin sulle homme koolis kus on mingi joonise värk. et seda ma ei [hakka praegu seletama.]

L: [**jah** kule aga]

L: **jah** aga ühe joonise sa vist a räägi mule see iksi asi ära.

5) nõustumine hinnanguga:

A: aa ea et ma sis natuke hiljem ei helistand.

L: **jah** nii kuule ma tahtsin veel seda kü- vata matas see ülesanne mis asi see piiksub mind ajab nii närvi.

A: nagu ästi äge.

B: **jah jah**

Anneli Rääbis

L: päris äge ju.
A: täitsa äge **jah**

6) kinnitamine, et ollakse otsusele jõudnud:

L: **jah** vist nüüd tahtsingi matat küsida.

7) väitega nõustumine:

A: ee mingi asi oli mul seal mööda **jah** ma just praegu vaatasin.

ahsoo – kasutatakse, kui on midagi uut teada saadud.

A: see me oleme siin praegu ühe no=mingi vanema naise juures.

I: **ahsoo**.

okei – kasutatakse nõustumiseks, kui on midagi teada saadud, enne teise teema alustamist ja kõne lõpetamisel

1) nõustumine:

V: võta heaks. ma annan emmele.

A: **okei**

A: no: vaatame mis: ültse toimub.

L: **okei** aga minu juures kell kolm kolmandal

M: kuule e=seda et ee me käime poest läbi ja sis me varsti tuleme.

A: aa **okei**.

L: mingi piiksumine käib. et ää võta korra see vene=keele töövihik ja loe need nimed ma vaatan mul on vist suht võssa need siin (...) ma ei saanud ikka nendest reeglitest aru.

A: **okei** eks ma sis homme seletan veelkord. nii

I: selge. {-} ma: käin kodus ära toon masina ja siis elistan kohe.

A: **okei**.

2) enne teise teema alustamist:

A: noja ma teen pilte kui võib. ja siis noh ästi äge on. hästi sõbralik ja

I: **okei**. me oleme siin selles spordilaagris praegu.

- B: niisama ei midagi.
A: aa **okei**. me oleme just peresse jõudnud.
- L: täitsa pekkis. (...) **okei** (...) nii oota nii mis ma veel tahtsin kü- aa et=ää (...) õpimap:is ää mille alla need ä vata kas see viimane asi mis te ise tegite see läb grammatika alla onju.
- L: **okei** ja sis: ää kas sa saaksid teist ka seda aga ühe joonise sa vist tegid mööda sest ma vaatasin ühes külg et ei tule kahest mingsugune
- 3) kui on midagi teada saadud:
A: me jõudsime siia siia peresse.
B: aa **okei**.
- L: aa ma mingi eää olin Tartus onju ja sain Reiljaniga kokku ta ütles mul jäi täpselt karp lahti et minge ära nagu tunnid juba. aga õnneks need on kaksikend minutit.
A: mhmh aa **okei**
- I: ma olen täna jala nii et ega ma ei ole: autoga.
A: aa **okei**. et ma: vigastasin ennast seal jooksuvõistlusel. et ma tõmbasin endal: jalalihase ära.
- I: rohkem.
A: **okei**
- 4) kõne lõpetamine:
A: **okei** [noh tšau]
B: [jah **okei**]
- E: no **okei**. tšau.
A: **okei**? no tšau.
- B: ok **okei** siis no tšau
- K: aga **okei** tšau mõnikord saame kokku ja räägime.
A: **okei**

Anneli Rääbis

K: **okei** no tšau.

A: **okei** tšau

tavaika – kasutatakse kõne lõpetamisel

L: **tavaika.** no tšau

tavai – kasutatakse kõne lõpetamisel

L: okei (.) **tavai** no tšau

jou – kasutatakse telefonile vastamisel

A: **jou**

3.2.2 KUULAJALE SUUNATUD SÕNAD

- viisakusvahendid

tšau – tervitus ja hüvastijätt sõprade ning teiste lähedaste inimeste vahel

I: o:kei. o:kei. nii kuule oki ma annan Aldole ka. **tšau.**

A: okei **tšau.**

B: noh **tšau**

A: **tšau**

L: tavaika. no **tšau**

A: okei no **tšau**

B: **tšau** siin Andra.

A: **tšau**

K: **tšau:?**

A: **tšau**

K: aga okei **tšau** mõnikord saame kokku ja räägime.

A: okei

K: okei no **tšau.**

A: okei **tšau**

tere

E: no **tere** tibu.

A: no **tere=tere**.

- küsimused

või – kasutatakse küsimuse lõpus

I: nii magad juba **või**.

I: kas ma tervitan kedagi Siimu **või**

E: oled praägu kodus **või**.

E: said koolis targemaks ka **või**.

E: ja saate hästi läbi **või**.

E: mhmh. kaklesid **või**.

B: aa ma tahtsin just küsida et kas sinna tuleb mingid näiteid tuua
või

A: jaa kule sa oled praegu vaba **või**.

vä – *või* lühenenud variant, mida kasutatakse küsimuse lõpus (seda kasutas kõige rohkem Liis)

A: mhmh (...) [ota Aldo on.] Aldo on veel seal [ä] laagris **vä**.

L: halloo kuuled **vä**.

L: päriselt **vä**

L: et no tead seda juba et=ää (.) kolmandal on tunnid ka **vä**.

L: mis=asi piiksub sa kuuled ka **vä**.

L: nii. ota kas ajaloo töövihiku võtad **vä**.

L: aa noh mul oli tsee et ma pean sis nagu igasse tulpa panema ühe
num- nimodi et tuleks ühest õheksani välja **vä**.

A: see kakskendõheksa **vä**.

L: kas nüüd ka salvestad **vä**.

A: a et selle sa said nüüd alles nüüd teada **vä**.

L: jaa see see sa muidu vaat- ee vastasid nende ühiskonna mingi kü-
simustele ka kõigile **vä**

B: kuule ma tahtsin küsida et=ee kas meil on omme füüsikas töö **vä**.

B: aa kas sul on nendele: noh kordamisküsimustele ära vastand **vä**.

B: misasja sa ei ole esimest **vä**.

misasja – kasutatakse, kui pole millestki aru saadud või pole midagi kuulnud

B: äh **misasja**

L: **misasja**

B: **misasja** sa ei ole esimest vä.

äh – kasutatakse, kui pole midagi kuulnud

L: **äh?**

ah – kasutatakse, kui pole midagi kuulnud

L: **ah?**

- tähelepanutõmbajad

kuule

I: o:kei. o:kei. nii **kuule** oki ma annan Aldole ka. tšau.

M: **kuule** e=seda et ee me käime poest läbi ja sis me varsti tuleme.

L: jah nii **kuule** ma tahtsin veel seda kü- vata matas see ülesanne mis asi see piiksub mind ajab nii närvi.

B: **kuule** ma tahtsin küsida et=ee kas meil on omme füüsikas töö vä.

K: **kuule** sa oled mulle päris palju elistand.

kule – *kuule* lühenenud variant

L: nii oota **kule** ma tahtsin veel seda rääk mind hakkas painama ma ennem akkasin mõtlema matas vata misasi see absoluutväärtus oli.

L: [jah **kule** aga]

L: a **kule** aga äkki sa saad seda: õheksateist mulle omme üldse tervet ülesannet koolis seletada.

L: **kule** räägi kuidas see bullerby oli.

A: jaa **kule** sa oled praegu vaba või.

I: **kule** tšau.

A: [**kule** olen jah.]

kuuled

A: **kuuled** ja selle ühiskonna vihiku ka.

oota

L: nii **oota** kule ma tahtsin veel seda rääk mind hakkas painama ma ennem akkasin mõtlema matas vata misasi see absoluutväärtus oli.

- L: täitsa pekkis. (...) okei (...) nii **oota** nii mis ma veel tahtsin kü- aa et=ää (...) õpimap:is ää mille alla need ä vata kas see viimane asi mis te ise tegite see läb grammatika alla onju.
- L: nii **oota** sis ma tahtsin veel küsida: (...) mida ma tahtsin küsida (...) aa (...) aa
- A: kaua sul kaua sul läheb. et=e L- Liis vigastas end ka meil on sama asi. **oota** kaua sul läheb.

ota – *oota* lühenenud variant

- A: mhmh (...) [**ota** Aldo on.] Aldo on veel seal [ä] laagris vä.
- L: nii **ota** nüüd ma küsin sult omme seleta mle igaks juhuks see saksa see asi veel üle kus see (...) [mingi asi]
- L: nii. **ota** kas ajaloo töövihiku võtad vä.

ot – *oota* lühenenud variant

- L: [jah] jah aga vata (.) **ot** kolmapäeval on ju kuskil linnas seal on mingi see {-} asi oli mingi selline asi või

vaata

- L: nii ja **vaata** see kas siin peab nagu: ühe variandi panema või nii palju kui sin tuleb. (...) selest tehtest.
- A: ee mul oli lihtsalt see et **vaata** see neljapäevane etendus et mul oli nii sinna ühte inimest vaja ja sis ma mõtsin et äkki ma vel: äkki mul vel õnnestub sind ümber veenda. aga:

vata – *vaata* lühenenud variant

- L: [jah] jah aga **vata** (.) ot kolmapäeval on ju kuskil linnas seal on mingi see {-} asi oli mingi selline asi või
- L: nii oota kule ma tahtsin veel seda rääk mind hakkas painama ma ennem akkasin mõtlema matas **vata** misasi see absoluutväärtus oli.
- L: jah nii kuule ma tahtsin veel seda kü- **vata** matas see ülesanne mis asi see piiksub mind ajab nii närvi.
- L: et ää **vata** see ülesanne mul tu- mul on nelikümmend viis onju
- L: ja sis aga **vata** see kus me tegime mingit ee seda: mingit enesekirjeldust see läb rasvite rasvit
- A: e see üks on see (...) ää **vata** alguses ee need kalamehed maksid kokku sadaviiskend tuhat (.) ja tagasi said sadakakskend tuhat (.) et see üks on see kui palju nad kaotasid.

3.3. SPONTAANSE KÕNE SÕNAD

3.3.1. PARTIKLID

no – asub tavaliselt lause alguses, sageli enne vestluse esimest küsimust või enne lõpetamist

1) vestluse alguses:

I: **no** kuda sis oli sul see tänane päev.

A: **no** kudas sul sis läheb.

A: **no** mis te seal laagris sis teete.

E: **no** tere tibu.

A: **no** tere=tere.

2) vestlust lõpetades:

I: **no** tee siis pilte ja

E: **no** okei. tšau.

E: ahah. (...) **no** elista siis kui te Lätti jõuate.

A: **no** tšau.

3) vastamisel, kui ei olda päris kindel:

A: see me oleme siin praegu ühe **no**=mingi vanema naise juures.

A: aa **no** natukene. täna oli meil see test. see oli isegi: suhteliselt kerge.

A: **no**: vaatame mis: ültse toimub.

A: ää **no** ma pääägu võitlen selle eest. mu vanemad vaatavad ühte teist asja ja ma ei tea kas ma saan vaadata. aga igatahes viimast poolt ma kindlasti akkan vaatama.

A: **no** ma arvan seda juttu ma jah ei tee aga aga ned=ee esimesed viis tükki **no** mul on siin enamvähem vastatud.

A: **no** vist tuleb ja näiteid tuua.

4) kui on midagi teada saadud ja avaldatakse selle kohta arvamust:

E: **no** peaasi kui sa käia saad.

E: **no**? siis on vinge ju.

noo

1) ärgitab edasi rääkima:

A: aa ja sis ee ämm sinu kott läks natuke katki.

E: **noo**

K: [---] **noo**? räägi.

2) enne vastust, kui vastaja ei ole päris kindel:

A: ämm **noo** akkab juba edenema.

noh

A: noja ma teen pilte kui võib. ja siis **noh** ästi äge on. hästi sõbralik ja
A: oi mul nii: tore pere. no mis pere aga no seal on üks selline (.) ee
vanem: naine (...) ja sis **noh** tema: ää kodus oleme. ja sis seal on
häs- hästi ilus maja. selline **noh** villa või midagi sellist. **noh** mitte
nii suur aga aga hästi ilus.

A: et **noh** ma loodan ma saan sinna keskmisesse. kõige paremasse.

E: ähäh. (.) **noh** elage siis hästi. praegu olete oma bussis vä.

E: mhmh. **noh**? ää küll. lõbutse siis.

A: ää jah aa vot seda ma ei tea mul on: vata vist on esmaspäeval on
see muusikakoolis ka et et **noh** mingi tundide: ee paikapanemine
mingi selline värk. et ma ei tea mis kell see on.

L: ma ei ole ka aga emme üts et mingit õhtul on ma mõtsin et et no
et kunagi et **noh** et et **noh** ma kutsusin ma ei tea vel nüd täpselt
onju kes saab klassist tulla ja sis ää **noh** näits kell kolm onju minu
juures sis võiks õhtul sinna sis minna või mai tea. (.) oleneb kuidas
sis tahavad.

B: aa kas sul on nendele: **noh** kordamisküsimustele ära vastand vä.

mnoh

B: ee jaa **mnoh**

nooh

A: **nooh**

siis

A: noja ma teen pilte kui võib. ja **siis** noh ästi äge on. hästi sõbralik ja

A: ämm jaa. uu hommikupoole ei sadanud. aga **siis** nüd vahepeal ti-
butas ja sis nüd e tibutab juba suhteliselt kõvasti.

E: ähäh. (.) noh elage **siis** hästi. praegu olete oma bussis vä.

E: mhmh. noh? ää küll. lõbutse **siis**.

E: no tšau **siis**.

sis

- L: no kuda **sis** oli sul see tänane päev.
A: no mis te seal laagris **sis** teete.
E: ((kõhatab)) ahah. kuidas **sis** pere on.
A: aa ja **sis** ee ämm sinu kott läks natuke katki.
L: aa aga: et=ää onju kolmandal saad **sis** tulla jah
L: jah ja kudas see käib et **sis** ma [präegu] jah et **sis** kõik ühesõnaga et omme **sis** nagu

nagu

- A: präegu tundub et ta on üksinda. ja see on **nagu** ästi ilus maja ja
A: **nagu** ästi äge.
L: aa ma mingi eeä olin Tartus onju ja sain Reiljaniga kokku ta ütles mul jäi täpselt karp lahti et minge ära **nagu** tunnid juba. aga õnneks need on kaks-kend minutit.
L: aa noh mul oli tsee et ma pean **sis** **nagu** igasse tulpa panema ühe num- nimodi et tuleks ühest õheksani välja vä.
L: **nagu** tunga said jah
L: präegu mõtlema. sa võid selle juba kirja panna. aga mind nii häirib see piiksumine **nagu**.
L: et **nagu** suht äge ju.
L: **nagu** suuliselt ikka jah

onju

- L: aa ma mingi eeä olin Tartus **onju** ja sain Reiljaniga kokku ta ütles mul jäi täpselt karp lahti et minge ära nagu tunnid juba. aga õnneks need on kaks-kend minutit.
L: aa aga: et=ää **onju** kolmandal saad **sis** tulla jah
L: ma ei ole ka aga emme üts et mingit õhtul on ma mõtsin et et no et kunagi et noh et et noh ma kutsusin ma ei tea vel nüüd täpselt **onju** kes saab klassist tulla ja **sis** ää noh näits kell kolm **onju** minu juures **sis** võiks õhtul sinna **sis** minna või mai tea. (.) oleneb kuidas **sis** tahavad.
L: et ää vata see ülesanne mul tu- mul on nelikümmend viis **onju**
L: täitsa pekkis. (...) okei (...) nii oota nii mis ma veel tahtsin kü- aa et=ää (...) õpimap:is ää mille alla need ä vata kas see viimane asi mis te ise tegite see läb grammatika alla **onju**.
L: ja **sis** see ka kus on see mis õpetaja trükitud leht **onju**.

vot

A: ää jah aa **vot** seda ma ei tea mul on: vata vist on esmaspäeval on see muusikakoolis ka et et noh mingi tundide: ee paikapänemine mingi selline värk. et ma ei tea mis kell see on.

mai tea – *ma ei tea* lühenenud variant

L: ma ei ole ka aga emme üts et mingit õhtul on ma mõtsin et et no et kunagi et noh et et noh ma kutsusin ma ei tea vel nüüd täpselt onju kes saab klassist tulla ja sis ää noh näits kell kolm onju minu juures sis võiks õhtul sinna sis minna või **mai tea**. (.) oleneb kuidas sis tahavad.

L: aa. **mai tea**. nüüd sa said uue selle. ma ütisin t ekanud.

3.3.2. ÜNEEMID

ää

A: ei veel ei maga. me just jõudsime siia: **ää** peresse.

A: **ää** ee väga äge oli.

B: **ää** no hästi.

A: ei tea. siin on kolm: gruppi. **ää** homme saame teada.

L: aa aga: et=**ää** onju kolmandal saad sis tulla jah

L: ma mõtsin et kol:mandal ((venitades)) **ää** kell kolm.

L: et **ää** vata see ülesanne mul tu- mul on nelikümmend viis onju

A: **ää** no ma präägu võitlen selle eest. mu vanemad vaatavad ühte teist asja ja ma ei tea kas ma saan vaadata. aga igatahes viimast poolt ma kindlasti akkan vaatama.

A: **ää** võibola on ma täpselt ei tea.

A: **ää** peaaegu esimesele veel ei ole.

ä

A: mhmh (...) [ota Aldo on.] Aldo on veel seal [ä] laagris vä.

A: **ä** me oleme präegu Leedus. meil on: peatus präegu.

L: täitsa pekkis. (...) okei (...) nii oota nii mis ma veel tahtsin kü- aa et=**ää** (...) õpimap:is ää mille alla need **ä** vata kas see viimane asi mis te ise tegite see läb grammatika alla onju.

ee

A: ää **ee** väga äge oli.

Anneli Rääbis

A: ää jah aa vot seda ma ei tea mul on: vata vist on esmaspäeval on see muusikakoolis ka et et noh mingi tundide: **ee** paikapanemine mingi selline värk. et ma ei tea mis kell see on.

M: kuule **e**=seda et **ee** me käime poest läbi ja sis me varsti tuleme.

A: ee see on see et=**ee** kui on: ka miinusega arv sis ee tuleb ikka plussiks.

A: **ee** ma arvan et see tuleb niimoodi et näiteks aa aa peale sa pead kasutama ära kõik ühest üheksani numbrid. (...) et terve tulba aa e peale.

B: kuule ma tahtsin küsida et=**ee** kas meil on omme füüsikas töö vä.

e

A: ämm jaa. uu hommikupoole ei sadanud. aga siis nüüd vahepeal tibus ja sis nüüd **e** tibus juba suhteliselt kõvasti.

M: kuule **e**=seda et ee me käime poest läbi ja sis me varsti tuleme.

A: **e** see üks on see (...) ää vata alguses ee need kalamehed maksid kokku sadaviiskend tuhat (.) ja tagasi said sadakakskend tuhat (.) et see üks on see kui palju nad kaotasid.

I: **e** ma olen: büroomaailmas. ma ajan äri.

A: kaua sul kaua sul läheb. et=**e** L- Liis vigastas end ka meil on sama asi. oota kaua sul läheb.

õõ

A: **õõ** tegelikult on kõik juba möödas mul käis lihtsalt vahepeal üks paanikahoog üle et

ääh

A: **ääh** tervita kõiki keda mina tean ja: kes mind teavad ja kõiki.

äh

B: **äh** misasja

äm

A: **äm** aim fain. (.) tänk juu?

ämm

A: **ämm** noo akkab juba edenema.

A: **ämm** jaa. uu hommikupoole ei sadanud. aga siis nüüd vahepeal tibus ja sis nüüd **e** tibus juba suhteliselt kõvasti.

A: aa ja sis ee **ämm** sinu kott läks natuke katki.

uu

A: ämm jaa. **uu** hommikupoole ei sadanud, aga siis nüüd vahepeal tibus ja siis nüüd e tibus juba suhteliselt kõvasti.

eeä

L: aa ma mingi **eeä** olin Tartus onju ja sain Reiljaniga kokku ta ütles mul jäi täpselt karp lahti et minge ära nagu tunnid juba. aga õnneks need on kaks känd minutit.

ak

L: **ak** (...) päriselt räägid vä.

3.3.3. ÜLDSÕNAD

mingi

A: see me oleme siin praegu ühe no=**mingi** vanema naise juures.

L: [jah] jah aga vata (.) ot kolmapäeval on ju kuskil linnas seal on **mingi** see {-} asi oli **mingi** selline asi või

L: ja sis aga vata see kus me tegime **mingit** ee seda: **mingit** enesekirjeldust see läb rasvite rasvit

A: ee **mingi** asi oli mul seal mööda jah ma just praegu vaatasin.

L: sis ma oleks saand se tõde ja õigusele **mingile** ja nendele.

L: jaa see see sa muidu vaat- ee vastasid nende ühiskonna **mingi** küsimustele ka kõigile vä

asi

A: ei ole. me just käisime: linna peal. vaatasime Big Beni ja selliseid **asju**. ja=sis ma ei tea kuhu me sõidame.

L: [jah] jah aga vata (.) ot kolmapäeval on ju kuskil linnas seal on mingi see {-} **asi** oli mingi selline **asi** või

A: ma ei tea ma pole: ise: neid **asju** ültse uurind ja vaatand.

L: nii ota nüüd ma küsin sult omme seleta mle igaks juhuks see saksa see **asi** veel üle kus see (...) [mingi **asi**]

A: ee mingi **asi** oli mul seal mööda jah ma just praegu vaatasin.

A: ää no ma praegu võitlen selle eest. mu vanemad vaatavad ühte teist **asja** ja ma ei tea kas ma saan vaadata. aga igatahes viimast poolt ma kindlasti akkan vaatama.

värk

- A: ää jah aa vot seda ma ei tea mul on: vata vist on esmaspäeval on see muusikakoolis ka et et noh mingi tundide: ee paikapanemine mingi selline **värk**. et ma ei tea mis kell see on.
- A: okei ma mõned asjad ma räägin sulle homme koolis kus on mingi joonise **värk**. et seda ma ei [hakka praegu seletama.]

3.4. KIRJAKEELEST ERINEVALT HÄÄLDATUD SÕNAD

3.4.1. LÜHENENUD SÕNAD

nüüd – nüüd

- I: ahah te olete **nüüd** peres.
- A: ämm jaa. uu hommikupoole ei sadanud. aga siis **nüüd** vahepeal tibus ja sis **nüüd** e tibus juba suhteliselt kõvasti.
- A: a et selle sa said **nüüd** alles nüüd teada vä.

kuda – kuidas

- I: no **kuda** sis oli sul see tänane päev.

kudas – kuidas

- A: no **kudas** sul sis läheb.
- E: **kudas** siis see Inglismaa on.
- L: jah ja **kudas** see käib et sis ma [präegu] jah et sis kõik ühesõnaga et omme sis nagu

inglisekeel – inglise keel

- E: kas nüüd on **inglis=keel** selge

oki – okei

- I: o:kei. o:kei. nii kuule **oki** ma annan Aldole ka. tšau.

ok – okei

- B: **ok** okei siis no tšau

sis – siis

- A: no mis te seal laagris **sis** teete.

- M: kuule e=seda et ee me käime poest läbi ja **sis** me varsti tuleme.
 A: ee see on see et=ee kui on: ka miinusega arv **sis** ee tuleb ikka plus-siks.
 L: nii oota **sis** ma tahtsin veel küsida: (...) mida ma tahtsin küsida (...) aa (...) aa
 L: okei ja **sis**: ää kas sa saaksid teist ka seda aga ühe joonise sa vist tegid mööda sest ma vaatasin ühes külge et ei tule kahest mingisugune
 L: jah ja kudas see käib et **sis** ma [präegu] jah et **sis** kõik ühesõnaga et omme **sis** nagu

a – aga

- A: sang sang tuli küljest ära. **a** ma sain endale uue juba.
 L: aa. (.) **a** ned i lõpulised on seal siis teises.
 L: jah aga ühe joonise sa vist **a** räägi mule see iksi asi ära.
 L: **a** kule aga äkki sa saad seda: õheksateist mulle omme üldse tervet ülesannet koolis seletada.
 A: **a** et selle sa said nüüd alles nüüd teada vä.

kakskend – kakskümmend

- L: aa ma mingi eeä olin Tartus onju ja sain Reiljaniga kokku ta ütles mul jäi täpselt karp lahti et minge ära nagu tunnid juba. aga õnneks need on **kakskend** minutit.

mõtsin – mõtlesin

- L: ma **mõtsin** et kol:mandal ((venitades)) ää kell kolm.
 A: seal läheb vähe aega jah. ma ise **mõtsin** et mingi pool tundi või isegi vähem.
 L: ma ei ole ka aga emme üts et mingit õhtul on ma **mõtsin** et et no et kunagi et noh et et noh ma kutsusin ma ei tea vel nüüd täpselt onju kes saab klassist tulla ja sis ää noh näits kell kolm onju minu juures sis võiks õhtul sinna sis minna või mai tea. (.) oleneb kuidas sis tahavad.
 A: ee mul oli lihtsalt see et vaata see neljapäevane etendus et mul oli nii sinna ühte inimest vaja ja sis ma **mõtsin** et äkki ma vel: äkki mul vel õnnestub sind ümber veenda. aga:

üts – ütles

- L: ma ei ole ka aga emme **üts** et mingit õhtul on ma mõtsin et et no et kunagi et noh et et noh ma kutsusin ma ei tea vel nüüd täpselt

Anneli Rääbis

onju kes saab klassist tulla ja sis ää noh näits kell kolm onju minu juures sis võiks õhtul sinna sis minna või mai tea. (.) oleneb kuidas sis tahavad.

ütsin – ütlesin

L: aa. mai tea. nüüd sa said uue selle. ma **ütsin** t ekanud.

vel – veel

L: ma ei ole ka aga emme üts et mingit õhtul on ma mõtsin et et no et kunagi et noh et et noh ma kutsusin ma ei tea **vel** nüüd täpselt onju kes saab klassist tulla ja sis ää noh näits kell kolm onju minu juures sis võiks õhtul sinna sis minna või mai tea. (.) oleneb kuidas sis tahavad.

A: ee mul oli lihtsalt see et vaata see neljapäevane etendus et mul oli nii sinna ühte inimest vaja ja sis ma mõtsin et äkki ma **vel**: äkki mul **vel** õnnestub sind ümber veenda. aga:

näits – näiteks

L: ma ei ole ka aga emme üts et mingit õhtul on ma mõtsin et et no et kunagi et noh et et noh ma kutsusin ma ei tea **vel** nüüd täpselt onju kes saab klassist tulla ja sis ää noh **näits** kell kolm onju minu juures sis võiks õhtul sinna sis minna või mai tea. (.) oleneb kuidas sis tahavad.

mle – mulle

L: nii ota nüüd ma küsin sult omme seleta **mle** igaks juhuks see saksa see asi veel üle kus see (...) [mingi asi]

ming – mingi

L: **ming** piiksumine käib. et ää võta korra see vene=keele töövihik ja loe need nimed ma vaatan mul on vist suht võssa need siin (...) ma ei saanud ikka nendest reeglitest aru.

suht – suhteliselt

L: ming piiksumine käib. et ää võta korra see vene=keele töövihik ja loe need nimed ma vaatan mul on vist **suht** võssa need siin (...) ma ei saanud ikka nendest reeglitest aru.

L: et nagu **suht** äge ju.

ned – need

- L: aa. (.) a **ned** i lõpulised on seal siis teises.
A: no ma arvan seda juttu ma jah ei tee aga aga **ned**=ee esimesed viis tükki no mul on siin enamvähem vastatud.

sin – siin

- L: nii ja vaata see kas siin peab nagu: ühe variandi panema või nii palju kui **sin** tuleb. (...) selest tehest.
K: aa sis on väga mul oli **sin** tunnid vaata just sihused tunnid kus ma ei saa rääkida aga muidu on olnd siuke lebo aga siis just sellistel tundi- siis ma elistasin sulle ku mul nagu vahe auk oli ja siis jälle sind saa kätte.

selest – sellest

- L: nii ja vaata see kas siin peab nagu: ühe variandi panema või nii palju kui sin tuleb. (...) **selest** tehest.

nimodi – niimoodi

- L: aa noh mul oli tsee et ma pean sis nagu igasse tulpa panema ühe num- **nimodi** et tuleks ühest õheksani välja vä.

läb – läheb

- L: täitsa pekkis. (...) okei (...) nii oota nii mis ma veel tahtsin kü- aa et=ää (...) õpimap:is ää mille alla need ä vata kas see viimane asi mis te ise tegite see **läb** grammatika alla onju.
L: ja sis aga vata see kus me tegime mingit ee seda: mingit enesekirjeldust see **läb** rasvite rasvit

sule – sulle

- A: okei ma mõned asjad ma räägin **sule** homme koolis kus on mingi joonise värk. et seda ma ei [hakka praegu seletama.]

mule – mulle

- L: jah aga ühe joonise sa vist a räägi **mule** see iksi asi ära.

sadaviiskend – sada viiskümmend

- A: e see iks on see (...) ää vata alguses ee need kalamehed maksid kokku **sadaviiskend** tuhat (.) ja tagasi said sadakakskend tuhat (.) et see iks on see kui palju nad kaotasid.

sadakakskend – sada kaksikümmend

A: e see üks on see (...) ää vata alguses ee need kalamehed maksid kokku sadaviiskend tuhat (.) ja tagasi said **sadakakskend** tuhat (.) et see üks on see kui palju nad kaotasid.

mõts – mõttes

L: {-} selles **mõts** seal õpikus ei ole ja sis ma vist jätan tegematta.

põhimõtselt – põhimõtteliselt

L: [tegelikult] ma saan **põhimõtselt** selle kaardiga onju ma oleks saanud sellega: noh Tallinna etendustele ka ju tasuta kui ma oleks selle varem kätte saanud ma oleks ainult bussisõidu pidand maksma.

võibola – võib-olla

A: ää **võibola** on ma täpselt ei tea.

võbla – võib-olla

A: jah no siis **võbla** [mingit] selgitust ka veel või mai tea täpselt.

sihused – sellised

K: aa sis on väga mul oli sin tunnid vaata just **sihused** tunnid kus ma ei saa rääkida aga muidu on olnud siuke lebo aga siis just sellistel tundi- siis ma elistasin sulle ku mul nagu vahe auk oli ja siis jälle sind saa kätte.

siuke – selline

K: aa sis on väga mul oli sin tunnid vaata just **sihused** tunnid kus ma ei saa rääkida aga muidu on olnud **siuke** lebo aga siis just sellistel tundi- siis ma elistasin sulle ku mul nagu vahe auk oli ja siis jälle sind saa kätte.

ku – kui

K: aa sis on väga mul oli sin tunnid vaata just **sihused** tunnid kus ma ei saa rääkida aga muidu on olnud siuke lebo aga siis just sellistel tundi- siis ma elistasin sulle **ku** mul nagu vahe auk oli ja siis jälle sind saa kätte.

3.4.2. KIRJAKEELEST ERINEV HÄÄLDUS

präegu – praegu

- A: see me oleme siin **präegu** ühe no=mingi vanema naise juures.
A: **präegu** tundub et ta on üksinda. ja see on nagu ästi ilus maja ja
E: ähäh. (.) noh elage siis hästi. **präegu** olete oma bussis vä.
A: ä me oleme **präegu** Leedus. meil on: peatus **präegu**.
A: ee mingi asi oli mul seal mööda jah ma just **präegu** vaatasin.
L: jah ja kudas see käib et sis ma [**präegu**] jah et sis kõik ühesõnaga
et omme sis nagu
L: **präegu** mõtlema. sa võid selle juba kirja panna. aga mind nii häi-
rib see piiksumine nagu.

präägu – praegu

- E: oled **präägu** kodus või.
A: ää no ma **präägu** võitlen selle eest. mu vanemad vaatavad ühte
teist asja ja ma ei tea kas ma saan vaadata. aga igatahes viimast
poolt ma kindlasti akkan vaatama.

ää – hea

- E: mhmh. noh? **ää** küll. lõbutse siis.

öheksa – üheksa

- L: aa noh mul oli tsee et ma pean sis nagu igasse tulpa panema ühe
num- nimodi et tuleks ühest **öheksani** välja vä.

kakskendöheksa – kakskümmend üheksa

- A: see **kakskendöheksa** vä.

öheksateist – üheksateist

- L: a kule aga äkki sa saad seda: **öheksateist** mulle omme üldse tervet
ülesannet koolis seletada.

öhesõnaga – ühesõnaga

- L: **öhesõnaga**

3.4.3. KIRJAKEELEST TUGEVAM HÄÄLDUS

ültse – üldse

A: ma ei tea ma pole: ise: neid asju **ültse** uurind ja vaatand.

A: no: vaatame mis: **ültse** toimub.

tegematta – tegemata

L: {-} selles mõts seal õpikus ei ole ja sis ma vist jätan **tegematta**.

3.4.4. **H** SÕNA ALGUSES JÄETAKSE HÄÄLDAMATA

ästi – hästi

A: präegu tundub et ta on üksinda. ja see on nagu **ästi** ilus maja ja

A: [ee sest] kahe tüdruku: pere ütles ära ja sis nemad tulid meie: juurde. a nemad on ka **ästi** toredad ja

akkama – hakkama

A: ämm noo **akkab** juba edenema.

L: nii oota kule ma tahtsin veel seda rääk mind hakkas painama ma ennem **akkasin** mõtlema matas vata misasi see absoluutväärtus oli.

L: kahtlane. inetut bettyt **akkad** vaatama jah

A: ää no ma präägu võitlen selle eest. mu vanemad vaatavad ühte teist asja ja ma ei tea kas ma saan vaadata. aga igatahes viimast poolt ma kindlasti **akkan** vaatama.

ää – hea

E: mhmh. noh? **ää** küll. lõbutse siis.

ea – hea

A: aa **ea** et ma sis natuke hiljem ei helistand.

K: aga jah siis kui sa siis kui sa leidsid siis on väga **ea** sest mul on ja väga ull on väga väga pingeline on viimasel ajal.

elistama – helistama

E: ahah. (...) no **elista** siis kui te Lätti jõuate.

I: räägi. sa **elistasid** mulle.

I: selge. {-} ma: käin kodus ära toon masina ja siis **elistan** kohe.

K: kuule sa oled mulle päris palju **elistand**.

omme – homme

- L: nii ota nüüd ma küsin sult **omme** seleta mle igaks juhuks see saksa see asi veel üle kus see (...) [mingi asi]
- L: a kule aga äkki sa saad seda: õheksateist mulle **omme** üldse tervet ülesannet koolis seletada.
- L: jah ja kudas see käib et sis ma [präegu] jah et sis kõik ühesõnaga et **omme** sis nagu
- B: kuule ma tahtsin küsida et=ee kas meil on **omme** füüsikas töö vä.

ull – hull

- K: aga jah siis kui sa siis kui sa leidsid siis on väga ea sest mul on ja väga **ull** on väga väga pingeline on viimasel ajal.

3.4.5. LÕPU -**NUD** LÜHENEMINE

uurind – uurinud

- A: ma ei tea ma pole: ise: neid asju ültse **uurind** ja vaatand.

vaatand – vaadanud

- A: ma ei tea ma pole: ise: neid asju ültse uurind ja **vaatand**.

helistand – helistanud

- A: aa ea et ma sis natuke hiljem ei **helistand**.

elistand – helistanud

- K: kuule sa oled mulle päris palju **elistand**.

tšekand – t ekanud

- L: {---} nii kas sa seda keemiat oled **t ekanud** vä.

saand – saanud

- A: ee ma ei **saand** sellest ikka veel aru.
- L: [tegelikult] ma saan põhimõtselt selle kaardiga onju ma oleks **saand** sellega: noh Tallinna etendustele ka ju tasuta kui ma oleks selle varem kätte **saand** ma oleks ainult bussisõidu pidand maksma.
- L: sis ma oleks **saand** se tõde ja õigusele mingile ja nendele.

pidand – pidanud

L: [tegelikult] ma saan põhimõttelt selle kaardiga onju ma oleks saand sellega: noh Tallinna etendustele ka ju tasuta kui ma oleks selle varem kätte saand ma oleks ainult bussisõidu **pidand** maksuma.

vastand – vastanud

A: ma: kõigile pole veel **vastand** aga midagi [ma juba olen teinud.]

B: aa kas sul on nendele: noh kordamisküsimustele ära **vastand** vä.

olnd – olnud

K: aa sis on väga mul oli sin tunnid vaata just sihused tunnid kus ma ei saa rääkida aga muidu on **olnd** siuke lebo aga siis just sellistel tundi- siis ma elistasin sulle ku mul nagu vahe auk oli ja siis jälle sind saa kätte.

4. UURITUD TELEFONIVESTLUSTE STRUKTUUR

Telefonivestlusel on kolm osa: sissejuhatus, teema(d) ja lõpetamine.

Sissejuhatus

Kõik telefonikõned algavad kutsungi ja vastusega. Kutsung on telefonihelin. Kõikidele kõnedele vastasin mina. Uuritud kõnedes oli vastuseks *jaa* (ühek-sal korral) või *jou* (ühel korral).

Vastusele võib järgneda tervitus. Tervitati pooltes kõnedes, eelkõige sõnaga *tšau* (neljal korral), kuna suhtlejad olid lähedased inimesed. Kasutati ka sõna *tere* (ühel korral). Tervitussõnadele eelnes *no* (kahes kõnes) või *e* (ühes kõnes).

Pärat tervitamist võiks helistaja ennast tutvustada, kuid uuritud kõnedes tehti seda vaid ühel korral. Nii vähest tutvustamist võib põhjendada sellega, et kuna helistati mobiiltelefoniga, sai vastaja juba enne kõne alustamist vaadata, kes helistab, ning helistaja teadis seda. Ennast tutvustanud helistaja teadis, et helistab varjatud numbrilt.

Enne teema alustamist on tavaliselt mõni sissejuhatav lause, näiteks võib küsida, kuidas vastajal läheb.

V: hau du ju duu

A: äm aim fain (.) tänk juu?

Kuna kõne ajal oli vastaja Inglismaal, küsiti ja vastati inglise keeles. Edasi jätkus vestlus eesti keeles.

Kui helistatakse õhtul hilja, küsitakse, kas vastaja magab juba.

I: nii magad juba või

A: ei veel ei maga

Kui eelmisele kõnele ei vastatud või vastas keegi teine, küsitakse ka selle kohta.

L: kes=kes enne vastas

A: hh Annika

L: päriselt vä

A: jaa

Kui vastaja on enne helistanud, tema kõnet pole aga vastu võetud ja nüüd helistatakse tagasi, oodatakse, et vastaja alustaks teemat.

I: räägi. sa helistasid mulle

K: kuule sa oled mulle päris palju elistand

A: kule olen jah

K: noo? räägi

Enne teema alustamist võib kasutada teistsuguseidki sissejuhatavaid lauseid.

E: ei tea

M: kuule e=seda et ee

L: nii kule ma tahtsin veel seda rääk

B: kuule ma tahtsin küsida et=ee

Kuna telefoniga rääkides ei ole helistaja alati kindel, kas vastaja kuuleb, võib ta enne teema alustamist seda küsida (*halloo kuuled vä, kuuled jah, halloo*).

Teema

Teemat alustab tavaliselt helistaja (kaheksal korral), kahel korral ka vastaja. Sel juhul on vastaja enne helistanud, kuid kõnet pole vastu võetud ning siis helistatakse tagasi.

Lõpetamine

Lõpetamist alustab tavaliselt helistaja (üheksal korral), kahel korral ka vastaja (ühes kõnes oli kaks lõpetamist, kuna räägiti kahe inimesega). Lõpe-

tamisest võib märku anda sellest rääkiv lause (*o:kei o:kei. nii kuule oki ma annan Aldole ka*), sellele viitav lause või sõna (*mhmh. noh? ää küll. lõbutse sis, oki aga minu juures kell kolm kolmandal, öhesõnaga*) või sõna *okei*. Esiimesena jätab hüvasti samuti tavaliselt helistaja, vaid kahel korral vastaja. Hüvastijätusõnaks on *tšau*.

KOKKUVÕTE

Uurisin oma töös kümmet telefonikõnet ning nende põhjal telefonivestluste omapära. Jagasin sõnad rühmadesse Tiit Hennoste eeskujul: argisõnad, dialoogisõnad ja spontaanse kõne sõnad. Peale selle paigutasin eraldi rühma teisiti hääldatud sõnad. Suulise kõne sõnadest kasutatakse telefonivestluses kõige rohkem dialoogisõnu (*jah* 58 korda, *jaa* 40 korda, *okei* 35 korda, *aa* 31 korda, *mhmh* 13 korda, *ahah* 9 korda), partikleid (*sis* 41 korda, *no* 38 korda, *siis* 21 korda, *noh* 17 korda, *nagu* 12 korda, *onju* 8 korda) ja üneeme (*ää* 21 korda, *ee* 20 korda, *e* 7 korda). Paljusid sõnu lühendatakse või hääldatakse teistmoodi (sagedasemad on näiteks *sis* 41 korda, *vä* 19 korda, *präegu* 9 korda, *vata* 8 korda, *kule* 7 korda, *nüüd* 5 korda, *saand* 4 korda). Peaaegu kõik arvsõnad olid lühenenud. Tegusõna lühendamisel kasutatakse *-nud* asemel *nd-lõppu* (*vastanud* > *vastand*). *h*-tähega algavatel sõnadel jäetakse esitäht hääldamata (*homme* > *omme*).

Kirjakeelest erinevalt moodustatakse küsimusi *või* või *vä* abil. Tervitatakse ja jäetakse hüvasti peaaegu ainult sõnaga *tšau*.

Ühte sõna võib kasutada erinevates olukordades. Näiteks sõna *jah* kasutatakse siis, kui ollakse midagi teada saanud ja sellega ollakse nõus; küsimusele vastamiseks; palvega, ettepanekuga, hinnanguga, väitega nõustumiseks; küsimuse lõpus; sellega kinnitatakse otsusele jõudmist.

Uuritud vestlustes ei kasutatud tabusõnu, mis on üks argisõnade alaliikidest. Samas kasutati kõnekeelseid väljendeid, mis olid peaaegu kõik

1.	ma	93
2.	on	59
3.	jah	58
4.	et	54
5.	ja	51
6.	see	47
7.	ei	46
8.	sis	41
9.	jaa	40
10.	no	38
11.	okei	35
12.	t au	34
13.	aga	34
14.	aa	31
15.	nii	27
16.	ka	24
17.	siis	21
18.	ää	21
19.	ee	20
20.	sa	20

Tabel 1. 20 sagedasemat sõna

halvustavad (*täitsa pekkis, minge ära, said tünga*). Seega ei ole põhjendatud arvamus, et noored ei oska korralikult rääkida.

Tabelist 1 on näha, et kõik sagedamini kasutatud sõnad on hästi lühikesed, sõnaliigilt asesõnad, muutumatud sõnad, tegusõnadest on esindatud vaid *on*.

Telefonikõned koosnevad kolmest osast: sissejuhatusest, teema(de)st ja lõpetamisest. Täielik sissejuhatus koosneb omakorda kutsung–vastuse, tervituste, tutvustuste ning mitmesuguste sissejuhatavate lausete sekventsist. Uurimusest selgus, et tutvustamine jäetakse tavaliselt ära, sest mobiiltelefoniga helistades näeb vastaja helistaja nime ja tutvustamist polegi vaja. Tutvustati ainult siis, kui helistati varjatud numbrilt.

Teemat alustab peaaegu alati helistaja. Vastaja alustab teemat siis, kui ta on teinud helistajale vastamata kõne ning talle helistatakse tagasi. Lõpetamist ja hüvastijätmist alustab samuti tavaliselt helistaja, enamasti alustatakse lõpetamist sõnaga *okei*, hüvastijätusõna on *tšau*.

Uurimusest ei selgunud, kuidas erinevad eri vanuses inimeste kõned, sest vanemate inimeste kõnesid oli liiga vähe.

Sain teada, et spontaanse kõne märke (üneeme, partikleid, lühenemist) esineb kõikide kõnes, olenemata inimese vanusest. Üneemid ja partiklid aitavad võita mõtlemisaega ja seetõttu ei ole võimalik neid täielikult vältida.

Käesolev töö aitab kindlasti telefoni- ning ka noortevahelisi vestlusi edasi uurida. Seni on Eestis tegeldud põhiliselt täiskasvanute telefonikõnedega, kuid minu uurimistöös analüüsitakse peamiselt noorte kõnesid. Telefonikõnede litereeringuid saab kasutada võõrkeeleõpikutes näidetena.

KIRJANDUS

- H e n n o s t e , Tiit 1998. Suulise kõne sõnavara. Sissejuhatav ülevaade. – *Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suho-*
nen. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 228. Toim. Riho Grünthal
ja Johanna Laakso. SUS, Helsinki, lk 156–167.
- H e n n o s t e , Tiit 1999. Eesti keele arengud: totalitaariast polüloogiasse.
– *Keel ja Kirjandus*, nr 2, lk 88–96
- H e n n o s t e , Tiit 2000. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde. – *Oma Keel*,
nr 1, lk 48–57
- H e n n o s t e , Tiit 2000. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde. – *Akadee-*
mia, nr 6, lk 1343–1374
- R ä ä b i s , Andriela 2000. Telefonivestluse sissejuhatus. – *Keel ja Kirjan-*
dus, nr 6, lk 409–418
- R ä ä b i s , Andriela 2002. Ametliku telefonikõne lõpetamine: kuidas
helistaja lõpetamise algatab. – *Emakeele Seltsi aastaraamat 47*, Tallinn,
lk 107–125

LISA. TRANSKRIPTSIOONIMÄRGID

.	langev intonatsioon
?	tõusev intonatsioon
[ ]	pealerääkimine
(.)	mikropaus
(...)	pikem paus
=	kaks üksust liituvad ilma pausita
e::i	venitus
si-	sõna jääb pooleli
{-}	ebaselgeks jäänud sõna
{--}	pikem ebaselgeks jäänud lõik
(( ))	kommentaariid ja seletused situatsiooni kohta

Taimo Meremaa, 3.b klass, "Kuused lumes", voltimine

**KEES VANAMÖLDER
TALLINNA REAALKOOL
9. KLASS**

MÄRJAMAA ALEVIKU RAUDTEETRANSPORDI KEERDKÄIGUD AASTATEL 1931–1968¹

JUHENDAJA: PhD JAAK VALGE

SISSEJUHATUS

Raudteel on märjamaalaste igapäevaelus olnud tähtis koht. Raudtee rajamine elavdas tublisti aleviku majandust. Elanikud kasutasid raudteed nii linnasõiduks kui ka kauba- ja postivahetuseks.

Idee kirjutada käesolev uurimistöo raudteest Märjamaal ning selle seost aleviku arenguga tuli Märjamaa Vallavalitsuselt. Teemat oli põgusalt ka varem käsitletud – Mehis Helme oma kitsarööpmeliste raudteede ajalugu käsitlevas raamatus ning sama autor Eesti raudteejaamade kohta ilmunud teoses.² Täpsemad käsitlused aga siiski puudusid.

---

1 Uurimus on kirjutatud Tallinnas 2005–2008. aastal ja see pälvis 2008. aastal Eesti õpilaste teadustööde riiklikul konkursil põhikooliastmes III preemia.

2 Helme, Mehis 1996. Eesti kitsarööpmelised raudteed 1896–1996. Tallinn: Autori kirjastus. Helme, Mehis 2003. Eesti Raudteejaamad. Tallinn: Tänapäev.

Käesoleva töö koostamisel on tuginetud nii publitseeritud kirjandusele, arhiivmaterjalidele, ajaleheartiklitele kui ka suulistele mälestustele. Avaldan kaasabi eest tänu raudteeamaloolasele Mehis Helmele, Eesti Raudteemuuseumi teadurile Tõnu Tammearule ning Märjamaa Vallavalitsuse avalike suhete spetsialistile Silver Loidule.

1. MAJANDUSOLUSTIK MÄRJAMAA KANDIS 20. SAJANDI ESIMESEL KOLMANDIKUL

Esimesed teated Märjamaal aleviku kujunemise alguse kohta pärinevad 1879. aastast, mil ajalehes „Sakala” kirjutati, et Märjamaa kiriku ümber tundub aegamööda alev sündima. Märjamaal mainiti olevat neli poodi, üks tohtri maja, üks apteek, üks hospital, üks õlle- ja viinakelder.³

1934. aastal oli Läänemaa, mille koosseisu tol ajal kuulus ka Märjamaa alevik, kõige hõredamini asustatud maakond Eestis. Sel aastal toimunud rahvaloenduse andmetest selgub, et iga ruutkilomeetri kohta elas Läänemaal 15,7 inimest. 92% inimestest elas maal ning ülejäänud linnades ja alevites. Läänemaal oli vaid üks linn (Haapsalu) ja üks alev (Kärdla). Seega oli Läänemaa üks nõrgemini linnastunud piirkondi Eestis. Aastail 1881–1922 oli Läänemaa elanike üldarv isegi kahanenud 78 000-lt 76 000-le. Tõenäoliselt on kahanemise põhjus rahvastiku lahkumine mujal asuvatesse linnadesse.

Märjamaa kihelkonnas elas 1934. aasta rahvaloenduse andmetel 5879 inimest, neist mehi 2768 ning naisi 3111, sh eestlasi 98,9%.⁴ Märjamaa alevikus elas 693 elanikku.⁵ Tolleaegse Eesti inimgeograafi Edgar Kandi järgi kuulus Märjamaa alevik asendilt Tallinna välisvööndisse, mille moodustasid Tallinna sõltlasasulad joonel Haapsalu-Märjamaa-Türi-Paide-Tapa. Need asulad kuulusid veel Tallinna kaugemasse mõjuvööndisse. 1930. aastate alguses oli Märjamaa elanike arv näidanud tormilist kasvutempot. Märjamaa aleviku asendiväärtus võitis siis juurde tänu asula lähedalt mööda viinud Rapla-Virtsu raudtee ehitusele.⁶

Läänemaa elanike peamiseks elatusalaks oli põllumajandus. 1934. aasta rahvaloenduse andmetest selgub, et Läänemaal oli põllumajandusega tegeleva rahvastiku osatähtsus rahvastiku üldarvust 80%, mis oli üleriiklikust keskmisest 20% kõrgem. Transpordi ja sidega tegeles 2,4% rahvastikust, mis

3 Sakala 27.01.1879.

4 Haberman et al.1938, lk 92–97.

5 Samas, lk 200.

6 Kant 1933, lk 149.

oli üleriiklikust keskmisest 1,1% madalam.⁷ Märjamaa alevik oli kujunenud viljakandvama piirkonna keskuseks keset ümberkaudseid madala põllumajandusliku viljakusega alasid. Märjamaa aleviku 693-st elanikust 595 esin-dasid aga mittepõllumajanduslikke tegevusalasid.⁸

1934. aastal tegutses Märjamaa alevikus 5 tööstusettevõtet, üks neist kesk-tööstusettevõtte (kesktööstusettevõtteks loeti 5–20 töötajaga ettevõtte). Läänemaal tegutses kokku 13 kesktööstusettevõtet. Seega oli Märjamaa Läänemaal suuruselt neljandaks tööstuskeskuseks Haapsalu, Kärkla ja Lihula järel.⁹

Käsitöölisi tegutses 1934. aasta rahvaloenduse andmeil Märjamaa alevi-kus ühtekokku 44, Märjamaa kihelkonnas kokku 64.¹⁰

Kaubandus ja transport ei olnud Läänemaal kuigi arenenud. Kauban-dusliku rahvastiku osatähtsus oli 1934. aasta rahvaloenduse andmetel Läänemaal 1,8%, mis oli ligi 3 korda madalam üleriiklikust keskmisest, kuid võrreldes 1922. aastaga oli kaubandusega aktiivselt tegelejate osatähtsus tõusnud. 1929. aastal oli Läänemaa ühiskaupluste käive 1 366 000 krooni.¹¹

Liiklemine maanteedel ei olnud tihe ning toimus põhiliselt taluveoriista-del, milleks oli enamasti ühehobusevanker. Harva võis maanteedel märgata ka kahehobusevankreid. Neljarattaline ühehobusevanker, millega talupojad oma saadusi turule vedasid või liikumist ühest kohast teise korraldasid, oli kerge veoriist, mis vedas umbes 100 kg koormat.¹²

Auto ilmus Eesti maanteedele enne Esimest maailmasõda. 1920. aastate keskpaigas oli Eestis 415 sõidu- ja 350 veoautot, peale selle veel 282 mootor-ratast. Maal oli liikumas 93 autobussi.¹³

Kuni 1930. aastani mootorsõidukite arv Eestis kasvas. Läänemaal oli 1936. aastal teiste maakondadega võrreldes siiski suhteliselt vähe mootor-sõidukeid: sõiduaautosid 46 (sellest Haapsalus 18), veoautosid 48 (11), moo-torrattaid 50 (11).¹⁴

Maanteede seisukord ei soodustanud Eestis autode levikut, sest halba-de ilmade tõttu olid kevadel ja sügisel maanteed kohati läbimatud. Talvist liiklust takistas lumi. Liiklust maanteedel elustas postivedu. Inimeste veoks

---

7 Haberman et al.1938, lk 146–147.

8 Kant 1933, lk 95, 149.

9 Haberman et al.1938, lk 182–183.

10 Samas.

11 Samas, lk 184–191

12 Lukk, J. 1926. Eesti: Maa. Rahvas. Kultuur, lk 718–719.

13 Samas, lk 718–719.

14 Haberman et al.1938, lk 214.

maanteedel olid sisse seatud postijaamad, mis allusid maakonnavalitsustele ning olid viimaste poolt välja renditud ettevõtjatele. 1926. aastal oli selliseid postijaamu Eestis 66. Postijaamade pidajad olid kohustatud kindlaksmääratud kilomeetritasu eest andma hobust ja vankrit koos kutsariga, et sõidutada reisijaid ühest postijaamast teiseni.¹⁵

Kuna Läänemaa asub saarte- ja lahtederohkel läänerannikul, etendasid seal veeteed liiklemises tähtsat osa. Olulisemad laevaliinid olid järgmised: Virtsu-Kuivastu (reisijate arv 1935. aastal 18 663 reisijat), Haapsalu-Eistrepa (Österby) ühenduseks Noarootsiga (12 500 reisijat), Rohuküla-Heltermaa (11 500 reisijat), Haapsalu-Vormsi (9000 reisijat) ning Tallinn-Kärdla (4500 reisijat). Läänemaa sadamatest olid tähtsaimad Haapsalu (seda läbis 1935. aastal 22 000 reisijat), Virtsu (18 500 reisijat), Heltermaa (13 500 reisijat), Rohuküla (13 200 reisijat) ning Kärdla (4500 reisijat). Aastail 1925–1935 paistab silma Virtsu sadama osatähtsuse tõus (1925. aastal 3400 reisijat, 1935. aastal aga 18 500 reisijat). See oli tingitud ühenduse ümberkorraldamisest Saaremaaga – kui varasematel aastatel toimus ühendus suuresti Rohuküla-Kuivastu-Kuressaare laevaliini abil, siis hiljem toimus peaaegu kogu reisiliiklus Saaremaaga Rapla-Virtsu raudtee ja Tallinna-Virtsu autobussiliini ning Virtsu-Kuivastu laevaliini kaudu. See tee oli varasemast palju mugavam ja kiirem.¹⁶

1936. aastal oli Läänemaal 13 autobussiliini. Sagedasema autobussiliiklusega teeosaks oli Lihula-Laiküla (17 korda nädalas). Tähtsamateks maanteedeks olid Risti-Virtsu maantee, mida kasutas tähtis Tallinna-Kuressaare autobussiliin ja Tallinna-Pärnu maantee. 1936. aasta suvel oli reisijaid veetud kõige enam Tallinna-Pärnu (11 848 reisijat) ja Tallinna-Virtsu liinil (5053). Läänemaa 13-st autobussiliinist töötasid kaheksa aasta läbi, neli liini aga üksnes suvel ja üks ainult talvel.¹⁷

Võrreldes üksikute transpordiliikide osatähtsust reisijateveos, selgub, et 1935. aastal olid tähtsamad liikumisteed Läänemaal raudteed, mis vedasid umbes 55% kogu reisijate hulgast; teisel kohal olid laevaliinid *ca* 35%-ga. Autobussid vedasid *ca* 10% reisijaist. Laevaliinide peamine tähtsus seisnes saartega otseühenduse loomises, autobussiliikluse aga oli suurelt osalt raudteeliikluse täienduseks, sellele juurdeveo vahendiks. Raudteedega paralleelselt kulgenud autobussiliinidel, nagu Tallinn-Pärnu ja Tallinn-Haapsalu, ei tõusnud bussireisijate arv isegi 5%-ni raudtee omast. Siiski omandasid

15 Lukk, J. 1926. Eesti: Maa.Rahvas.Kultuur, lk 718–719.

16 Haberman et al.1938, lk 212–215.

17 Samas.

bussiliinid iga aastaga järjest suuremat tähtsust tänu sõidutingimuste parnemisele ja kiiruste suurenemisele. Kui reisijate arv neil kasvas kiiresti, jäi raudteel reisijate arv peaaegu samaks.¹⁸

2. KAVAD EHTADA MÄRJAMAALE RAUDTEE

Juba enne Esimest maailmasõda oli päevakorral küsimus luua Tallinna ühendus Saaremaaga Riisipere-Märjamaa-Vigala-Virtsu raudtee abil, mille üks haru pidi keerama ka Vigalast Pärnusse. Vastu töötasid aga Liivimaa kitsarööpmelise raudtee omanikud ja teised mõjukad isikud. Plaan jäi katki.¹⁹

Järgmine idee tekkis seoses aastail 1918–19 Riisiperest Vaimõisa ligiduse ehitatud metsaveoraudteega. Idee oli pikendada raudteed Vaimõisast edasi Märjamaale. Idee esitanud ajakirjanik tõi põhjuseks selle, et Märjamaa on rahvarikas alev ja Tallinn saaks raudteeühenduse hõlbustamiseks toiduainete vedu Märjamaalt Tallinnasse.²⁰ Tõsisemalt arutlusele seda ideed siiski ei võetud.

Mõne aja pärast aga tõusid plaanid taas päevakorda. 1919. aasta septembris pöördusid kohalikud ettevõtjad vennad Jaan ja Jüri Kängsepp insener Karl Ipsbergi kaudu Teedeministeeriumi poole, et saada kontsessioon ehitamiseks uus kitsarööpmeline raudteeharu Riisipere jaamast läbi Märjamaa Pärnusse. Kontsessiooni saamiseks oli kavas asutada ettevõtte Märjamaa Juurdeveoraudtee Selts. Teedeministeerium ja Riigi Majandusnõukogu andsid oma nõusoleku majanduslikke ja sõjalisi huve silmas pidades.²¹ Olemasolev Tallinna-Viljandi-Mõisaküla-Pärnu raudtee möödus Mõisakülas vaid mõne kilomeetri kauguselt Läti piirist, kus enamlastel oli sõjaolukorras kerge hävitustööd teha ja Pärnu ühendus muu Eestiga ära lõigata. Uus kavandatav raudteeliin pidi lõppema Pärnu jõe paremal kaldal, silda üle jõe ehitada ei kavatsatud. Ühendust Juurdeveoraudteede Seltsi olemasoleva Viljandi-Pärnu raudteeliiniga ei plaanitud luua.²²

14. jaanuaril 1920. aastal kutsuti Vabariigi Valitsuse käsul kokku erikomisjon Riisipere-Pärnu raudtee ehituse teemal. Anti nõusolek Kängseppi igati toetada.²³

18 Samas, lk 212–215.

19 Päevaleht 22.03.1919.

20 Vanamölder 2006, lk 3.

21 E. V. V. Teedeministeerium Vabariigi Valitsusele. 20.09.1919. ERA F.14. N.1. S.152. L.1. Riigi Majanduse Nõukogu Vabariigi Valitsusele. 4.11.1919. Samas L.2.

22 Sõjavägede Ülemjuhataja Sõjaministrile. 8.12.1919. Samas L.3–4.

23 Erikomisjoni protokoll 14.01.1920. Samas, L.5.

Siht aeti sisse 1920. aasta juunis ja juulis.²⁴ Ehitatavale raudteele olid esitatud nõudmised, et trass kulgeks võimalikult väheste teekõverike ja tõusude-langustega, kuna eesmärgiks oli kaugemas tulevikus rahaliste vahendite tekkimisel liin ümber ehitada laiarööpmeliseks.²⁵ Märjamaale plaaniti jaam rajada asustusest loodesse, Lemmiku kanti.²⁶

Seoses sellega oli samuti kavas ehitada Riisipere-Pärnu raudtee haruna kitsarööpmeline raudtee Rapla jaamast Märjamaale. Trass kattus alates Rapla jaamast kuni Pühatuni hilisema Rapla-Virtsu raudtee trassiga. Trass juhiti Orgita soost põhja poolt läbi.²⁷ Kilomeetriarvestuse nullpunktiks võeti Märjamaa jaama telg (Riisipere-Pärnu raudteega paika pandud). Märjamaalt pidi liin edasi minema üle Orgita põldude Pühatu poole.²⁸

Riisipere-Märjamaa-Pärnu ja esialgu ka Märjamaa-Rapla raudtee jäid siiski majandusliku kitsikuse tõttu ehitamata ning ka Märjamaa Juurdeveo-raudtee Selts jäi loomata.²⁹ Lisapõhjuseks võis olla ka vahepealne sõjalise olukorra paranemine, kuna Riisipere-Märjamaa-Pärnu raudtee ehituse vajadus oli olnud tingitud peamiselt riigikaitsevajadusest.

3. RAPLA-VIRTUSU RAUDTEE RAJAMINE

3.1. EELTÖÖ

1920. aastate alguses võis Rapla turul tihti kohata Vigala ja Märjamaa rahvast, kes olid tulnud sinna kuni 40 kilomeetri kauguselt. Läänemaa lõunapoolsed vallad asusid 40–60 kilomeetri kaugusel lähimast raudteest. 1920. aastatel toonitati Rapla-Virtsu raudtee tähtsust ja vajadust mitmel korral Riigi Majandusnõukogus, poliitiliste erakondade kongressidel ja rahvakoosolekul ning nõuti selle raudtee ehitust esimeses järjekorras.³⁰ Insener A. Uusen väitis: „Läänemaa on üks meie kodumaa nurkadest, kus tunti suurt vajadust raudtee järgi.”³¹

24 Tehniline seletuskiri Riisipere-Pärnu laiaroopalise raudtee kava juurde. Dateerimata. ERA F.49. N.1. S.1320. L.1–4.

25 Raudtee sihijamise lubakiri. Dateerimata. Oletatavasti ajavahemikus 01.–06.1920. ERA F.14. N.1. S.152. L.6.

26 Riisipere-Pärnu raudtee tee plaanid. Kuupäev dateerimata. ERA F.49. N.1. S.1325. L.1.

27 ERA F.49. N.1. S.1274. L.111. Dokument pealkirjastamata Dateerimata.

28 Tehniline seletuskiri Märjamaa-Härmeti kitsaroopalise (0,75 mtr.) raudtee kava juurde. Samas L.1–6. Dateerimata.

29 Helme 1996, lk 135.

30 Kannelaud 1926.

31 Uusen 1928.

Juba 1920. aastal hakkas uuesti ilmet võtma plaan ehitada raudtee Läänemaale kirde-edela suunas Raplast Virtsusse. Juba samal aastal aeti insener Landeseni juhtimisel siht Raplast Märjamaale sisse. Kuid siis kerkis üles üldise raudteede võrgu laiendamise kava, mille arendamine kestis mitmeid aastaid.³²

1920. aastatel asus Märjamaale lähim raudteejaam Riisipere 34 kilomeetri kaugusel. Riisiperre sõitvale bussile maksis ühe otsa pilet 250 marka. See summa käis aga paljudele üle jõu ning tihtipeale kasutati Riisiperre sõiduks hobust. Märjamaalt sõitis läbi ka Tallinna-Pärnu autobuss. Õeldi: „Kõik oleks teisiti, kui oleks raudtee... Aga meie jõud on väike, õhkab Märjamaa.”³³ Loodeti, et Märjamaale raudtee rajamise korral võrsub alev aegamööda linnaks. Oldi kindlad, et raudtee elavdab Märjamaa majanduselu. Enne võis tööstusasutustest Märjamaal nimetada vaid lauavabrikut ja jahuveskit ning mitmeid käsitööharusid. Raudtee ehitusega seoses nähti suuri tulevikuväljavaateid ka suvitajate arvu kasvamiseks.³⁴

Kümnendi keskpaigas hakkaski asi uuesti liikuma. Teedeministerium määras raudtee sihi kindlaks ning sellega nõustusid üksmeelselt Läänemaa vallavalitsuste esindajad. Siht aeti sisse juulis ja augustis 1925. aastal.³⁵

1928. aastal pidas ettevõtja J. Vahtrik bussiliini Märjamaalt Riisipere raudteejaamani. Buss peatus Vaimõisas, Kükitas, Vardil, Varbolas ja Pajakal. Sõidu hind Märjamaalt Riisiperre oli 2 krooni (võrdluseks 51,3 km rongisõit Riisiperest Balti jaama maksis 1,1 krooni), bussid väljusid Märjamaalt 2:25 ja 15:00, Riisiperest tagasi pärast hommikuse ja õhtuse rongi kohalejõudmist.³⁶ Kord päevas oli Märjamaal bussiühendus ka otse Tallinnaga. Buss väljus tööpäeviti Märjamaalt 5:30, olles Tallinnas 8:30. Tallinnast väljus buss 17:00, olles Märjamaal 20:00. Ühe otsa hind oli 3,25 krooni.³⁷ See liin kulgenud aga väga vaevaliselt ja korratult, alatasa juhtunud äpardusi ja reisijaid koheldud ebaviisakalt. Kahtlemata oli kallid ka bussipileti hind, mis ületas kaks korda tööliste päevatasu.

25. mail 1928. aastal võttis Eesti Riigikogu vastu Raudteevõrgu Arendamise Seaduse. Selle seadusega määrati kindlaks uute raudteede ehituskava aastateks 1928–37. Seadus otsustas lõplikult Rapla-Märjamaa-Rumba-Lihu-

---

32 Riigiraudteede Peadirektor Teedeministrile 15. IX 1928. ERA F.49. N.1. S.1223. L.8.

33 Vaba Maa 27.08.1925.

34 Vaba Maa 24.01.1929.

35 Kannelaud 1926.

36 Märjamaa-Riisepere vahelise autoomnibussi liini 1928 sõiduplaan. ERA F.30. N.3. S.784. L.13.

37 Tallinn-Märjamaa autobussi liini sõiduplaan. ERA F.30. N.3. S.781.L.14. Dateerimata.

la-Virtsu raudtee ehituse, määrates selle teostamise aja aastatesse 1928–31. Seadus nägi ette, et raudtee ehitatakse kergetüübiliste kitsarööpmeliste raudteede tehniliste nõuete kohaselt. Ehituskuludeks määrati 2 959 000 krooni, veeremi muretsemiseks veel 1 385 000 krooni. Koos selle seadusega võeti vastu ka raudtee ehitamiseks maade ja ehitiste sundvõõrandamise seadus.³⁸

Lõplikult aeti siht sisse koos parandustega 1928. aastal. Välitööd algasid 25. juunil A. Uuseni juhtimisel Rapla jaamast ning lõppesid 11. augustil Virtsu sadamas. Tööd muutis raskeks vihmane suvi ja madalad alad. Võrreldes 1925. aastal aetud sihiga tuli uus siht kilomeetri võrra pikem.³⁹ Kaks kõverikku korrigeeriti üheks kilomeetritel 28–31.⁴⁰ Pühatu kandis otsustati põhjapoolse sihi kasuks.⁴¹

3.2. RAPLA-VIRTSU RAUDTEE EHTUS

1928. aasta oktoobris alustati Rapla-Virtsu liinil metsa ja võsa raiumist kogu võõrandatud maa-ala laiuses (24 m). Raiutud mets töödeldi raudtee tarbeks palkideks, liipriteks ja küttepuidudeks.⁴² Raskusi puidu hankimisega tekkis Märjamaa-Lihula vahelisel teosal. See kant oli ehituseks kõlbavast metsast suuremas osas lage. Teedeministeerium plaanis seega osta Märjamaa metskonnast puitu 2000 ehituspaldi mahus.⁴³ Üheaegselt metsa raiumisega tehti ka mullatöid ning muretseti sildade ja hoonete tarvis materjali. Ehituse hõlbustamiseks veeti trassi äärde telefoniliin ning ehitati elumajad, mis valmisid 1929. aasta suvel. Mullatööd ja sillad said valmis 1930. aasta sügisel. Sildade ja truupide ehituseks vajalik materjal muretseti raudtee lähistelt. Sillad ja truupid ehitati kivimüüritisega, betoonist ja raudbetoonist kandeosadega. Tööde juhataja oli A. Uusen.⁴⁴ Ehitaja-insener oli K. Ipsberg.⁴⁵

Ballasteerimine (killustikballastiga rööbastee rihtimine) ja pealisehituse ehitamine toimus korraga nii Rapla kui ka Virtsu poolt. Ehituses tarvitati Raudteevalitsuse reservist 1926. aastal Teedeministeeriumi poolt muretset-

---

38 Uusen 1928.

39 Riigiraudteede Peadirektor Teedeministrile 15. IX 1928. ERA F.49. N.1. S.1223. L.8.

40 Rapla-Virtsu raudtee tee plaan ERA F.49. N.1. S.1314. L.1. Dateerimata.

41 ERA F.49. N.1. S.1313. L.24. Dokument pealkirjastamata. Dateerimata.

42 Riigi Raudteevalitsus Politsei Peavalitsusele 12. juunil 1928. ERA F.30. N.3. S.19. L.18.

43 E. V. Teedeminister Härä Põllutööministrile jaanuaris 1930. ERA F.49. N.1. S.1223. L.50.

44 Riigi Raudteevalitsus Politsei Peavalitsusele 12. juunil 1928. ERA F.30. N.3. S.19. L.18.

45 Protokoll Nr. 2. 1/X – 28 a. ERA F.49. N.1. S.1223. L.14.

Raudtee muldkeha rajamine Märjamaale 1920. aastate lõpus.

Foto Märjamaa koolimuuseumi fondist.

tud rööpaid (tüüp nr 16 kaaluga 19 kg/m) ning koos nendega muretsetud side- ja aluslapp. Rööpanaelu ja polte valmistasid Tallinna Sadamatehased, pööranguid aga Mõisaküla tehas. Liiprid ja pöörmepressid valmistati osaliselt metsamaterjalist, mis oli raiutud raudtee võõrandatud maa-alalt, muu osa valmistas Riigi Metsatööstus. Tagavara-jaamateledele paigutati osaliselt kergemad vanad rööpad (tüüp nr 11 kaaluga 11,16 kg/m).⁴⁶

Märjamaal teostas tee pealisehituse ja ballasteerimise töid ettevõtja J. Kaasik. Pealisehituse tööga tehti algust 1930. aasta juunis ja kahelt poolt maha pandud tee otste ühendamiseks lõpetati 58. kilomeetril 1931. Aasta 23. septembril. 1930.–31. aastal võeti tee ballasteerimiseks kruusa ka Märjamaa kruusakarjäärist, mis asus jaamast kahe kilomeetri kaugusel Haimre nõmmes. See karjäär ammutati raudtee ehituse tarvis lõplikult.⁴⁷ Ballasteerimiseks tarvitati umbes 600 m³ killustikku kilomeetri kohta.

Hoonete ehitust Rapla-Virtsu liinil teostasid ettevõtjad K. Didvig, J. Tartland, R. Treubeck, F. Ruudi, Tooming ja Jakobson. Iga jaama taha rajati ka juurdesõidutee maanteeõidukitele. Puurkaeve rajasid A/S K. Siegel, veetorustikku ja veemaju rajas ehitaja A. Tõnisson.⁴⁸

1926. aastal planeeriti Märjamaa jaama asukoht Uuemõisa talu põllule,

46 Uusen 1931; Parnabas 1983.

47 Samas.

48 Uusen 1931.

Haimre puiestee ja Kasti tee vahele, umbes üks kilomeeter alevi keskusest lõunasse. Raudteed koos jaamaga alevile lähemale ei viidud, kuna siis oleks raudtee läbinud põldusid ja takistanud alevi kasvamist jaama suunas.⁴⁹

Sihiajamisel 1925. aastal selgus, et Orgita raba on liiga sügav, mistõttu viidi raudtee ümber Orgita raba põhjapoolse osa. Esialgse plaani järgi pidi kilomeetril 34,2 asuva peatuskoha nimetuseks saama Joosva, hiljem otsustati aga Paeküla kasuks.⁵⁰

Märjamaal tehti maade võõrandamisega algust septembris 1928.⁵¹ Ühtekokku võõrandati Märjamaa vallast 25 hektarit maad 14 talust, mille eest tasus Raudteevalitsus talunikele kokku 1798 krooni. Haimre vallas aga võõrandati 2,4 hektarit maad 4 talust ühtekokku 227 krooni eest.⁵²

Märjamaa jaam paigutati umbes kilomeetri kaugusele Pärnu maanteest lõunasse. Jaama tasapinna pikkuseks arvestati 600 meetrit, millest umbes pool sattus riigi metsa ja teine pool asunik Artur Riidebachi põllule.⁵³ Riidebach esitas aga hulganisti palveid jaam enda maalt kõrvale nihutada. Uueks jaama asukohaks pakkus ta paika Haimre teest Virtsu poole.⁵⁴ Kummalegi poole jaama nihutada ei olnud aga võimalik. Rapla poole nihutamist takistas Järta järv, Virtsu poole aga ebasobiv profiil jaama ehituseks ning see viinuks jaama ka asundusest liialt kaugemale. Jaama nihutamine polnud nii lihtne, nagu Riidebach seda ette kujutas. Lisaks oleks kaugemale nihutamine leidnud vastuseisu Märjamaa elanike ja alevivalitsuse poolt, kuna Riidebachi pakutud jaamakoht asus alevist üleliia kaugel. Neil põhjustel Riidebachi palveid ei rahuldatud.⁵⁵

Märjamaa raudteejaam rajati Uue-Märjamaa asunduse riigirendi krun-dile nr 2. Jaama ümber kavandati ka ehituskruundistik. Ehituspiirkond oli vajalik iga tähtsama raudteejaama juures. Eriti tarvilik oli see Märjamaal,

---

49 Kannelaud 1926.

50 Samas.

51 Lääne-Saare prefekt Märjamaa ja Lihula jaosk. Politseikomissaarile. 26. septembril 1928. ERA F.30. N.3. S.19. L.58.

52 Teedeministeeriumi Raudteevalitsus Teedeministrile 19. detsembril 1929. ERA F.49. N.1. S.1222. L.Nummerdamata; Teedeministeeriumi Raudteevalitsus Teedeministrile 10. veebruaril 1930. Samas L.Nummerdamata; Teedeministeeriumi Raudteevalitsus Teedeministrile 7. juunil 1930. Samas L.Nummerdamata; Teedeministeeriumi Raudteevalitsus Teedeministrile 26. juunil 1931. Samas L. Nummerdamata; Teedeministeeriumi Raudteevalitsus Teedeministrile 24. jaanuaril 1933. Samas L. Nummerdamata.

53 Riigiraudteede Peadirektor Teedeministrile 24 X 1928. ERA F.49. N.1. S.1223. L.15.

54 Riigiraudteede Peadirektor Teedeministrile 28 X 1928. Samas L.17.

55 Riigiraudteede Peadirektor Teedeministrile 24 X 1928. Samas L.15.

ERA F.49. N.1. S.1313. L.25. Dokument pealkirjastamata. Dateerimata.

kus jaam asus otse aleviku külje all ning ehituspiirkond ühendas aleviku raudteejaamaga. Märjamaal müüdi enne aga suur osa ehituspiirkonnast Riidebachidele ning neil avanes võimalus seda kalli hinna eest edasi müüa.⁵⁶

Veevarustussüsteem ehitati peale Märjamaa ka veel Vigala, Lihula ja Virtsu jaamadesse. Mootorpumbad tõtsid vett puurkaevudest (asusid Märjamaal otse veetorni läheduses) veetorni raudbetoonist anumasse, kust vesi juhiti torustiku abil hüdrantkraanidesse.⁵⁷

Märjamaa, Vigala, Lihula ja Virtsu jaamade kaetud ja lahtiste kaubaplatvormide ehitustööde väljaandmiseks kuulutati välja konkurss.⁵⁸ Töövõtja kohustus Märjamaale rajama kaubaaida hoone väljaspoolt krohvitud telliskivist seintega ja tsingitud plekk-katuse ning kaubaplatvormiga.⁵⁹ Pakkumise käigus anti tööd teostada Elmar Zenobskile 16 720 krooni eest.⁶⁰

Märjamaa jaama elumajade ehituse algseks hinnaks arvestati 24 685 kr.⁶¹ Märjamaa 3-korterilise elumaja ehituse tähtajad olid järgmised: alusmüürid pidid olema valmis 15. maiks 1929, maja pidi katuse all olema 20. juuniks, sisemised tööd pidid valmis olema 15. juuliks ja maja vajumisega seotud tööd ning viimistlemine pidi saama tehtud 1. septembriks 1930.

Teise Märjamaa 4-kortelilise elumaja ja sauna alusmüürid pidid olema valminud 1. juuniks 1930, elumaja ja saun pidid katuse all olema 1. septembriks 1930 ning sisemised tööd pidid olema lõpetatud 1. novembriks 1931.

9. juulil 1932. aastal võeti üks Märjamaa elumaja vastu, ehituses leiti aga vigu ja puudusi ning nende kõrvaldamiseks seati tähtajaks 1. august 1932. Lõplikult võeti elumajad koos puuduste äramärkimisega vastu 7. augustil 1932. aastal.⁶² Kahes elumajas oli põrandapinda kokku 285,11 m².⁶³

Märjamaal ehitas nii veetorne, elumaju, muid hooneid kui ka hiljem jaama-hoone ettevõtja Jaan Tartland.⁶⁴ Märjamaa jaama veetorni (tolleaegse nimetuse-

---

56 Vaba Maa 28.11.1931.

57 Uusen 1931.

58 Tartu-Petseri ja Rapla-Virtsu raudteede kaubaaitade ja kaetud ning lahtiste kaubaplatvormide ehitustööde väljaandmise võistpakkumise kava. Samas L.84. Dateerimata.

59 Leping Nr. 98/171. 13. XI 1930. Samas L.101-107.

60 Raudteede jaoskonna juhatajale. Samas L.113. Dateerimata.

61 Riigikontrolli teedeosakonna märkused Rapla-Virtsu raudtee eelarves (21. nov. 1930) võimalikkude kulu vähenduste kohta. ERA F.66. N.17. S.1061. L.167–172.

62 ERA F.49. N.1. S.1223. L.152–153. Dokument pealkirjastamata. Dateerimata.

63 Eelarve Rapla-Virtsu kitsarööplise raudtee ehitustööde ja materjalidega varustamise kohta 21. novembril 1930. ERA F.66. N.17. S.1061. L.146–162.

64 J. Tartland Maksujouetuks tunnistatud Eesti Kommerts Panga hooldajatele 4. veebruaril 1931. ERA F.49. N.1. S.1223. L.170.

ga veemaja) maksumuseks arvestati algselt 13 000 krooni.⁶⁵ Veetorni hoone pidi katuse all olema 15. novembril 1930 ning lõplikult valmima 1. augustil 1931. aastal. Tartland aga andis veetorni üle alles 14. jaanuaril 1932. aastal. Raudteevalitsus tuvastas, et Tartlandi ehitatud hoonetel ilmnis puudusi: elumajale oli pandud vähem talasid, kuuridele vähem sarikaid, kuuride sõrestikus oli kasutatud alamõõdulisi prusse, puhaste laudade asemel oli kasutatud poolpuhtaid ja pinnalaudu.⁶⁶ Puudused arvati Tartlandile makstud lõpparvest maha.⁶⁷

Raudteevalitsus esitas Ehitusametile ettepaneku jätta Märjamaa jaamahoone esialgu ehitamata. Kaks hoonet oli valmis ja Raudteevalitsuse idee järgi võis ühesse neist ajutiselt jaama kontori sisse seada. Jaama töötajad tuli ettepaneku järgi aga alevisse elama saata. Samuti tehti ka Lihula ja Vigala jaamades.⁶⁸

Ehitusel olid Märjamaa piirkonna töölised kõik pärit Petserimaalt, ühtekokku töötas piirkonnas 15 valdavalt vene rahvusest töölis.⁶⁹

Rapla-Virtsu raudtee tarbeks valmistati A/S Fr. Krulli tehases kümme uut kitsarööpmelist auruedurit.⁷⁰ Esimese veduri vastuvõtt toimus 1931. aasta aprilli alguses. Vedurile omistati seeria Sk, esimene vedur kandis numbrit 151. Tegu oli esimese Eesti Vabariigi ehitatud veduriga, mille kavand oli koostatud Berliinis A. Borsigi tehases vastavalt Eesti oludele. Vedur oli kohandatud põlevkiviküttele, omas kaht kõrgrõhusilindrit ning oli ette nähtud vedama 260-tonnist rongikoosseisu 10-promillisel (1 meeter tõusu 1000 m tee kohta) tõusul kiirusega 15 km/h. Proovisõidul Türilt Tallinna saavutati aga täiesti rahuliku käiguga 180-tonnise rongiga kiirus 45 km/h.⁷¹ Vaguneid valmistisid Rapla-Virtsu raudtee tarbeks Raudteevalitsuse tehased ligi 300.⁷²

Rapla-Virtsu raudtee rajamine soodustas Märjamaa aleviku kasvu. Tolleaegse väljenduse kohaselt majad „muudkui tõusid mühinal” ja „raha hakkas nagu kiiremini jooksmas”. Raudtee liitis tihedamalt Lihula ja Vigala ümbruse ning soodustas metsa väljavedu, mis andis teenistust paljudele.⁷³

65 Riigikontrolli teedeosakonna märkused Rapla-Virtsu raudtee eelarves (21. nov. 1930) võimalikkude kulu vähenduste kohta. Samas L.167–172.

66 Riigikontrolli Teede osakonna märkuste leht Nr. 7. 1933 septembri kuu. Samas L.219.

67 Seletus ERA F.49. N.1. S.1223. L.221. Dateerimata.

68 Riigikontrolli teedeosakonna märkused Rapla-Virtsu raudtee eelarves (21. nov. 1930) võimalikkude kulu vähenduste kohta. ERA F.66. N.17. S.1061. L.167–172.

69 Rapla-Virtsu raudtee tööliste nimekiri. ERA F.49. N.1. S.704. L. nummerdamata. Dateerimata.

70 Uusen 1931.

71 Blomerius 1931.

72 Uusen 1931.

73 Vaba Maa. 20.07.1936.

1928. aastal avas I. Ojasson Märjamaal raamatu- ja kirjatarvete kaupluse.⁷⁴ Juba 1929. aasta paiku kerkis üles tõsisem kavatsus rajada Märjamaa alevi südamesse rahvamaja. 1931. aasta talvel veeti talgute korras metsast kohale vajalik puitmaterjal, peagi saadi kokku ka vajalik rahasumma. Rahvamaja kogumaksumuseks arvati 1 002 000 krooni.⁷⁵ 1933. aastal avas A. Sauna Märjamaal ka avaliku einelaua.⁷⁶ Kuni 1932. aasta kevadeni Märjamaal turgu ei olnud. Siis muretsetes Haimre Vallavalitsus endale turuloo ja igal kolmapäeval hakati Märjamaa raudteejaama juures turgu pidama. Veidi hiljem muretsetes ka Märjamaa Vallavalitsus endale turuloo ning hakkas teispäeviti Märjamaa laadaplatsil turgu pidama.⁷⁷

21. juunil 1931. pandi külaliste toimetamiseks Märjamaa laulupäevale käiku erirong Raplast Märjamaale, mis oli esimene reisirong veel alaliseks liikluseks avamata Rapla-Virtsu raudteel.⁷⁸

96 kilomeetri pikkune Rapla-Virtsu raudteeliin avati liikluseks 1. detsembril 1931. Enne Märjamaad jooksid aga paar pidurongi vagunit rööbastelt maha. Sellest ei tehtud mingit numbrit, vagunid upitati tagasi rööbastele ja sõit läks edasi.⁷⁹

4. RAUDTEE MÄRJAMAAL 1931–1940

16. oktoobril 1932. aastal kirjutas ajaleht Vaba Maa artiklis „Läbi metsiku lääne” järgmist: *./.../ Asi seisab selles, et rong sõidab Tallinnast Virtsu 9 tundi. Omnibus suvel aga „hingab” sama maa ära 3,5 tunniga. Selles on vahe. Sõiduhind aga on peaaegu üks ja iga rehkendaja inimene, kellel vaja läbistada seda maad, ei sõida raudteel – milleks? Kas ainult selleks raisata ligi kuus tundi, et lasta endal nina alt mööda libiseda raudteevalitsuse „rahvamaju”? Selles seisabki nimetatud raudtee ekspluatatsiooni kalkulasioonide nael. Talvel olevat asjad korras, aga suvel – siis omnibuse konkurents ajavat asjaomaseil hambad risti. See on raudtee kulude nii öelda süstemaatiline hõõveldamine. Kuid inimese leidlikkusel pole piire ja seetõttu tuleb raudtee meestel arvestada veel juhuslikkude koorimistega. ./.../ Nii on reisijatega. Kuid kaubaga samuti.*

---

74 Märjamaa jaoskonna politseikomissaarile. 10. oktoobril 1928. ERA F.30. N.3. S.19. L.95.

75 Vaba Maa 20.07.1931.

76 Vaba Maa 16.10.1932.

77 Vaba Maa 30.04.1932.

78 Vaba Maa 20.06.1931.

79 Helme 1996, lk 151.

Vana raudteelane jutustab: „Küsin Märjamaa kaupmehelt, miks ta oma kaup laseb vedada autol. Ta ei tunnud mind, seletas – ”Väga lihtne põhjus: Toob auto ühe natukese Tallinnast, teise natukese Pärnust ja mul on kaup kohal samuti kui raudteega. Aga on mul siis vaja, et maksuinspektor raudtee veo-kirjade järgi kui peeglist uuriks mul läbi viimase ömblusevahe. Lähikäik – see on minu enda asi.” Kohalikud sõidud ja veod – siingi ei saa teha illussioone. Tonkmani sadam pidi looma uue navigatsiooniliini Kasari ja harujõgedel, kuid see liin jäi õhku rippuma, mitte ei laskunud jõgede rohtunud pinnale. Läänlase asjaolude hindamiseetodile pole seni veel leidunud valemit. Seal ajab omakasu, kalkuleerib ja arwestab puhta loogika järgi, teisel on konser-vatiivne kui ajateivas, löö või püsti maasse.

Kitrarööpmelise raudtee tehnilised vahendid hakkasid ajale jalgu jääma. Oma osa oli ka pikki seisuaegu ja madalat kiirust eeldavatel sõiduplaanidel.

1933. aasta algul kuulutas Ehitusamet välja võistupakkumise Märjamaa ja Vigala jaamahoone ehitustöödeks. Märjamaale oli plaanitud telliskivist välisseintega ja krohvitud siseseintega, väljastpoolt silikatsiitkividest 0,5 kivi paksuse, puhta, krohvimata välisvooderdusega hoone. Sel pidid olema sisemised kapitaalseinad ja trepikoja seinad tulekindlast ehitumaterjalist (massiiv-tsementkivist, põlevkivi-tuhakivist, silikaattelliskivist, punasest telliskivist), puust vaheseinad, sisemised trepid kuni teise korruse põranda kõrguseni paekivist astmetega, tulekindlate postide ja lagedega.⁸⁰

16. juunil 1933. aastal toimus võistupakkumine Märjamaa jaama peahoone ehitaja töövõtja väljaselgitamiseks. Teedeminister kinnitas juba järgmisel päeval töövõtjaks insener A. Martini, kes nõustus tööd teostama kokku 19 810 krooni eest. Kuid kroon devalveeriti 28. juunil 35% võrra ning Martin avastas, et algse summaga on tal võimatu Märjamaa jaama ehitisi enda peale võtta. Ta edastas Ehitusametile vastava avalduse, milles palus enda tagatise tagasi maksta. Martin teatas, et tema on nõus ehitised valmis ehitama 33 200 krooni eest. Seepeale pöördus Ehitusamet uuesti pakkumisest osavõtnud töövõtjate poole, et nad teataksid täiendavalt oma hinnad Märjamaa jaama ehitiste kohta. 30. juulil pöördusid Ehitusameti poole järgmised töövõtjad: R. Holstof teatas, et tema on nõus ehitustööd teostama 32 350 krooni eest, W. Pihlak 34 500 krooniga ning vennad Edenbergid olid nõus tööd teostama 35 000 krooni eest. Komisjon andis Märjamaa jaama

---

80 Võistupakkumise kava tulekindlast ehitusmaterjalist jaamahoone ehitustööde väljaandmiseks Tartu-Petseri ja Rapla-Virtsu liinil. ERA F.66. N.17. S.1070. L.363. Dateerimata.

ehitustööd teostada kõige odavamale pakkujale R. Holstofile,⁸¹ kel tuli ehitada nii jaama peahoone kui ka pagasiait ja jääkelder.

Töövõtja Holstofile anti koos lepinguga kaasa detailne Märjamaa jaama peahoone ehituse kirjeldus. Kirjelduse järgi tuli nii sise- kui ka välisseinte, korstnate, ahjude jms ehitusel kasutada tsemendi, lubja ja liiva segu vahekorraga 1:2:8. Laed tuli vooderdada krohvi all poolpuhaste laudadega. Sarikad tuli asetada vahekaugusega 0,8–0,9 m, vahelae tugitalad pidid olema vahekaugusega 0,9 m. Paksemad siseseinad tuli teha sõrestikseintena, paigutades latid vahekaugusega 8 cm. Korstnad ja korstnjalad tuli müürida üles telliskividest segul 1:2:8 (tsement-lubi-liiv). Hoone katus tuli katta tsingitud 4,5 kg/m² raskuse plekiga kahekordsete horisontaalsete ja vertikaalsete valtsidega. Kõik sisemised ukсед tuli kruntida, kittida ja üks korda katta valge õlivärviga. Kõikides ruumides tuli kruntida ka krohvlaed ja krohvitud seinad. Kruntida tuli ka puupõrandad ja kõik plekist välispinnad peale katusepinna.⁸²

1933. aasta 1. juunil tehti Märjamaa jaamahoone ehitusega algust. Töid juhatas ettevõtja-insener A. Martin.⁸³

1. jaanuaril 1934 kell kaks päeval avati Märjamaa jaama peahoone pidulikult kohaliku vaimuliku talitusega. Vastvalminud jaamahoone ruumid olid avamisel rahvast puupüsti täis. Uus jaamahoone oli silikaatkividest nägus kahekordne ehtis ning ühtlasi suuremaid ja nägusamaid jaamahooneid sellel liinil. Jaamahoone oli ka üks suuremaid hooneid Märjamaa alevikus. Hoone oli läinud maksma ligi 40 000 krooni.⁸⁴ IV klassi jaamahoones oli 179 m² ametiruumi, 45 m² postkontori ruumi ja 206 m² elukortereid – üh-tekokku 430 m².⁸⁵

Märjamaa jaam oli üks Rapla-Virtsu liini rahvarohkemaid. Põhilisteks kaubaveoartikliteks Rapla-Virtsu raudteel olid puit, väetis ja kariloomad.⁸⁶

Alates 1934. aastast hakati Eesti raudteedel rakendama huvirongide liiklust, mis oli mujal maailmas – Ungaris, Itaalias, Belgias, Prantsusmaal ja Inglismaal – väga populaarseks osutunud. Huvirongiga võis linnasaginast väsinud kodanik vabal päeval sõita hallide müüride vahelt looduse rüppe,

---

81 Akt. 30. juuni 1933. Samas L.363.

82 Märjamaa jaamahoone ehitustööde kirjeldus. Juuni 1933. ERA F.66. N.17. S.1070. L.378–383.

83 Rahvaleht 25.07.1933; Rahvaleht 27.07.1933.

84 Vaba Maa 04.01.1934.

85 Eelarve Rapla-Virtsu kitsarööplise raudtee ehitustööde ja materjalidega varustamise kohta 21. novembril 1930. ERA F.66. N.17. S.1061. L.146–162.

86 Jõgisalu 2005.

Jaamahoone 1934. aastal.

Foto Mehis Helme erakogust.

lähemale vallatlevaile päikesekiirtele ja vulisevale jõeale – nagu luuleliselt kirjutas H. Veerus. Rongide sihtkohaks olid valitud siseriiklikuks turismiks sobivad paigad, paljud reisijad eelistasid lõpetada oma huvireisi mõnes kuurortlinnas. Eelistatuimateks huvirongide sihtjaamadeks Eestis olid Tallinn (rongid Tartust, Pärnust või mujalt), Klooga, Pärnu, Elva, Tartu, Narva, Haapsalu, Kiisa, Aegviidu, Taevaskoja jne. Huvirongi sõidupilet oli soodustuste tõttu väga odav, edasi-tagasi pilet maksis huvirongis vaid 30% tavarongi hinnast. Ka Virtsu liinil võis mõnikord huvironge kohata, harva oli Virtsu ka Tallinnasse suunduvate huvirongide lähtepunktiks, nendes huvirongides oli keskmiselt 225–380 reisijat. Tallinnast Virtsu matkajate arv oli aga enamasti väiksem.⁸⁷

1935. aastal müüdi Märjamaa jaamas 8865 piletit. Kaubasaadetisi võeti vastu ühtekokku 2886 ning saadeti välja 4014. Pagasisaadetisi võeti vastu 1496 ning anti välja 1835. Ronge sõitis terve aasta jooksul Märjamaalt läbi 1828, sh 1996 kaubavagunit. Märjamaa jaamas oli palgal viis ametnikku (jaamaülem, jaamakorraldajad jt).⁸⁸

1937. aastal müüdi Märjamaa jaamas 10 994 piletit (24% rohkem kui 1935. aastal), võeti vastu 3548 kaubasaadetist (22% rohkem kui 1935. aas-

⁸⁷ Veerus 1935.

⁸⁸ Eesti Riigiraudteede tegevus 1935/36, lk 37.

tal) ning saadeti välja 3984 kaubasaadetist. Pagasisaadetisi võeti vastu 2488 ning saadeti välja 2752.⁸⁹

1935. aastal alustasid Tallinna Sadamatehased mootorvagunite ehitamist kitsarööpmelise raudtee tarbeks. Mootorvagunite jõuallikaks oli 125-hobujõuline diiselmootor. Vagunid võeti liinidel kasutusse 1936. aastal ja neid tähistati Riigiraudteel tähisega DeM-1 ja DeM-2. 1937. aastal valmisid samas tehases veel kaks sarnase ehitusega mootorvagunit DeM-3 ja DeM-4. Neile paigutati 150-hobujõuline jõuallikas. Ülekanne toimus elektriliselt – diisलगeneraatorilt veomootoritesse. Mootorvaguni pikkus oli 13,85 m, vagunis oli 40 istekohta. Mootorvagunitele võis järele haakida ühe reisivaguni, millesse mahtus istuma veel kuni 44 reisijat. Taoline mootorrong võis arendada kiirust kuni 60 km/h. Vagunid DeM-3 ja DeM-4 võeti kasutusele Pärnu-Mõisaküla-Viljandi ja Tallinn-Märjamaa-Virtsu liinidel.⁹⁰

15. maist 1938. aastal käivitati Virtsu liinil mootorrongiliiklus ülalkirjeldatud rongikoosseisudega. 1938. aasta suvel sõitis Virtsu liinil kolm rongipaari päevas, kaks neist olid mootorrongid, kolmas reisi-kauba segarong, mis oli käigus vaid tööpäevadel. Tol aastal pakuti kõigis Virtsu sõitvates rongikoosseisudes vaid III klassi mugavusi. Üks mootorrong väljus Tallinn-Sadama jaamast 0:35, olles Märjamaal 2:27 öösel, teine jõudis Märjamaale 18:15 õhtul. Tagasi Tallinna suunas väljusid mootorrongid Märjamaalt 7:28 ja 21:16. Mootorrongi sõiduaeg Tallinn-Sadama jaamast Märjamaale kestis keskmiselt 1 tunni ja 50 minutit, võrdluseks sõitis aaurong 1937. aasta suvel sama teed 2 tundi ja 40 minutit.⁹¹

1939. aasta arvutuste kohaselt maksis kitsarööpmelise Sk-seeria veduriga aaurongi sõidukilomeeter 0,7737 krooni. Veduritega S, A, B, D ja E aga 0,6571 krooni. Ent mootorvaguni DeM sõidukilomeeter maksis vaid 32 senti, seega tekkis kokkuhoid diiselmootorrongide ekspluaterimisel.⁹²

2. oktoobril 1938. aastal avati lisaks veel Orgita peatuskoht (ca 6 kilomeetrit Pühatult ning 2 kilomeetrit Märjamaa jaamast), kus oli esialgu vaid nõudepeatus mootorrongidele.⁹³

1935. aastal maksis sõit II klassis Tallinn-Sadama jaamast Märjamaale 2 krooni ja 15 senti, III klassis sõidu eest võeti 1 kroon ja 70 senti. 10 kg pagasi veo eest sel liinil tuli aga tasuda 30 senti.⁹⁴ 15. maist 1938. aastal aga hinnad

89 Eesti Riigiraudteede tegevus 1937/38, lk 38.

90 Kasak 1939.

91 1938. a suvine sõiduplaan. 1937. a suvine sõiduplaan.

92 Kasak 1939.

93 Talvine 1938/39. a sõiduplaan.

94 1935. a. suvine sõiduplaan.

tõusid: II klassis maksis sõit Märjamaale 2.80 ja III klassis 1.85, pagasiveo hind jäi siiski samaks.⁹⁵

1930. aastatel saavutas Eesti raudteevõrk oma suurima ulatuse, hakati tegema rohkesti soodustusi reisijate arvu suurendamiseks. Kui aastatel 1934–35 veeti Eestis kitsarööpmelistel raudteedel veidi üle 1 miljoni reisija ning kaupa 815 000 tonni, siis aastatel 1939–40 veeti reisijaid juba 1,6 miljonit ning kaupa 904 000 tonni. Need arvud näitavad nii Eesti Riigiraudtee kui ka terve Eesti majanduse heaolu tol perioodil.⁹⁶

1939. aastal saavutas Eesti kitsarööpmelise raudtee kiireim rong (mootorvagon seeriast DeM) Rapla-Virtsu teel keskmiseks kiiruseks 49,9 km/h.⁹⁷

5. MÄRJAMAA-HAIMRE KILLUSTIKU JUURDEVEO RAUDTEEHARU

1930. aastal koostatud eelarves Rapla-Virtsu raudtee ehitustööde kohta märgiti ära Rapla ja Märjamaa karjääri teeharude ehitamine, et varustada raudtee-ehitust killustikuga.⁹⁸ Karjääriteed valmisid novembriks 1930 ning nende ehitus osutus odavamaks kui algul oli osatud ette näha.⁹⁹

Harutee pikkus oli ühtekokku 2,3 kilomeetrit, põõranguid oli kaks.¹⁰⁰ Haru suundus Haimre tee ülesõidu lähedusest kruusakarjääri, mis asus Kasti tee läheduses.¹⁰¹ Karjäär ammutati veo käigus raudteele lõplikult.¹⁰² Karjääritee demonteeriti 1932. aastal.¹⁰³

6. MÄRJAMAA JAAM 1940–1944

1. oktoobril 1940. aastal Eesti Vabariigi Raudteed likvideeriti ning Eesti raudteed organiseeriti NSV Liidu raudteevõrku kuuluvateks, algasid muutused raudtee töös.¹⁰⁴

95 1938. a. suvine sõiduplaan.

96 Helme 1996, lk 185.

97 Gussarova, Karma, Lukin 1970, lk 150.

98 Eelarve Rapla-Virtsu kitsarööpmelise raudtee ehitustööde ja materjalidega varustamise kohta 21. novembril 1930. ERA F.66. N.17. S.1061. L.146–162.

99 Riigikontrolli teedeosakonna märkused Rapla-Virtsu raudtee eelarves (21. nov. 1930) võimalikkude kulu vähenduste kohta. ERA F.66. N.17. S.1061. L.167–172.

100 Akt nr. 170. Rapla-Virtsu k/r liini ülevaatus tagajärgede üle 1. III 32. Samas L.365–383.

101 Rahuoja 2005; Uusen 1931; Ong 2006.

102 Uusen 1931.

103 Akt nr. 170. ERA F.66. N.17. S.1061. L.365–383.

104 Helme 1996, lk 188.

1940. aasta augusti esimesel poolel oli Märjamaa jaamas (XII maksujaoskond) 12 päevatöölist ning 5 jaamatöölist.¹⁰⁵

Juulis 1941. aastal jõudsid Saksa väed Eesti territooriumile. Algas Eesti raudteede jaoks keeruline aeg. Rindejoone lähenemisel evakueeriti raudtee varasid, hävitati hooneid ja teed. Punaväelased organiseerisid kiirkorras hävitusrongi, mille koosseisu lülitati Mõisaküla tehastes valminud mootorvagunid DeM-1 ja DeM-2. Vagunite seinad olid vooderdatud liivakottidega ning varustatud kuue raskekuulipildujaga kummalgi mootorvagunil. Meeskond koosnes hoolikalt välja valitud vene ja eesti t ekistidest. Erirongi ülesandeks määrati kõigi raudteelaste ustavuse kontrollimine. Mitteusaldatavate ja kahtlaste jaamaametnike osas võeti kasutusele terror ja vägivald, sest raudteetransporti peeti sõjalaokorras väga oluliseks strateegiliseks objektiks. Rapla-Virtsu liinil tapeti raudtee-teenistujad, keda süüdistati Märjamaale jõudnud sakslaste abistamises. Selle süüdistusega mõrvati Lihula jaamakorraldaja Johannes Laretei. Seejärel suunduti tagasi Rapla suunas. Teel tehti peatus Märjamaal, kust sakslased olid põgenema sunnitud. Arreteeriti jaama ajutine ülem Riikoja süüdistatuna reeturluses (kuigi meest sakslaste sissetungi ajal selles ametis polnud). Mehe laip leiti hiljem Hagudi jaama lähedalt kraavist. Kaasa viidi ka jaamaülem Laube, kes jäigi kadunuks.¹⁰⁶ Juulis-augustis 1941 mõrvati Läänemaal hulk kohalikke elanikke, mille sooritajaks peeti hävitusrongi meeskonda.

Juulist septembrini 1941 vahetus raudteel võim: Eesti raudteed läksid üle Varssavis asuva Saksa Idaraudtee Väliraudteedireksiooni FBD-4 (Riias) haldusesse. Pärast Nõukogude armee lahkumist tuli Rapla-Virtsu teel teha sildade taastamistöid 3000 riigimarga eest.¹⁰⁷

1942/43. aasta talvises sõiduplaanis teenindas Virtsu liini üks rongipaar päevas.¹⁰⁸

1944. aasta veebruaris seisis Punaarmee taas Eesti piiril ja algas pealetung, millega kaasnes Saksa vägede hävitustöö raudteel.

7. MÄRJAMAA JAAM NÕUKOGUDE VÕIMU OLUDES

Sõjapurustused Rapla-Virtsu raudteel olid suured – läks kaua, kuni Eesti raudteede süsteem sõjast toibus ning suudeti taastada normaalne liiklus

---

105 Märjamaa jaama tööliste tabelid 1940. ERA F.49. N.1. S.1926. L.Nummerdamata.

106 Helme 1996, lk 189–190.

107 Angaben über Brücken der Estnischen Eisenbahnverwaltung. 15.06.1942. ERA F.R-273. N.1. S.177. L.2.

108 Eesti raudtee kitsarööpmeliste rongide sõiduplaan. Kehtiv 2. novembrist 1942.

kõigil teedel. Rapla-Virtsu raudteel stabiliseerus olukord mingil määral 1945. aastal. Enne seda seal regulaarset liiklust ei toimunud. Sõitsid vaid kaubarongid väljakutsete alusel suuremate kaubakoguste tarvis. Plaaniväliselt liikus aga ka segaronge. Sõjajärgsel ajal nappis ka reisijaid.¹⁰⁹

1944. aastal nimetati Märjamaa uueks jaamaülemaks Pärtel, kes tegutses selles ametis kuni raudtee sulgemiseni.¹¹⁰ 1945. aastal kehtinud tehnikorraldusakti järgi oli põhiühendusviisiks Rapla ja Vigala jaamadega Philaxi plaatsaaparatuur. Maksimaalne lubatud kiirus Vigala ja Rapla suunas oli 30 km/h.¹¹¹

Pöörmeid teenindati noorema pöörmeseadja poolt. Teed nr 1 ja 2 olid vastuvõtu- ja ärasaateteed reisi- ja kaubarongidele. Tee nr 3 oli jaamatee peale- ja mahalaadimiseks. Teed nr 4, 5, 6 ja 7 olid aidateed. Kõik jaama pöörangud olid varustatud ripplukkudega ja valgustatud petrooleumlampidega. 1945. aastal olid Rapla-Virtsu teel kasutusel vedurid seeriastest Sk, K, B, Gk ja G.¹¹²

1950. aasta lõpus oli Märjamaa jätkuvalt IV klassi jaam. Sel ajal liikus Rapla-Virtsu teel lisaks ka juba Kk-, Uk- ja Gr-tüüpi auruvedureid. Maksimumkiirused olid muudetud suuremaks ja vastavaks veduritüübile – need olid 30, 35, 40 ja Sk-l isegi 50 km/h.¹¹³

1956. aastal hakkas Kaluuga masinatehas tootma mootorvedureid TU2 kitsarööpmeliste (750 mm) raudteede jaoks. Esmalt rakendati vedureid uudisraajoonides. Mootorveduril TU2 oli rattapaari valem 0-2-2-0, tühimagiga 32 tonni. Veduri maksimaalkiirus oli 50 km/h ning võimsus 300 hj.¹¹⁴ 10. märtsil 1957. aastal saabus Tallinn-Väikese depoosse esimene siniseks värvitud kitsarööpmeline mootorvedur TU2-075.¹¹⁵

28. märtsil 1957. aastal saabusid Tallinn-Väikese jaama esimesed kolm Poolas Wrocławis vaguniremonditehases „Pafawag” valmistatud kitsarööpmelise täismetallvagunit. Kõik vagunid olid varustatud automaatpiduritega, samuti olid neil oma dünamomasinad akumulaatoriga. Vagunitel oli veekü-

---

109 Kasak 2005.

110 Rahuoja 2005.

111 Eesti Raudtee Märjamaa jaama tehnilis-korraldusakt 25. mail 1945. ERA FR-1267. N.3I. S.158. L.1–14.

112 Eesti Raudtee Märjamaa jaama tehnilis-korraldusakt 25. mail 1945. ERA FR-1267. N.3I. S.158. L.1–14.

113 Техническо распорядительный акт станций Мярьяма, Эстонской ж. д. 7. Декабря 1965. ERA FR-1267. N.3I. S.1105. L.1–14.

114 Eesti Raudteelane 7.02.1957.

115 Eesti Raudteelane 12.03.1957.

te, istekohti jätkus ühes vagunis 39 inimesele.¹¹⁶ Peagi viidi kogu reisiliiklus kitsarööpmelistel raudteedel üle taolistele täismetallvagunitele.

Probleeme aga jätkus. 31. jaanuaril 1957. aastal kirjutati ajalehes „Eesti Raudteelane“: „Virtsu liinil on üheks manöövritöö keskuseks Märjamaa jaam. Et manöövritöö toimuks siin ohutult, selleks on üles seatud valgustuspunktid. Kuid viga seisab selles, et need punktid ei anna valgust, sest puuduvad elektripirnid. Rongi- ja veduritöötajad soovivad, et valguspunktid seataks kiiresti korda.“¹¹⁷

25. novembril 1957 toimus väike avarii: kell 11:45 sõitis Märjamaa-Vigala jaama vahel 35. kilomeetril Tallinna-Pärnu maantee valveta ülesõidukohal Märjamaa poolt tulnud rongile nr 661 otsa auto. Tegu oli segarongiga, mille koosseisus oli neli vagunit ning mida vedas diiselveður TU2-095 vedurijuht Nekrassovi juhtimisel. Raudteele lähenedes auto ei peatunud ega vähendanud isegi kiirust, vaid sõitis suurel kiirusel rongile küljelt sisse. Rongi kogu veerveo koosseis läks õnnetuse tagajärjel rööbastelt maha. Seepeale esitas raudteetöölised Teeametile ettepaneku vähese liiklusega ülesõitjate sulgemiseks ja valveta ülesõitjatele valve paigaldamiseks. Kuna autojuht, kellele kuulus ka auto, töötas Tallinna Taksopargi teenistuses, siis kanti kulud selle asutuse arvele.¹¹⁸

Kuigi 1960. aastatel ei võetud tee hooldust eriti tõsiselt, oli Rapla-Virtsu raudtee kitsarööpmelise kohta siiski korralikus seisukorras, sest tegu oli kergetüübilise teega, kus oli peamine reisijatevedu. Kaubavedu piirdus enamasti naftasaaduste veoga Virtsu naftabaasi. 1960. aastate teise poole sõiduplaan Virtsu liinil sisaldas ööpäevas ühte reisirongipaari ja ühte kaubaringipaari. Reisijaid oli küllaldaselt – sügisesel ajal leidus palju Rootsi rabasse sõitvaid marjulisi, lisaks ka raudtee ümbruse jõgedele minevaid kalamehi. Märjamaal kaubavahetus kuigi aktiivne ei olnud, kuid seal laaditi nii puitu kui ka muud küttematerjali.¹¹⁹

1960. aastatel arvas (enamuses Eestisse Venemaalt tulnutest koosnev) Raudteevalitsuse juhtkond, et kitsarööpmeline raudtee tuleb likvideerida. Kitsarööpmelise raudtee veomahud ja kiirused jäid ebapiisavaks Nõukogude sõjaväe vajadustele. Raudtee oli aga NL-is strateegilise tähtsusega sõjaline objekt, mis pidi võimaldama armeele segamatu liikumisvabaduse. Lisaks oli kitsarööpmelise raudtee probleemiks ka küllaltki kohmakas ümberlaadimine

---

116 Eesti Raudteelane 30.03.1957.

117 Eesti Raudteelane 31.05.1957.

118 Eesti Raudtee ülema käskkiri nr. 159. 30. nov. 1957. ERA FR-1267. N.3I. S.2387. L.5–6.

119 Pikk 2005.

suuremates sõlmjaamades. NL-i Kaitseministeeriumi survele hakkas kohalik raudtee juhtkond otsima vahendeid kitsarööpmeliste raudteede sulgemiseks. Esmalt alustati Liiva-Vääna ja Rapla-Virtsu teedel reisijate arvu vähendamisega, muutes sõidugraafikud reisijaile ebasobivaks. Nii saadi lahti reisijaist, kaubaliikluses kasutati aga peenemat nippi: suurematele klientidele saadeti korraldus saata oma kaup laiarööpmelisega teistesse jaamadesse, kuna kitsarööpmeline on suletud (tegelikult aga raudtee töötas). Soovitud tulemused olid käes. Koostati teaduslik põhjendus ja saadeti Moskvasse. Nõukogude Liidu ministrite nõukogu andiski 1960. aastate lõpul loa „Vabariigi raudteetranspordi arendamise eesmärgil osa kitsarööpmelisi pealiine ümber ehitada laiarööpmeliseks ning vähemtähtsad liinid sulgeda.” 1959. aastal suletigi kitsarööpmeline raudtee Nõmme-Väikese ja Vääna vahel.¹²⁰

Rapla-Virtsu kitsarööpmelise raudtee sõiduplaanid muudeti sobimatuks Kuivastu-Virtsu praamide liiklusgraafikuga. Praam pandi saabuma Virtsu sadamasse ca 30 min pärast Tallinna rongi väljumist. Reisijate arv raudteel vähenes ja seda kasutati ettekäändena liini sulgemiseks.¹²¹

13. mail 1968. aastal andis Balti Raudtee Eesti Raudteekonna juhataja A. Kotov korralduse Rapla-Virtsu kitsarööpmeline raudtee alates 26. maist 1968 rongiliikluseks sulgeda.¹²²

25. mail 1968. aastal väljus kell 16:23 Tallinn-Väikese jaamast viimane reisiring Virtsu. Rongi vedas mootorvedur TU2-262, mis oli ehitatud leinariüüga, küljel loosung „Hüvasti, Virtsu! 1931–1968. Nii ajaratas ringi käind...” Igasse jaama, kus rong peatus, olid seda tulnud ära saatma peaaegu kõik kohalikud inimesed. Pikemad hüvastijätumiitingud toimusid Raplas, Märjamaal ja Lihulas. Orkestrid mängisid leinamuusikat.¹²³ Rongi juhtis vedurijuht Paul Sutt, kes oli juhtinud ka kõige esimest rongi Virtsu raudteel. Virtsusse jõudes sõitis vedur üle pauke tekitavatest petarditest.¹²⁴

Raudteeliikluse lõpetamisel Virtsu-Tallinna liinil olid negatiivsed tagajärjed. Bussiliiklusele panustamine osutus ebakindlaks, sest Saaremaa suunal oli reisijate arv nii suur, et bussiliikluse veovõimsusest jäi väheks.¹²⁵ Raudtee sulgemine tähendas saarlastele äralõikamist mandrist ning soodustas tugevalt ääremaastumist nii Saaremaal kui ka mandril, kuna mitmedki

---

120 Helme 1996, lk 253–254.

121 Pikk 2005.

122 A. Kotovi määrus Rapla-Virtsu raudtee sulgemise kohta, 13. mai 1968.

123 Helme 1996, lk 254–255.

124 Kiviloo 1968.

125 Pikk 2005.

Viimane reisirong Märjamaa jaamas 1968. aastal.

Foto Eesti Muuseumraudtee arhiivist.

suured asulad jäid kümnete kilomeetrite kaugusele lähimast raudteest, mis oli olnud kohalikele pikemate vahemaade läbimisel ainsaks tõsiseltvõetavaks transpordivahendiks.¹²⁶

KOKKUVÕTE

Läänemaa oli üks neist Eesti piirkondadest, kus tunti XX sajandi alguses suurt vajadust raudtee järele. Raudtee ehitamiseks läbi Märjamaa oli tehtud kavandeid juba enne Esimest maailmasõda, idee tasandile need aga jäidki. 1920. aastate algul tehti kavandeid laiarööpmelise raudtee ehituseks Riisiperest Pärnuni. Ka see plaan jäi teostamata. Juba 1920. aastate algupoole hakati pooldama raudtee ehitust pigem ida-lääne suunal. 1925. aastal määrati kindlaks Raplast läbi Märjamaa Virtsu kulgeva raudtee siht.

1928. aastal alustati Rapla-Virtsu raudtee ehitustöid. Liiklus avati Rapla-Virtsu kitsarööpmelisel raudteel 1. detsembril 1931. aastal. Jaamahoone ehitus lükati aga rahaliste võimaluste puudumise tõttu edasi lähiaastateks. Jaama kontor asus ajutiselt teenistujate elamutes. Märjamaa uus ja uhke jaa-

---

126 Jõgisalu 2005.

mahoone, mis oli tollal üks suuremaid hooneid Märjamaa alevikus, avati 25. detsembril 1933.

1938. aastal toimus Tallinn-Virtsu liinil osaline üleminek mootorveole. Sõitu alustasid Tallinnas valminud diiselmootorvagunid DeM-1 ja DeM-2. Märjamaa läheduses avati peatuskoht Orgital.

Tehniline progress katkes 1940. aastal, kui Eesti raudteed ja veerem rakendati sõjaväe teenistusse.

1957. aastal toimus kitsarööpmelistel raudteedel teine tehnoloogiline hüpe – kogu liiklus viidi üle mootorveole, võeti kasutusele diiselledurid seeriast TU2, samuti ka Poolas valmistatud reisivagunid, liinilt kadusid auruvedurid.

1960. aastatel võeti suund kitsarööpmeliste raudteede likvideerimisele või ümberehitamisele. Sõiduplaanid muudeti ebasobivaks ning reisijate arv vähenes.

26. mail 1968. aastal väljus Tallinn-Väikese jaamast leinarüüs viimane rong Virtsu suunas. Hiljem kaaluti ka laiarööpmelise raudtee ehitust Virtsuni, kuid see takerdus rahapuuduse taha.

KIRJANDUS

KIRJANDUS

- G u s s a r o v a, Veera, K a r m a, Otto, L u k i n, Georgi 1970. Sada aastat Eesti Raudteed. Tallinn: Eesti Raudtee
- H e l m e, Mehis 1996. Eesti kitsarööpmelised raudteed 1896–1996. Tallinn: Autori kirjastus
- P a r n a b a s, Aleksei 1983. Oodatud päev. – *Koduloolane* 21.07.,

ALLIKAD

1938. a suvine sõiduplaan. Maksev 15. maist 1938. Kirjastus Edu. Tallinn 1938
- 1937.a suvine sõiduplaan. Maksev 22. maist 1937. Kirjastus Eesti Raudtee. Tallinn 1937

Kees Vanamõlder

- 1938/39. a talvine sõiduplaan. Maksev 2. oktoobrist 1938. Kirjastus Edu. Tallinn 1938
1935. a suvine sõiduplaan. Maksev 15. maist 1935. Kirjastus Estotrükk. Tallinn 1935
- Eesti raudtee kitsarööpmeliste rongide sõiduplaan. Kehtiv 2. novembrist 1942. Eesti Raudteevalitsuse väljaanne. Tallinn 1942
- Bl o m e r i u s, H. A.-S. „Franž Krulli” tehase poolt ehitatud vedurid. Eesti Raudtee nr 2 1931
- Eesti Riigiraudteede tegevus 1935/36 a. Riigi Statistika Keskbüroo. Tallinn 1936
- Eesti Riigiraudteede tegevus 1937/38 a. Riigi Statistika Keskbüroo. Tallinn 1936
- Eesti: Maa. Rahvas. Kultuur. Haridusministeeriumi kirjastus. Tartu 1926
- Fotod Eesti Muuseumraudtee arhiivist
- Fotod M. Helme erakogust
- Fotod Märjamaa koolimuuseumi kogust
- H a b e r m a n, Harald, K a n t, Edgar, K r u u s, Hans, L u h a, Artur, T a m m e k a n n, August Ferdinand 1938. Läänemaa. Maateaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts
- K a n n e l a u d, J. 1926. Rapla-Virtsu raudtee kava. – *Eesti Raudtee*, nr 7
- K a n t, Edgar 2007.1933. Eesti rahvastik ja asustus. Tartu: Kirjastus Ilmamaa
- K a s a k, I. 1939. Raudtee motoriseerimisest. – *Raudtee*, nr 1.
- U u s e n, A. 1928. Rapla-Virtsu raudtee ehitus. – *Tee ja Tehnika*, nr 9
- U u s e n, A. 1931. Rapla-Virtsu raudtee. – *Eesti Raudtee*, nr 5/6
- V a n a m õ l d e r, Kees 2006. Riisipere-Vaimõisa kitsarööpmeline metsaveoraudtee 1918–1924. Käsikiri asub autori ja Eesti Raudteemuuseumi valduses
- V e e r u s, H. 1935. Huviringid 1934. –1935. aastal. – *Eesti Raudtee*, nr 3

Suulised allikad

- J õ g i s a l u, H. suuliselt autorile 1.12.2005
- K a s a k, O. suuliselt autorile 20.10.2005
- M u r r e, H. suuliselt autorile 1.12.2005
- O n g, E. suuliselt autorile 16.07.2006
- P i k k, H. suuliselt autorile 20.10.2005
- R a h u o j a, A. suuliselt autorile 31.07.2005

Ajaleheartiklid

- J. M. Lääne Maakonnast. – *Sakala* 27. jaanuar 1879
- Uute raudteede ehitamine. – *Päevaleht* 22.03.1919
- Märjamaa – ida-lääne keskkocht. – *Vaba Maa*, 27. august 1925
- Tulevane linn – Märjamaa. – *Vaba Maa* 24. jaanuar 1929
- Märjamaale kerkib rahvamaja. – *Vaba Maa* 20. juuni 1931
- Laulupäev Orgita lossi pargis. – *Vaba Maa* 20. juuni 1931
- Märjamaa jaam ja tema ehituspiirkond. – *Vaba Maa* 28. november 1931
- Märjamaal kaks turgu. – *Vaba Maa* 30. aprill 1932
- Läänemaalt Märjamaale restoran. – *Vaba Maa* 16. oktoober 1932
- Müürisepad Märjamaal „sunnitööl”. – *Rahvaleht* 25. juuli 1933
- Tallinna Müürisepad ja ins. Martin. – *Rahvaleht* 27. juuli 1933
- Läbi metsiku lääne. – *Vaba Maa* 16. oktoober 1932
- Läänemaalt Märjamaa uus jaamahoone avati. – *Vaba Maa* 4. jaanuar 1934
- Märjamaa alevik vajab iseseisvust. – *Vaba Maa*. 20. juuli 1936
- Soojusvedur TU-2. – *Eesti Raudteelane* 7. veebruar 1957
- Saabus esimene soojusvedur. – *Eesti Raudteelane* 12. märts 1957
- Saabusid esimesed kitsarööpmelised täismetallvagunid. – *Eesti Raudteelane* 30. märts 1957
- Kaev, E. Tuled ei põle. – *Eesti Raudteelane* 31. mai 1957
- Kiviloo, H. Nii ajaratas ringi käind... – *Tööraha Lipp*, 30. mai 1968

Arhiiviallikad

- ERA F.14. N.1. S.152. Kirjavahetus ministeeriumidega seisuslike asutuste varanduste valitsemise küsimuses; seaduse eelnõu rüütelkondade jt seisuslike asutuste ja nende varanduste kohta; Märjamaa Juurdeveo Raudteede ehitamise põhikiri, eelarve, seletuskiri kontsessiooni kohta ja sihiajamise kava
- ERA F.30. N.3. S.19. Ettekanded, teated ja kirjavahetus teede ja sildade seisukorra, trükikodade ja raamatukaupluste avamise, Rapla-Virtsu raudtee alla võõrandamisele kuulunud kinnisvarade kohta aktide koostamise ja teistes küsimustes. Massu õpperingi „Teadus”, kooperatiivühing „Läänemaa” Kirjastusühisuse ja Haapsalu Teatriühingu põhikirjad. Tutvumiseks saadetud tuletikutoosetikettide proovid
- ERA F.49. N.1. S.704. Rapla-Virtsu raudtee tööliste nimekiri
- ERA F.30. N.3. S.781. Märjamaa Vabatahtliku Tuletõrje Ühingu ülevaatusakt. Kirjavahetus seaduste ja määruste täitmise üle järelevalve teostamise küsimuses. Teetöökohuslaste-talupidajate nimekirjad

- ERA F.30. N.3. S.784. Prefekti salajased korraldused. Jaoskonna politseiko-
missari ettekanded Kolovere rajooni konstaabli ebateadliku töössesu-
tumise ja ebaviisaka käitumise kohta ning sama rajooni konstaabli ette-
kanne Kolovere vallamajas 14. aprillil 1929 toimunud kõnekoosolekust
- ERA F.49. N.1. S.1222. Toimik Tartu-Petseri ja Rapla-Virtsu raudteede alla
maa võõrandamise kohta
- ERA F.49. N.1. S.1223. Kirjavahetus asutuste ja organisatsioonidega Rapla-
Virtsu kitsaroopalise raudtee ehitamise kohta
- ERA F.49. N.1. S.1274. Toimik Märjamaa-Rapla kitsaroopalise raudtee
ehitamise kohta
- ERA F.49. N.1. S.1313. Rapla-Virtsu raudtee plaanid
- ERA F.49. N.1. S.1314. Rapla-Virtsu raudtee plaanid
- ERA F.49. N.1. S.1320. Seletuskirjad Riisipere-Pärnu laiaroopalise raudtee
ehitamise kava juurde
- ERA F.49. N.1. S.1325. Riisipere-Pärnu raudtee tee plaanid
- ERA F.49. N.1. S.1926. 67 ja 68. piirkonna – Märjamaa – tööliste palgale-
hed
- ERA F.66. N.17. S.1061. Kirjavahetus Rapla-Virtsu raudtee ehitustööde
revideerimise eelkontrolli teostamise kohta. Riigi Raudtee Valitsuse ja
firmade ning isikute vahel sõlmitud töö- ja hankelepingud. Raudtee
ehituse plaanid ja projektid
- ERA F.66. N.17. S.1070. Lepingud, projektid ja kirjavahetus uute hoonete
ehituse kohta Tartu-Petseri ja Rapla-Virtsu raudteel
- ERA F.R-273. N.1. S.177. Kirjavahetus Hauptseisenbahndirektion Nord-
iga, Generalkommissaarist in Reval-iga ja Eisenbahn-Betriebsdirektion
Reval-iga raudteesildade ümberehitamise ja taastamise kohta koos
kalkulatsiooni ja aruannetega
- ERA F.R-273. N.1. S.929. Märjamaa jaama veemaja masinisti Kaljurand,
Juhani süüdistus veevärgis tekkinud rikked
- ERA F.R-273. N.1. S.1631. Vaguni mahahaakimise kohta Märjamaa jaamas
puksi põlemise tõttu
- ERA F.R-1267. N.31. S.158. Техническо-распорядительный акт станции
Марьяма
- ERA F.R-1267. N.31. S.1105. Техническо-распорядительный акт
станции Марьяма
- ERA F.R-1267. N.31. S.2387. Акты, протоколы, заключения по
крушению поезда №661 на перегоне Марьяма-Вигала

Kristen Puusepp, 5.b klass, “Kuusk”, salvrätitehnika

VÄIKERIIKIDE NOORTELE

ANDRES PARTS

“Ad Astra” J. Westholmi Gümnaasiumi õppurajakiri nr 2 aprill 1940

Hirmuga jälgime me, väikeriikide noored, ajaloo seismograafi praegusi ägedaid liikumisi. Oleme esimene oma iseseisvail kodumail sündinud generatsioon, kätkis uinutasid meid hällilaulud “igavesest rahust”, ja juba seisame oma noorukese omariiklusega alasi ja ähvardava vasara vahel.

Seisame praegu küll, kuid värisedes. Karmid kirjutatud sõnad ja kurjakuulutavad ilukõned eetrist ähvardavad, ühed kaudsemalt, teised otsekohe välja öeldes, et väikeriikidel polevat üldse eluõigust, sest nad ei suutvat midagi luua ega saavutada.

Ons see tõsi?

Ägedat ja väga ägedat “ei ’d” nõuab väide, et väikerahvaste osa kultuuri-väärtuste loomisel ei kaldu kuigi palju kõrgemale nullist. Ei taha terakest-ki suurrahvaste vaimu varasalves silmapaari vahele jätta, kuid maha salata väikeste tohutuid saavutusi inimkonna arenguteel – selleks pole ka küllalt südametunnistust.

Olgu kvaliteet impeeriumidelt, kvaliteet – kas see pole aga väikerahvail? Sest: Ateena leiutas teaduse, kunsti ja õiguse; Siion Jumala, kes päästab maailma, ja ideaalse õigluse. Pariis ja Firenze on täiendanud mõlemaid.

Orjus on olnud impeeriumide tsemendiks, nad on olnud ehitatud kõhule. Nad on lähendanud inimest salgale, tegutsenud vastu vaimule ja süümele. Nad on põlanud üksikut kõigi hulgas, vaba olla tahtvat mõtet ja õiglust ning tõde, mis on kahjuks alati teispoole egoistlikke huve ja kasusid. Assüürlased, mongolid, vana Room, tsaarid ja mõned värskemad suured – jäägu neile nende orjastatud karja ning kammitsas vaimu aupaiste.

Väikerahvaste elu aga kannab süda ja mõistus. Ja südame ning mõistuse võidud on surematud. Rembrandti, Huygeni ja Spinoza Amsterdam võidutseb lõpmatulr kõvera türgi mõõga üle, mis oli Aasia ja hommikupoolse Vana Maaailma peremeheks üheksasada aastat. Cervatnese ja Püha Theresa Hispaania jääb igaveseks, samal ajal kui Philipp II kuningriik on vaid mälestus ühest hukust.

Väikesed rahvad andsid meile moraali ja isendi. Kas pole just väikerahvad maa sool? Võtame või üksi meie Euroopa. Mis jääks öitsevast Oktsidendist, kui hirmsal vägivallal õnnestuks poosta ilusad Skandinaaviamaad ja Soome tema vankumatu südametunnistusega ja verrega, mis nii puhas. Oletagem: asiaatlik barbaarsus rusustaks targa ja ettenägeliku Hollandi ning ausa Šveitsi, kus toimub juba aastasadu õilsaim tasakaalu kaitse. Kuidas kahvatuks siis Lääne- Euroopa!

Väikeriigid ei tohi kaduda, neid on vaja. Ja pole neid sugugi tarvis ainult suurvõimude kapriise neutraliseerivaks puhvereiks, vaid nende funktsioonide hulk on määratult suurem. Väikeste ühiskondadega on köidetud inimkonna saatus.

Agaga eks peitu nende väikeste ühiskondade nüüdne elutraagika kibekaines kogemuslausel: kui suurriigid kokkuleppele jõuavad, siis on ikka karta, et see toimub väikeste kulul. Peab see siis alati nii jääma? Maaailmasõjas rahulepinguis pääses rahvuslik enesemääramisõigus hiilgavale võidule. Need, kellel rahvuslikku enesemääramisõigust nõudev loosung oli hüppelauaks ja redeliks võimutippu, lämmatavad teda nüüd päise päeva ajal puhtaima südametunnistusega. Oli selle väikeriikidele kaitseinglikult püha põhimõtte domineerimisiga riikide ja rahvaste saatuse määramisel tõesti nii lühike?

Peame lootma: ei! Ja see ärgu olgu pimedalt mõtleivate noorte nõrkev lootus, kes resigneerunult peavad oma kodumaade iseseisvust paljaks ajalooliseks juhuseks, mis ei kesta kuigi kaua.

Tõsi, meie kodumail puudub füüsiline jõud oma tõekspidamiste kaitseks. Meie vaimsed usutunnistused on väljaspool hädaohtu ainult senikaua, kui nad satuvad ühte domineerivate ideede ja suurte mõttevooludega.

Püüdkem eemale suurvõimude gravitatsioonisüsteemidest! Väikeriikide eesmärgiks on olukord, kus pole vaja arvestada oma paremate äratundmistega ja tõekspidamiste mahasurumist ning väikeriikide noorte pühaks ülesandeks on kogu jõuga kaasa aidata oma kodumaade riikliku rippumatuse vankumatuks tõeks kujundamisel.

Selleks peame tõstma oma kodumaad kultuuriliselt suureks. Peame olema väikeriikide vaimse mobilisatsiooni tublimaiks sõdureiks.

Vähe on praegu elamisest mõistuse kohaselt, kinnisui ja sordiiniga südamega. On ebakindel hellitada õndsat lootust suurriikide majanduslike ja ratsionalistlike kaalutluste allajäämisele rahvuslikele ja tundealiste momentidele, veelgi kahtlasem vaimses käed-rüpes olekus uskuda genfi järve äärses marmorist mausoleumi headtegevasse mõjusse. Väikeriikide iseseisvuse tugevaid pante tuleb otsida nüüdsel lepingute pühaduse kadumise ajajärgul peale rahvusvahelise õiguse normide kohaste tunnustamisaktide veel mujalt.

Olla oma kultuurtasapinna poolest enese määratud, viima oma kodumaa iseseisvusele *de cultura* – see on väikeriikide noorte ajalooline missioon.